T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'ÂN'I KERİM VE KUTSAL KİTAB'A GÖRE HZ. ADEM

HASAN HÜSEYİN KURU

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ İLİR RRUGA

EDİRNE 2024

Tezin Adı: Kur'ân'ı Kerim ve Kutsal Kitab'a Göre Hz. Adem
Yazar: Hasan Hüseyin KURU

ÖZET

Semavi dinler bağlamında ilk insan olarak kabul edilen Hz. Adem, birçok araştırmacı, alim, düşünür tarafından geçmişten günümüze üzerinde durulan, araştırılan bir konu ola-gelmiştir. Her biri Kur'ân'ı Kerim ve Kutsal Kitap'ta yer alan bilgilerden hareketle kendilerine bir Hz. Adem portresi çizmiştir. Müslümanlar, Hırıstiyanlar ve Yahudiler nasıl ki ilk insan, insanların atası bağlamında konuyu araştırmışlarsa diğer din ve inançlara mensup araştırmacılar da ilk insan konusuna kendi kutsal kitap ve inançlarından yola çıkarak açıklamalar getirmişlerdir. Çalışma, semavi dinler bağlamında değerlendirildiği için, konu ile ilgili Kutsal Kitap (Kitâb-ı Mukaddes) ve Kur'ân'ı Kerim'de yer alan bilgiler ışığında ilk insan olan Hz. Adem ve ona verilen "dil yeteneği" mukayese edilerek, ele alınmıştır.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden müteşekkildir. İlk bölümde Hz. Adem ile ilgili olarak Kutsal Kitap'ta yer alan anlatımlar ve bunlar ile ilgili yapılan yorumlar esas alınmıştır. Kur'ân'ı Kerim'de yer alan ayetlere ve yorumlarına ise öz olarak yer verilerek mukayesesi yapılmış, yer yer de diğer din ve inançlardaki yorumlara başvurulmuştur. Ele alınan konular şunlardır: Kutsal Kitap'ın neliği, dünyanın yaratılışı ve insanın yaratılış amacı, Hz. Adem'in ve Havva'nın yaratılışı, Hz. Adem'in çocukları olan Kabil ile Habil ve Şit, Aden cenneti, Hz. Adem ve eşinin cennetten kovulma serüveni ile; Kutsal Kitap'ın Tora, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna kitaplarında "İsim Verme" ile ilgili durumlar. İkinci bölümde ise Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Adem ile ilgili ayetler ve bu çerçevede yapılan yorumlar esas alınıp, o konular ile ilgili Kutsal Kitap'taki bilgilere kısaca yer verilerek mukayese yapılmaya çalışılmıştır. Diğer din ve inançlara da kısmen yer verilmiştir. Ele alınan konular şunlardır: Kur'ân kıssaları, Hz. Adem kıssası, evrenin yaratılışı, Hz. Adem'in yaratılışı, yeryüzüne halife tayini, Hz. Adem'e öğretilen isimler ve lisan ilişkisi, Hz. Adem'e öğretilen isimlerin

mahiyeti (ta'lîmu'l-esmâ), cennetin neliği, Adem'in dünya sürgünü, yasak ağaç ve Hz. Adem'in ailesi.

Anahtar Kelimeler: Hz. Adem, Cennet, İsim Verme, Kutsal Kitap, Kur'ân'ı Kerim.

Name of Thesis: Adam According to the Bible and the Quran
Writer: Hasan Hüseyin KURU

ABSTRACT

Prophet Adam, who is accepted as the first human being in the context of Abrahamic religions, has been a subject that has been emphasized and researched by many researchers, scholars, and thinkers from past to present. Each of them drew a portrait of Adam based on the information in the Holy Quran and the Bible. Just as Muslims, Christians, and Jews have researched the topic of the first human being, the ancestors of humans, researchers from other religions and beliefs have also provided explanations about the first human being based on their own Holy Scriptures and beliefs. Since the study is evaluated in the context of divine religions, the first human being, Prophet Adam, and the "language ability" given to him are compared and discussed in the light of the information in the Holy Bible and the Quran.

The study consists of an introduction and two parts. In the first section, the narratives about Adam in the Bible and the accompanying interpretations are taken as the basis. The verses in the Holy Quran and their interpretations are briefly included and compared, and sometimes interpretations in other religions and beliefs are referred to. The main topics addressed include the nature of the Holy Bible, the creation of the world and the purpose of human creation, the creation of Adam and Eve, the children of Adam - Kabil, Habil, and Seth - the Garden of Eden, the story of the expulsion of Adam and his spouse from paradise, as well as the detailed examination of the "naming" situations in the books of the Torah/Pentateuch, Matthew, Mark, Luke, and John. In the second section, verses from the Qur'an concerning Prophet Adam and the interpretations within this framework are taken as the basis. The information related to these topics in the Holy Bible is briefly mentioned for comparison. Other religions and beliefs are also partially included. The main topics addressed are as follows: Qur'anic narratives, the story of Adam, the creation of Adam, the appointment of Adam as a vicegerent on earth, the names taught to Adam and their relationship with language, the nature of the names taught to Adam, the teaching of the names (ta'līmu'l-

asmā), the nature of paradise, Adam's exile to the world, the forbidden tree, and the family of Adam.

Key Words: Adam, Paradise, Naming, Holy Bible, Holy Quran.

ÖNSÖZ

İlk insanın kim olduğu, nasıl yaratıldığı sorusunun cevabı, tarihi süreç içerisinde üzerinde en fazla düşünülen, en çok konuşulan ve en çok yazılan meselelerden bir tanesidir. Bu önemli sorunun cevabına nasıl ki geçmiş dönemlerden itibaren ulaşılmaya çalışılmışsa, günümüzde de farklı disiplinlerce bu sorunun cevabı ortaya konulmaktadır.

Çalışma, ilk insanın kim olduğu meselesinde, semavi dinlerin ortak noktada buluştuğu; "Hz. Adem'in ilk insan olduğu" kabulü üzerine olup, Hz. Adem'in semavi dinlere ait metinlerde, hangi konular bağlamında yer aldığı, hangi konularda aynı hangi konularda farklı görüşler ortaya koyduğu bir mukayese içermektedir. Hz. Adem ile ilgili ele alınan konular oldukça hacimli bir müktesebat içerdiği için, konu mümkün olduğunca Kutsal Kitap ve Kur'ân'ı Kerim'in öz olarak değindiği meseleler ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışma, Yahudi ve Hıristiyanların inandıkları Kutsal Kitap (Kitab-ı Mukaddes) ve Müslümanların iman ettikleri Kur'ân'ı Kerim'in açıklama ve tefsirleri merkeze alınarak metinler arası okuma tekniği ile mukayese çalışması formunda ortaya konulmuştur. Konuyla ilgili olarak diğer kaynaklara ise yeri geldikçe müracaat edilmiştir.

Beni büyütüp yetiştiren, bugünlere gelmeme vesile olan çok kıymetli anne ve babama teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmalarım boyunca sürekli desteğini hissettiğim sevgili eşim ve zaman zaman ihmal etmek zorunda kaldığım canım oğluma, tez yazım sürecinde çalışmamı okuyup, görüşlerini benimle paylaşan bütün arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Çalışmamın başından itibaren yardımını benden esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Halim IŞIK'a; daha önceden başlanmış olan bir tezin danışmanlığını kabul ederek toparlanması ve nihayete erdirilmesi noktasında oldukça önemli katkıları olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi İlir RRUGA'ya şükranlarımı sunuyorum.

Hasan Hüseyin KURU

EDİRNE, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....I

ABSTRACT.....III

ÖNSÖZ..... V

İÇİNDEKİLER VI

KISALTMALAR.....VIII

GİRİŞ..... 1

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....1

1.2. Araştırmanın Önemi ve Kapsamı.....2

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUTSAL KİTAB'A GÖRE HZ. ADEM……5

1.1. Kutsal Kitap…….……5

1.1.1. Eski Ahit ……..……..…..……5

1.1.2. Yeni Ahit ..……..…..……..9

1.2. Dünya'nın Yaratılışı..……...……12

1.3. İnsanın Yaratılış Amacı……...……18

1.4. Hz. Adem'in Yaratılışı...……20

1.4.1. Hz. Adem'in Yalnızlığı: "Kadının Yaratılış Gayesi"……...……26

1.4.2. Kutsal Kitap'ta Hz. Adem'in Yaratılanlara İsim Vermesi……..……29

1.4.2.1. Eski Ahit'te İsimlerin Verilmesi……..29

1.4.2.2. Tanrı'nın İsim Vermesi……...……29

1.4.2.3. Hz. Adem'in İsim Vermesi……32

1.4.2.4. Tora'da Geçen Diğer İsim Verme Hâdiseleri……34

1.4.2.5. Tora'daki İsimlendirmelerin Fâilleri...……35

1.4.2.6. Tora'daki İsimlendirmelerde Fâillerin Belirtilmemesi..…….……38

1.4.3.1. Yeni Ahit'te İsimlerin Verilmesi…….……38

1.5. Şarkın Kadîm Bahçesi: "Aden"……..……40

1.5.1. Hz. Adem'in Tecrit Edilmesi……48
1.5.1.1. Yasak Ağaçlar.....…..…….……48
1.5.1.1.1. Bilgelik Ağacı…….……..49
1.5.1.1.2. Ölümsüzlük (Hayat-Yaşam) Ağacı……..54
1.6. Hz. Adem'in Çocukları ……..…57
1.6.1. Kabil (Kayin)..……57
1.6.2. Habil (Abel)……..……..……60
1.6.3. Şît……..……..…61

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN'I KERİM'E GÖRE HZ. ADEM 63
2.1. Kur'ân Kıssaları 63
2.2. Hz. Adem Kıssası 66
3. Evrenin Yaratılışı 66
3.1. Hz. Adem'in Yaratılışı 68
3.1.1. Yeryüzüne Halife Tayini 69
3.1.2. Hz. Adem'e Öğretilen İsimler ve Dil İlişkisi 72
3.1.2.1. Hz. Adem'e Öğretilen İsimler 73
3.1.2.2. Dillerin Menşei 78
3.1.2.3. Tevkifîlîk Teorisi 78
3.1.2.4. Istılâhîlik Teorisi ..... .79
3.1.2.5. Kur'ân'ı Kerim'de İsimlerin Verilmesi 81
3.2. Hz. Adem'in Bulunduğu Cennet 82
3.2.1. Hz. Adem'in Dünya Serencâmı ya da Serüveni 90
3.2.1.1. Yasak Ağaç 93
3.3. Hz. Adem'in Ailesi 97
3.3.1. Havva 97
3.3.2. Kabil ile Habil ..... .100

SONUÇ 102
KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA 107

KISALTMALAR

1Ko.	: Pavlus'tan Korintliler'e İkinci Mektup
1Yu.	: Yuhanna'nın Birinci Mektubu
2Kr.	: 2.Krallar
2Ko.	: Pavlus'tan Korintliler'e Birinci Mektup
2Ta.	: 2.Tarihler
2Ti.	: Pavlus'tan Timeteos'a İkinci Mektup
a.s.	: Aleyhi's-selam
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle celâluh
çev.	: Çeviren
Çık.	: Mısır'dan Çıkış
Dan.	: Daniel
ed.	: Editör
Ef.	: Pavlus'tan Efesliler'e Mektup
Gal.	: Pavlus'tan Galatyalılar'a Mektup
Hez.	: Hezekiel
Hz.	: Hazreti
İbr.	: İbranilere Mektup
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
Kol.	: Pavlus'tan Koloseliler'e Mektup
Luk.	: Luka
M.Ö.	: Milattan önce
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
Mar.	: Markos
Mat.	: Matta
Mez.	: Mezmurlar (Zebur)
Rom.	: Pavlus'tan Romalılar'a Mektup
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Say.	: Çölde Sayım

ö.	: Ölüm tarihi
Özd.	: Süleyman'ın Özdeyişleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: Vefat Tarihi
v.d.	: Ve diğerleri, ve devamı
Va.	: Vahiy
Yah.	: Yahuda'nın Mektubu
Yar.	: Yaratılış
Yas.	: Yasanın Tekrarı
Yer.	: Yeremya
Yşa.	: Yeşaya
Yu.	: Yuhanna

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Hz. Adem konusu birçok araştırmacı, alim, düşünür tarafından geçmişten günümüze üzerinde durulan, araştırılan bir konu ola-gelmiştir. Her biri Kur'ân'ı Kerim ve Kutsal Kitap'ta yer alan bilgilerden hareketle kendilerine bir Hz. Adem portresi çizmiştir. Müslümanlar, Hırıstiyanlar ve Yahudiler nasıl ki ilk insan, insanların atası bağlamında konuyu araştırmışlarsa diğer din ve inançlara mensup araştırmacılar da ilk insan konusuna kendi kutsal kitap ve inançlarından yola çıkarak açıklamalar getirmişlerdir.[1] Hâricen Antropoloji, Arkeoloji, Genetik gibi bilim dallarının ortaya koyduğu veriler ışığında evrim teorisine[2] dayanan, diğer görüşlere nazaran daha yakın zamana ait ilk akıllı insan fikri olan "Homo Sapiens" portresi ortaya konulmaktadır.[3] Çalışmada ilk insan ile alakalı olarak Antropoloji, Tarih, Genetik, Arkeoloji ve ilgili başka disiplinlerin ortaya koyduğu verilerin ayrıntılarına girilmeyerek; bu konuda Kutsal Kitap (Kitâb-ı Mukaddes) ve Kur'ân'ı Kerim'de yer alan bilgiler mukayese edilerek, ilk insanın Hz. Adem olduğu[4] paradigmaya göre hareket edilmiştir.

Semavi dinlerde Hz. Adem konusunun ele alınmasına vesile olan durum ise "*Ve (Allah) Adem'e bütün isimleri öğretti.*"[5] ayetidir. Kur'ân'da "İsim verme" (ta'limü'l-esmâ) konusunda Allah'ın isimleri Hz. Adem'e öğretmesi söz

[1] Haluk Hacaoğlu, *Zerdüşt "Ahura Mazda"*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1995, s. 61-64; Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 19. baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 26-29; Kürşat Demirci, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991, s. 64-68; Hüseyin Aydın, *İlim, Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teoloji)*, 7. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 33-39.

[2] Handan Üstündağ Aydın (ed.), *Antropoloji,* 1. baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 93-98.

[3] Handan Üstündağ Aydın (ed.), *a.g.e.,* s. 108-111; İnsanoğlunun kökenini tespit edebilmek için 2005 yılında dünya çapında başlatılan "The Genographic Project" isimli proje; National Geographic'in katkılarıyla hazırlanan büyük bir projedir. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan kapalı toplumlardan 25.000 insandan örnek alındı. Kampanya kapsamında ise 210.000 kişiye "Gen testi kiti" ulaştırıldı. Bkz. Spencer Wells, "A family tree for humanity", *TED Konuşmaları* (Haziran 2007), 00:17:15-00:20:30.

[4] Hz. Adem'den önce yaşamış akıllı ya da insan benzeri canlıların olabileceği düşüncesi için bkz. Ali Şeriati, *Dinler Tarihi*, çev. Erdoğan Vatansever, Seçkin Kitaplar Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 213-215.

[5] *Kur'ân Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., 4. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, el-Bakara 2/31.

konusu iken; Kutsal Kitap'ta; "*RAB Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Adem'e getirdi. Adem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı.*"[6] pasajından hareketle isim verme konusunda bütün salâhiyetin Hz. Adem'e ait olduğu geçmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ı Kerim'e göre Hz. Adem, Tanrı'nın ona öğretmesi sayesinde isimleri söylerken, Kutsal Kitap'ta herhangi bir öğretime yer verilmeksizin Hz. Adem isimleri kendisi koyar. İki kutsal kitap arasındaki bu farklılık çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu farklılıktan ilham alınarak metinler arası okuma tekniğiyle, Hz. Adem'in semavi dinler bağlamında mukayesesi çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Kapsamı

Hz. Adem, dünya nüfusu üzerinde hatırı sayılır bir öneme sahip olan semavi din mensuplarına göre çok önemli bir konu olduğu için Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman araştırmacı, bilgin ve alimler tarafından ele alınmış ve bu konuda kutsal kitaplarının açıklamaları ekseninde önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. Yine ilk insan olması sebebiyle diğer din ve inançlara mensup kişiler için de önemli bir durum arz ettiği için dolaylı olarak dünyadaki bütün insanları ilgilendiren bir meseledir.

Diğer canlılarda olmayan ve Hz. Adem'e bahşedilen yeteneklerin bulunması onu tüm mahlukattan farklı olarak özel bir konuma taşımıştır. Bununla birlikte ona bütün isimlerin öğretilmesi yani dil yeteneğinin bahşedilmesi ise insanlık için en büyük nimetlerden biri olmuştur. İnsanlar konuşarak iletişim kurabilmiş, bu sayede birbirleriyle yakınlaşmış, sanat, şiir, felsefe ve nice değerler üretebilmiş; önce küçük topluluklar oluşturmuş, şehirleşmiş ve ardından medeniyet kurabilecek, kültür, bilim ve teknoloji üretebilecek seviyeye ulaşmıştır. Yine dil sayesindedir ki insanlar hayatlarından olmuş veya hayatlarını kurtarabilmiştir. Sanatçılar, düşünürler, yöneticiler dil becerisi, konuşma yeteneği ve hitabeti sayesinde toplumları yönlendirebilmiş, yönetebilmişlerdir.

---

[6] *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil*, Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2009, Yar.2:19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 27.

Yapılan literatür taramasında, Hz. Adem'e bahşedilen çok önemli bir yetenek olan isim verme konusunun mukayeseli olarak işlenmesine rastlanılmadığından hareketle sözü edilen konuyu ele alma ihtiyacı hissedilmiştir. Bütün bunlardan yola çıkılarak çalışma ele alınırken üzerinde durulan esas konu, Hz. Adem'in semavi dinler bağlamında mukayesesi ve Hz. Adem'e verilen birçok yeteneğin yanında "dil yeteneği" olacaktır. Dolayısıyla Hz. Adem'in söz konusu mukayesesi ve dil teorilerine getirilen yaklaşımlar da günümüz çalışmalarını çeşitlendireceği ve yeni ufuklar açacağı için önem arz etmektedir. Bu çalışma da ilk insan olan Hz. Adem ile alakalı olarak Antropoloji, Arkeoloji, Genetik, Tarih ve ilgili başka disiplinlerin ortaya koyduğu verilerin ayrıntılarına girmeyerek; konu ile ilgili Kur'ân'ı Kerim ve Kutsal Kitap'ta yer alan Hz. Adem ile ilgili bilgiler ve bu bilgiler ekseninde yapılan yorumları ve eserleri ele alacağız.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışma Hz. Adem'in, Kutsal Kitap ile Kur'ân'ı Kerim'deki mukayesesi olduğu için söz konusu başlıklar bağlamında iki bölümden teşekkül etmiştir. İlk bölümde kronoloji göz önünde bulundurularak, Kutsal Kitap esas alındığı için Hz. Adem ile ilgili Kutsal Kitap'ta anlatılan bilgilere daha çok yer verilip, kısmen de Kur'ân'ı Kerim'deki bilgilere öz olarak yer verilmeye çalışılmıştır. İlk bölümde Kur'ân'ı Kerim'e kısmen yer verilmesinin nedeni, ikinci bölümde Kur'ân'ı Kerim'in temel alındığı ve ele alınan konulardaki görüşlerinin de daha ayrıntılı olarak bu bölümde ortaya konulmasındandır. Yeni Ahit'te Hz. Adem ile ilgili çok fazla bilgi yer almadığından çoğunlukla Eski Ahit ile Yeni Ahit'teki bilgiler aynı başlık altında ele alınmıştır. Bunun dışında gerekli görülen yerlerde diğer din ve inançlardaki bilgilere de kısmen değinilmiştir. Yine birinci bölümde Kutsal Kitap'ın Tora, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna kitaplarında "İsim Verme" ile ilgili durumlar ele alınıp detaylı analizi yapılmıştır. İkinci bölümde ise yöntem olarak birinci bölümde uygulanan yöntemin aynısı yapılmakla birlikte burada esas üzerinde durulan metin Kur'ân'ı Kerim olmuştur. Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Adem ile ilgili ayetler esas alınıp, o konular ile ilgili Kutsal Kitap'taki bilgilere kısa olarak yer verilmeye çalışılarak, mukayese

yapılmıştır. Yine bu bölümde de birinci bölümde olduğu gibi diğer din ve inançlara da kısmen değinilmiştir.

Araştırmada ele alınan iki temel metnin manalarının bir bütünlük oluşturması ve bu metinlerin günümüzde nasıl anlaşıldığı ve günümüze neler söylediği çok önemlidir. Dolayısıyla tarih olarak da günceli yansıtan; yetkin olup, kabul gören çeviri ve bu çevirilerin açıklamalarının önemi yadsınamaz. Bu düşünceden yola çıkarak ilk metnimiz olan Kutsal Kitap'tan alıntılar yapıldığında Yeni Yaşam Yayınları'ndan çıkan "Kutsal Kitap" ile "Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap" esas alınmaya çalışılmıştır. Kur'ân'ı Kerim'den alıntılar yapıldığında ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Kur'ân Yolu Meâl"i ile "Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir"ini çalışma boyunca esas alma noktasında özen gösterilmiştir.

I. BÖLÜM

KUTSAL KİTAB'A GÖRE HZ. ADEM

1.1. Kutsal Kitap (Kitâb-ı Mukaddes)

Kutsal Kitap üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda, sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçilen zamanın uzunluğu ve insan faktöründen kaynaklı birçok hata ve eksikliklerden dolayı Kutsal Kitap'ın her kelimesinin korunarak, günümüze kadar ulaşması noktasında birçok teori ve eleştiri ortaya konulmuştur.[7] Kutsal Kitap bilginlerinin Eski Ahit noktasında karşılaştığı en büyük problem asıl metinlerin hiçbirinin günümüze kadar ulaşmamasıdır. Dolayısıyla elde olan metinlerin tümü kopyadır. Çevirmenler yaptıkları çevirilerde ne kadar özenli de olsalar insan olmanın doğasından kaynaklanan hatalar ile yüzyıllar boyunca icra edilen editörlük faaliyeti metnin içinde farklılıkların ve değişikliklerin oluşmasına neden olmuştur.[8] 20'nci yüzyıla gelinildiğinde Kutsal Kitap'ın kusursuz ve dosdoğru olduğu fikri, birtakım fundamentalist mezheplerin sahiplenmesi dışında, tamamen âtıl olarak kalmıştır.[9] Nihayetinde Kutsal Kitap, bulunduğu coğrafyanın ve ortamın tüm tarihi birikim ve kültürünü bünyesinde barındırmakla birlikte; ilk kaynaktan geldiği gibi korunabildiği hususunda farklı anlayışların varlığı görülmektedir.

1.1.1. Eski Ahit

Kutsal metinler bütün dinlerde olduğu gibi Yahudilerin hayatında da önemli bir yere sahiptir. Yahudi Kutsal metinleri yazılı (Tora şe-be'al-ktav) ve sözlü vahiy (Tora şe-be'al-pe) olmak üzere temelde iki kategoriye ayrılmaktadır.[10] Yazılı Kutsal

---

[7] Ackroyd, Peter R.(ed.), *The Cambridge history of the Bible: Volume 1, From the beginnings to Jerome,* 9. baskı, Cambridge University Press, New York, 1992, 1/159-199; Hüsamettin Karataş vd. (ed.), *Bütün Yönleriyle Yahudilik,* 1. baskı, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2012, s. 27-38.

[8] William Sandford Lasor vd., *Eski Antlaşma'ya Genel Bakış*, çev. Mine Yıldırım – Zeynep Ovalı, 1. baskı, Haberci Basın Yayın, İstanbul 2010, s. 629.

[9] Ali Erbaş, *Hıristiyanllıkta Reform ve Protestanlık Tarihi*, 3. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2022, s. 127-128; İnciller hakkında eleştiri için bkz. Zafer Duygu, *Hıristiyanlık ve İmparatorluk; Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*, 1. baskı, Divan Kitap, İstanbul 2017, s. 80-82.

[10] Eldar Hasanoğlu, *"Yahudilik"*, *Dinler Tarihi I-II*, Mustafa Alıcı, Süleyman Turan, 1. baskı, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2018, 2/400.

metinlerden oluşan koleksiyon, Hıristiyanlar tarafından Eski Ahit olarak bilinen "Tanah" adıyla anılmaktadır. Tanah: Tora (yani Tevrat)[11]; beş kitap, Nevim (Peygamberler); sekiz kitap, Ketuvim (Kitaplar); on bir kitap olmak üzere yirmi dört kitap ve üç bölümden meydana gelmektedir. Kelime olarak Tanah (TaNaKh); Tora, Nevim, Ketuvim kelimelerinin baş harflerinden oluşur.[12]

Yahudi bilginlere göre Yahudi Kutsal Kitabı'nın temeli Musa'ya aittir.[13] Yahudilik özünde, Tanrı-Tora-İsrail üçlüsü üzerine bina edilmiş bir sözleşme[14] (ahit) dinidir. Öyle ki sözleşmenin bir ucunda Tanrı diğer ucunda da İsrail[15] bulunmaktadır. Tora da bu taraflar arasında yapılan sözleşmenin antlaşma maddelerinin bulunduğu kutsal belgedir. Tanrı, evreni de Tora'nın İsrail tarafından tasdik edileceği, önbilgisi ile yaratmıştır. İsrail, Tora'yı kabul etmeyip reddederse evrende tekrar kaos hakim olacaktır.[16] Tora, alemin yaratılışından başlayıp Musa'nın ölümüne kadar olan olayları anlatır. Bunun yanında Tanrı tarafından Musa'ya verilen dini kanunlar da yer alır.[17] Tora'nın tek seferde veya parça parça gönderildiği şeklinde farklı görüşler bulunmakla birlikte çoğunluk tarafından parça parça indiği görüşü benimsenmektedir.[18] Eski Ahit'in diğer iki bölümü olan Peygamberler ve Kitaplar bölümü de Musa'dan sonraki

---

[11] Tevrat, sözlükte "kanun, talim ve şeriat" anlamına gelmektedir. Kur'ân'ı Kerim'de 17 yerde bu kitaba atıfta bulunulmakla birlikte, onun tahrif edildiği buyrulmaktadır. Tarihi verilere göre Tevrat'ın yazılı olduğu nüshalar ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr tarafından Kudüs işgal edince yakılmıştır. Yahudilere göre Ezra/Azra isimli peygamberleri, Tevrat'ı yüz sene sonra tekrar bir araya getirmiştir. Bu kişinin Kur'ân'da geçen Üzeyir olabileceğini düşünenlerde bulunmaktadır. Yahudi kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus Filistin'i işgal ettiğinde ikinci kez Tevrat'ı yaktırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fikret Karaman, *Dinî Kavramlar Sözlüğü,* ed. İsmail Karagöz, 6. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, "Tevrat", s. 658.

[12] Halim Işık, *Yahudi Kutsal Kitabında Tanrı İnancı,* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1993), s. 4-8; Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi*, 6. baskı, Berikan Yayınevi, Ankara 2015, s. 325.

[13] Richard Elliott Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı*, çev. Muhammet Tarakçı, 1. baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 23-28.

[14] Kutsal Kitap, İsraillilerin söz konusu sözleşmeye sadık kalmadıklarını da bildirmektedir. Bu konu hakkında bkz. Karen Armstrong, *Tanrının Tarihi*, çev. Oktay Özel vd., 1. baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara 1998), s. 40-44.

[15] Martin S. Jaffe, *The Cambridge Companion To The Talmud and Rabbbinic Literatüre*, thk. Charlotte Elisheva Fonrobert, 1. baskı, Cambridge University Press, New York 2007, s. 117.

[16] Ali İsra Güngör, *Dinler Arası İlişkiler*, 1. baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s. 86.

[17] Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. baskı, DİB Yayınları, Ankara 2010, s. 222.

[18] Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi*, s. 322.

tarihlerde diğer İsrail peygamberlerine gönderilen vahiylerden meydana gelmektedir.[19]

Genel kabule göre, Tora'nın Musa'ya verilen kitaplardan oluştuğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Ancak Tora'da, Musa'nın bilmesine imkan olmayan ve söylemiş olamayacağı şeylerin yer aldığı iddiası gibi, Musa'nın kendisini aşırı övmesi, Musa'nın ölümü rivayetinin Musa tarafından yazılamayacağı, Tora'daki mekan ve kişiler ile ilgili bazı çelişkilerin olduğu gibi iddialar da öne sürülmüştür. Tüm bunların sonucunda Musa'dan sonra gelen bilginler ve peygamberler tarafından Tora'ya bazı eklemeler yapıldığı üzerine eleştiriler yapılmıştır. Söz konusu eleştirileri yapanlar arasında, ortaya koyduğu eleştiriler neticesinde "Çam deviren İshak" olarak bilinen Yahudi İshak İbn Yaşuş (ö. 1056) ile Avila Piskoposu Tostatus (ö. 1455) gibi bilginler yer almaktadır.[20]

Thomas Hobbes (ö. 1679) ise, Tora'nın büyük bir bölümünün Musa'ya ait olmadığını söyleyerek bazı ayrıntı ve detaylar üzerinden yapılan eleştirilerin dozunu bir hayli arttıran ilk filozof olmuştur. Hobbes'tan birkaç sene sonra da Isaac La Peyrère (ö. 1676), Tora'nın aslında Musa'ya ait olmadığı düşüncesini ileri sürmüştür.[21] Spinoza (ö. 1677) ise Tora'nın Musa'ya aitliği problemini şu sözleri ile ifade etmiştir:

"*Pentatök'ü (Tora) Musa'nın değil de Musa'dan çok sonra yaşayan başka birinin yazdığı, öğle vakti parlayan güneşten daha açık bir biçimde ortadadır.*"[22]

Bütün bunlar, Eski Ahit'in önemli bir kısmı olan Tora'nın, Musa'ya aitliğinin yüzyıllardır tartışıldığını ortaya koymaktadır.

Tora'nın temel alındığı söz konusu eleştiriler, Kutsal Kitap ekseninde 19'uncu yüzyıl boyunca devam etmiştir. Nihayetinde 20'nci yüzyıla gelinildiğinde köklü bir değişiklik yaşanmıştır. Bu değişiklik sonrası, Katolik kilisesinin söz konusu Kutsal Kitap hakkındaki tartışmalar hakkında asırlardır sürdürdüğü muhalefete son verilip, 1943 yılında Papa XII. Pius'un (ö. 1958) piskoposlara gönderdiği "Divino

[19] Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 222.
[20] Richard Elliott Friedman, *a.g.e.*, s. 18-25.
[21] Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı*, s. 26-36.
[22] Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı*, s. 27.

Afflante Spiritu" isimli tebliğ mektubu ile büyük bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu tebliğ, "*Kitabı Mukaddes'e ilişkin bilgilerin gelişimi için bir Magna Carta"* olarak değerlendirmiş,[23] Papa XII. Pius bu mektubunu;

"*O zaman yorumcuların kutsal yazarın içinde bulunduğu şartları ve özel karakterini, yaşadığı dönemi, bu yazarın başvurduğu yazılı ya da sözlü kaynakları ve kullandığı ifade kalıplarını tespit etmek için son araştırmalardan elde edilen herhangi bir bilgiyi ihmal etmeksizin büyük bir özenle çalışmalarına izin veriniz."*[24]

Sözleri ile bitirerek, Kutsal Kitap yazarları hakkındaki bilgilerin detaylı bir şekilde araştırmalarına izin vermiştir.

Yahudi Kutsal Kitabı Eski Ahit'e göre vahyin gelişi çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, Tanrı'nın Musa ile aracı olmaksızın konuşması olup bu iletişim şekli Yahudi inancına göre yalnızca Musa'ya ait pozitif bir ayrımcılıktır. Bir diğer vahiy gelme yöntemi ise Tanrı'nın insana görünmesiyle[25] gerçekleşir. Bu görünmeler, Tanrı'nın insan gibi canlı formuna bürünmesi ile olduğu gibi cansız olan ateş ve bulutta tecelli etmesi suretiyle de meydana gelir. Vahyin geliş biçimlerinden birisi de vizyon/görünümdür. Vizyon esnasında değişik nesneler görülmekte olup, vahyin içeriği anlaşılmaktadır. Uyku esnasında görülen rüyalar da Yahudi teolojisinde vahiy alma yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Yer yer Tanrı'nın meleğinin de vahyin iletilmesinde aracı olduğu görülmektedir. Bunların yanında tabiat olayları, tarih ve tarihi olayların da vahiy niteliği taşıdığı görülmektedir.[26]

Yahudilik inancına göre Kutsal Kitap koleksiyonu,[27] İsrailoğulları'nın kökeni, tarihleri boyunca yaşamış olduğu olayları ve Tanrı'nın buyruklarının

---

[23] Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı*, s. 36-39.
[24] Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı*, s. 37.
[25] Tanrı'nın görülmesinin semavi dinlerdeki mukayesesi için bkz. W. Montgomery Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, 1. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 54-55.
[26] Benedict De Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme,* çev. M. Kazım Arıcan, 1. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 39-52; Hüsamettin Karataş vd. (ed.), *a.g.e.*, 61-64; John R. W. Stott, *Kutsal Kitap'a Güvenebilirsiniz*, çev. Arzu Yıldırım, 1. baskı, Haberci Yayınevi, İstanbul 2007, s. 14-19.
[27] Eski Ahit'in "Apokrif" Kitapları hakkında bilgi için bkz. James H. Charlesworth, "Eski Ahit'in Apokrif Kitaplar", çev. Muhammet Tarakçı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 12/2 (2003), s. 385-411.

açıklanmasının yanında Yahudi insanına bir kimlik bilinci kazandırmak için gerekli olan zihinsel alt yapıyı onlara hazırlar. Dolayısıyla Eski Ahit, Yahudilerin hayatını şekillendiren ve yönlendiren bir mahiyete hâiz, tarihi olduğu kadar canlı da olan bir "hayat idâme klavuzu" olarak kabul edilmektedir.[28]

Yahudilik inancına göre sözlü kutsal metinler, yazılı kutsal metinlerin tefsiri mahiyetindedir. Geleneksel Yahudi anlayışına göre Tanrı; Musa'ya Sina Dağı'nda Tora'yı vermiş yanında da onun sözlü yorumu olan Talmud'u vahyetmiştir.[29] Talmud, Rabbanilerin yorumlarını içeren Mişna[30] ve Gemara'dan[31] oluşmakta ve Eski Ahit'ten sonra gelen en kutsal Yahudi metni olarak kabul edilmektedir.[32]

1.1.2. Yeni Ahit

Hıristiyanlık, Mesih İsa'dan hemen sonra Pavlus'un önderliğinde kısa süre içerisinde geniş bir coğrafyada ve çeşitli toplumlar arasında kabul görmüştür.[33] Bu durumun sonucu olarak; farklı dil, kültür ve anlayış yapılarına sahip insanlarca benimsenip, Hıristiyanlık inanç sistemi içerisinde farklı fikirlerin oluşmasına olanak sağlanarak, Kutsal Kitap'ın anlaşılması konusunda çok sesli bir yapı zuhur etmiştir. Söz konusu çok sesli yapı, Kutsal Kitap'ın anlaşılmasında birtakım sorunlara yol açtığı için, bu sorunları ortadan kaldırabilmek adına konsiller[34] toplanmış ve Kutsal Kitap'ı

---

[28] Mehmet Alparslan Küçük, *Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam Örneği),* 1. baskı Berikan Yayınevi, Ankara 2016, s. 104-110; Duygu Mete, *Kutsal Kitaplar Bağlamında ilahi Dinlerde İnsan Kavramı* (Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), s. 39-56.

[29] Talmud l-m-d kökünden gelen "öğretim, öğrenme ve çalışma" anlamında İbrânîce bir kelimedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salime Leyla Gürkan, "Talmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, 39/550-552; Mehmet Bayrakdar, *Üç Dinin Tarihi; Yahudilik Hıristiyanlık, İslam*, 1. baskı, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 57-60; Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 1. baskı, Seba Yayınları, Ankara 1997, s. 123.

[30] "Mişna" ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Hadi Tezokur, *Yahudilik II; Tarih ve Kutsal Metinler*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2022, s. 126-144.

[31] "Gemara" ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Hadi Tezokur, *a.g.e.*, s. 145-154.

[32] Salime Leyla Gürkan, "Talmud", 39/550-552.

[33] İlir Rruga, "Aziz Pavlus'un Seyahatleri Çerçevesinde Arnavutların Hıristiyanlıkla İlk Temasları Konusundaki İddiaların Değerlendirilmesi", *Amasya İlahiyat Dergisi* 12 (Haziran 2019), s. 267.

[34] Soeur Jean – Marie O. P., *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 3-14; Tahir Aşirov, "Bîrûnî'ye Göre Hıristiyanlık", *Milel ve Nihal* 10/3 (December 2014), s. 116-118.

anlama ve yorumlama prensipleri ortaya konulmuştur. Konsillerin ve kiliselerin belirlediği bu kurallar çerçevesinde Kutsal Kitap anlayış biçimi belirlenmiştir.[35]

Hıristiyan inancında Kutsal Kitap, -Yahudilerin inancında da olduğu gibi- Tanrı'nın insanoğlu ile yaptığı "Ahit" olarak kabul görmektedir. Bu anlayışa göre Hz. Adem'in işlediği günah, kendinden sonraki nesillere sirayet ederek insanlığı çepeçevre kuşatmıştır. İnsanoğlunun kurtuluşu adına Tanrı, ilk önemli ahdini Musa ile yapmış ve ne yazık ki bu ahitten sonra istediği sonucu alamamış dolayısıyla kurtuluş gerçekleşememiştir.[36] İsrailoğulları'nın Tanrı ile yaptıkları ahdi bozmaları sebebiyle, Tanrı onlara yeni bir ahit yapacağı vaadini vermiştir.[37] Hıristiyan inancına göre Tanrı, insanoğlunun kurtuluşu için ikinci koz olarak, biricik oğlu İsa'yı insan şeklinde yeryüzüne göndererek çarmıhta feda etmiş ve bu şekilde insanlık ile "yeni ahit" yapmıştır.[38] Üstelik bu yeni antlaşmaya, -sadece Yahudi olanlar değil- İsa'nın Mesihliğini kabul eden bütün milletler de isterlerse ortak olabileceklerdir.[39] Burada seçilmiş millet meselesi[40] ele alındığında bu durum sadece Yahudi olan insanlara has bir durum iken her isteyenin erişemediği bir konumdaydı. Yeni Ahit ile birlikte diğer milletlerin de bu seçilmişliğe dahil olabilmesi ile evrensellik anlamında önemli bir mesafe katedilmiştir. Nihayetinde Kur'ân'ı Kerim ile birlikte evrensellik devam ettirilmiştir.

Tanrı'nın insanlıkla yapmış olduğu söz konusu iki ahit döneminin de kendilerine has kutsal metinleri vardır. Hıristiyanlar, İsa'ya kadar olan Yahudilere ait Kutsal Metinler'i "Ahd-i Atîk" (Eski Ahit)[41], İsa'dan sonra kaleme alınanları da "Ahd-i Cedîd"[42] (Yeni Ahit) olarak isimlendirmişlerdir.[43] Hıristiyanlar bu iki ahdi, her ne kadar birbirinden ayrı değerlendirip, adlandırmışlarsa da iki farklı döneme ait kutsal

[35] Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi*, s. 395-396.
[36] Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi*, s. 396.
[37] Yer.31:31; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1015.
[38] Mat.26:26-28, 27:32-44; Mar.15:21-32.
[39] Gal.3.7-9, 29.
[40] Joseph Campbell, *Doğu Mitolojisi Tanrı'nın Maskeleri*, çev. Kudret Emiroğlu, 3. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, s. 20.
[41] Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, 1. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2022, s. 53.
[42] Ahd-i Cedîd ismi milattan sonra II. Yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Nouveau Testament* (Traduction Oecumenique de la Bible), Paris 1981, s. 13.
[43] Linda Woodhead, *Hıristiyanlık*, çev. Sevda Çalışkan, 1. baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 16.

metinlerden oluşan külliyatın tümünü kendi kutsal kitapları olarak görmüş ve "Bible" (Kitâb-ı Mukaddes) adı altında bir araya getirmişlerdir.[44]

Yeni Ahit külliyatındaki kitap sayısının kaç adet olduğu hakkında, Trent Konsili'nde yapılan görüşmeler sonucunda yirmi yedi[45] rakamında karar kılınmıştır. Yeni Ahit'te yer alan kitaplar temel özellikleri itibariyle "Rivayete Dayalı Kutsal Metinler", "Mektuplar", "Apokaliptik Vahiy" olmak üzere üç bölümdür.[46] Bu kitaplar dört tane İncil[47], Resullerin İşleri, on dört tane Pavlus'a mektup,[48] yedi tane genel (Katolik) mektuplar ve Yuhanna'nın Vahyi'nden teşekkül etmiştir. [49] Ancak günümüzde "Hıristiyan Kutsal Kitabı" denildiğinde genellikle İnciller akla gelmektedir. İncil, Yunanca "iyi" anlamına gelen "eu" ve mesaj anlamına gelen "angelion" kelimelerinin bir araya gelmesi sonucu "iyi haber, müjde" anlamlarına gelmektedir. Hıristiyan literatüründe ise İncil, İsa Mesih'in getirdiği müjde ve O'nun doktrinini ifade eder.[50] İsa, Aramice konuşmasına rağmen Matta İncili hariç Yeni Ahit külliyatının tamamı Grekçe'dir. Matta İncili'nin Aramice olduğu fakat orijinal nüshasının kaybolduğu ifade edilmektedir.[51]

Yeni Ahit içerisinde yer alan İnciller, İsa'nın hayatını aktarması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. [52] Hıristiyan teolojisine göre "Diri Kelam" tabiriyle nitelendirilen İnciller; İsa'nın hayatının kaleme alınmış halidir. Bu sebepledir ki İnciller, İsa'ya iman ve onunla bütünleşmenin en önemli kaynağı görülmektedir. Ahlakın temeli olarak da görülen Kutsal Kitap, kurtuluş için gerekli öğretileri, yol ve davranışları ihtiva eder. Dolayısıyla bir bilgi kitabından ziyade, Tanrı'ya yaklaştıran,

---

[44] Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi*, s. 396; Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet*, 1. baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 366-372.
[45] Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri*, 2. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 81-83.
[46] Emine Battal - Süleyman Turan, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler,* STS Yayınları, Rize 2018, s. 240-244.
[47] İncil'in nasıl yazıdığı hakkında bkz. Carlos Madrigal, *İncil ve Hıristiyanlık Sorgulanıyor*, 1. baskı, Dharma Yayınları, İstanbul 2009, s. 110-118; Zafer Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı*, 1. baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 599-603.
[48] Pavlus'a ait mektupların sayısı hakkında farklı görüşler için bkz. Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık,* s. 60-61.
[49] Hikmet Tanyu, "Ahd-i Cedîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1 Kasım 2023).
[50] Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi*, s. 396.
[51] Tanyu, "Ahd-i Cedîd".
[52] Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık,* s. 55.

O'nunla bağını kuvvetlendiren bir "Yaşam Kılavuzu" [53] olarak tasavvur edilmektedir.[54]

Katolikler ve Ortodokslar, Kutsal Kitap (yazılı vahiy) ve gelenek (sözlü vahiy) konusunda ayrım yapmadan bu ikisinin Hıristiyanların yaşamını yönlendirmesinde hemfikirdirler. Katolik ve Ortodoksların gelenek ile Kutsal Kitap'ı birlikte zikretmelerine karşın Protestan kiliseleri, "Sadece Kutsal Kitap" söylemi ile geleneği dışlayıp; insanı yönlendirmesi gereken yegâne, biricik rehber olarak Kutsal Kitap'ı görürler.[55]

1.2. Dünya'nın Yaratılışı

Yaratılış konusu ele alındığında temelde üç farklı yaratılıştan bahsedilmektedir. Bunlar tanrıların nasıl yaratıldığı (Teogoni), evrenin nasıl ve hangi şekilde yaratıldığı (Kozmogoni)[56] ve insanların nasıl yaratıldığı (Antropogoni) olarak karşımıza çıkmaktadır.[57] Bazı din ve düşünce sistemlerinde bu yaratılışlara farklı açıklamalar getirilmiştir. Örneğin, Sümerlerin yaratılış efsanelerine göre, bir olan gök ve yere hayat bahşeden Tanrıça Nammu ve diğer tanrıların varlığı, evrenin yaratılmasından öncesine dayanmaktadır. [58] Sümer tabletlerine göre insan, evren ve yeryüzü var edildikten sonra yaratılmıştır.[59] İskandinav tasarımlarında tanrıların iki doğal öğe olan, (buzlu) sis ve sıcak buharların karışımından meydana geldiği söylenerek, özünde sıcaklık ve soğukluğun Teogoni'deki rolünün altını çizerler. Mısır düşünce ve inanç sistemleri ele alındığında ise başlangıç "su ve bataklığa" yani doğaya dayanır. İki öğeden birisi olan su, zamanla alçalarak bataklıktan oluşan bir ada belirir. Bu adada ise bir "yumurta" bulunmaktadır. Bu esrarengiz yumurtadan kaz görünümünde olmak üzere tanrı "Ra" peyda olur.[60]

---

[53] 2Ti.3:16-17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 1714.
[54] Mehmet Alparslan Küçük, *Kitâb-ı Mukaddes Anlayışı…*, s. 204-224.
[55] Mehmet Alparslan Küçük, *Kitâb-ı Mukaddes Anlayışı…*, s. 239-249.
[56] Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, çev. Ali Berktay, 3. baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 2023, s. 29-34.
[57] Orhan Hançerlioğlu, "Yaratılış", Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, 7/238.
[58] Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 81-82.
[59] Samulel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, çev. Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 26-28.
[60] Hançerlioğlu, "Yaratılış", 7/238-239.

Uzak Doğu din ve inançlarına bakılacak olursa; Hint düşünce sisteminde ilk olarak doğanın ezelî oluşu kabul edilmiş ve onu "Brahman" adı ile soyut bir şekilde kavramsallaştırmışlardır. Söz konusu kavram zaman içerisinde üç görünümlü (Brahma-Vişnu-Şiva) ama tek bir tanrı olarak boyut kazanır. Japon inanç sistemine bakıldığında ise ilk olarak belli bir formda olmayan ezelî bir yumurtadan; tanrılarla birlikte gökyüzü ve yeryüzü söz konusu yumurtanın tohum denilebilen özünden oluşur. Bazı Japon yaratılış efsaneleri insanın da gökyüzü ile birlikte varlığını ileri sürer. Bu anlatıya göre insan gökyüzüne doğru bir ok atmış ve okun gökyüzünü delmesi sonucu bütün varlıklar delikten dökülmüşlerdir. Bu da bize yeryüzünde bulunan her şeyin gökyüzünde de olduğunu gösterir. Çin yaratılış efsanelerine göre ilk önce hava ve doğa vardır, bir zaman sonra "Pen-Gu veya Pan-Ku" adını alan ilk tanrısal varlık bu havadan oluşur. Pan-Ku havayı gökyüzü ve yeryüzü olarak ikiye bölmesi sonucunda ölür. Gözlerinden güneş ve ay, saçlarından yıldızlar, nefesinden rüzgarlar, sesinden gök gürültüsü, terinden yağmurlar, gövdesinden dağlar, karnından ise ırmaklar ve denizler oluşur. Bütün bu anlatıların altında evrenin, tanrının isteğiyle değil, bir zorunluluk altında kendiliğinden oluştuğu düşüncesi yatmaktadır.[61]

Yukarıda bahsi geçen anlatılarda görüldüğü üzere ilk önce hava, su, buzlu sis, sıcak buhar ve yumurta biçiminde olmak üzere bir doğa tasarımı bulunmaktadır. Tanrılar ve evren bu doğadan oluşurlar. Dünya genellikle tanrılar tarafından meydana getirilir veya tanrısal olan bir varlığın parçalanışı sonucu ortaya çıkar. İnsanı yaratan da genellikle tanrıdır. İnsanın bir yaratıcı olmaksızın kendiliğinden meydana geldiğini ifade eden başlangıç efsaneleri de vardır. Yaratma düşüncesi Antikçağ Yunan felsefesinde de yoktur. Özellikle Anaksagoras, Platon ve Aristotales'in ortaya koyduğu metafizik, tanrının tözü yaratmadığını, sadece düzenleyen ve biçim veren konumunda olduğunu ifade eder. Yoktan yaratılış düşüncesi ise ilk olarak Tora'nın Yaratılış kitabında ortaya çıkmıştır.[62] Söz konusu Yaratılış kitabının 1-11 arasında yer alan pasuklarda anlatılanların, efsanevi olduğu kanaati hakimdir.[63]

[61] Hançerlioğlu, "Yaratılış", 7/238-239.
[62] Hançerlioğlu, "Yaratılış", 7/238-239.
[63] Richard H. Moye, "In The Beginning: Myth And History In Genesis And Exodus", *Journal of Biblical Literature*, 104/9 (1990), s. 580-582.

Canlı cansız bütün varlıkların nasıl yaratıldığı, meydana geldiği meselesinde yukarıda da serdedildiği üzere genel olarak din ve inançların temelde ikiye ayrıldığı ifade edilebilir. Bunlardan ilki olan çok tanrılı dinlere bakıldığında; tek tanrılı dinlerin ortaya koyduğu yaratma eylemi reddedilerek, yaratılışın, sonradan ortaya çıkan bir anda yaratılma şeklinde değil aksine döngüsel bir süreç içerisinde ve her an gerçekleştiğini savunur. Maddenin ezelî olduğu, tanrılarında bu alemin bir parçası olduğu dolayısıyla tanrıların zamansal olarak bir önceliklerinin söz konusu olmadığını öne sürerler. Çok tanrılı dinlerde her şeyin kendisinden meydana geldiği bir "ilk madde" vardır. Bunlar genellikle su,[64] toprak[65] ve mahiyetini bilinmeyen bir yumurta[66] olarak ön plana çıkmaktadır.[67]

İkinci yaratılış felsefesi ise tek tanrılı dinlerde ifade edilen yoktan var etmedir. Bu anlayışa göre Tanrı her şeyi kendi iradesiyle yoktan var etmiştir. Yahudilikte yoktan yaratılışla ilgili anlatımlar çoğunlukla Tora'nın Yaratılış kitabının ilk dört bölümünde yer alır.[68] Kutsal Kitap uzmanlarından John Lightfoot (ö. 1675), dünyanın yaratılışı ve insanın yaratıldığı zaman ile ilgili yaptığı çalışmalar neticesinde bir tarihlendirme yapmıştır. Yapılan bu tarihlendirmeye göre dünya, M.Ö. 3929 yılında yaratılmıştır. İlk insan olan Hz. Adem ise M.Ö. 3929 yılında, 23 Ekim Pazar günü sabah saat 9'da yaratılmıştır.[69] Hırıstiyanlık'ta da yaratılış büyük oranda Yahudilik'teki anlayışa yakın olmakla birlikte bazı kısımlar sembolik olarak yorumlanmıştır.[70] Kur'ân'ı Kerim'e göre ise yaratılış ile ilgili ayetler, Eski Ahit'ten farklı olarak tek bir bölümde aktarılmamış, farklı sureler arasına serpiştirilmiştir. Kur'ân'ı Kerim'in bu metodunun amaçlarından biri de derli-toplu, bir bütün halinde yaratılışı anlatmak olmayıp; yaratılış ile ilgili bilgiler vermek suretiyle bahsedilen konudan ibret alınmasını sağlamak, ders çıkarılmasını öğütlemektir.

---

[64] "Su" ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mircea Eliade, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005, s. 225-233.
[65] "Toprak" ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mircea Eliade, *Dinler Tarihi…*, 283-284.
[66] "Kozmogonik Yumurta" ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Mircea Eliade, *Dinler Tarihi…*, 487-491.
[67] Kürşat Demirci, "Yaratma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, 43/331-332.
[68] Kürşat Demirci, "Yaratma", 43/331-332.
[69] Jace R. Broadhurst, *What Is the Literal Sense? Considering the Hermeneutic of John Lightfoot*, Pickwick Publications, Eugene 2012, s. 114-115.
[70] Kürşat Demirci, "Yaratma", 43/331-332.

Eski Ahit'in Yaratılış kitabında geçen "yarattı" sözcüğü İbrânîce dilinde "bara'", yalnızca Tanrı'ya has olan eylemlerin gerçekleştirilebileceğini ifade eder. Bu ifade Tanrı'nın, belli bir anda daha önce hiç var olmamış cisim ve maddeleri yoktan var ettiği anlamına gelir.[71]Eski Ahit'e göre Tanrı, Hz. Adem'in yani insanoğlunun yeryüzünü taçlandırmasından önce, dünyanın ve evrenin yaratılışına başladığı esnada etrafında "kaos" ve "boşluk"tan başka bir şey göremedi:[72] Tanrı altı gün süren[73] bu yaratılış sürecinde her gün sırasıyla belli şeyleri yarattı. Tanrı, bu yaratımlara her şeyden önce göğün ve yerin yaratılışıyla başlayıp ardından da "ışık olsun" buyruğu ile ışığı yarattı.[74] Böylece ışık karanlıktan ayrıldı, akşam-sabah oldu ve ilk gün meydana geldi. Sonrasında Tanrı gök kubbeyi yarattı ve ikinci gün oluştu. Ardından kara ve denizi sonrasında da karayı süsleyecek bitkiler, otlar ve ağaçları yetiştirince üçüncü gün oluştu. Zamanla ışıkların (güneş, ay ve yıldızlar) yaratılmasıyla da mevsimler, günler ve yıllar belirlendi. Bunun sonucunda dördüncü gün oluştu. Yine Tanrı denizlerdeki ve göklerdeki canlıları yarattı ve beşinci gün oluştu. Altıncı güne gelindiğinde ise Tanrı yeryüzünde çeşit çeşit hayvanları yarattı[75] ve sonunda da bütün bu yaratılmışlara hükmetsin diye insanı erkek ve dişi olacak şekilde yarattı ve altıncı gün tamamlanmış oldu. Sonunda gök ve yer bütün öğeleriyle tamamlandığında Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi ve o gün dinlendi. Nihayetinde ise Tanrı o günü yani yedinci günü "tatil" olarak belirledi.[76] Tora'ya göre dünyanın yaratılışı bu şekilde özet olarak ifade edilebilir. Kur'ân'ı Kerim'de de Kutsal Kitap'ta ifade edilen, evrenin yaratılış sürecinin altı günde olduğu geçmektedir. Bu altı günün, devirler ve merhaleler şeklinde olduğu yönünde yorumlar da yapılmıştır.[77]

---

[71] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 27.
[72] Raphael Patai - Robert Graves, *İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı,* çev. Uğur Akpur, 1. baskı, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 49.
[73] Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'ân*, çev. Mehmet Ali Sönmez, 1. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 217.
[74] Tanrı ışığı nasıl yarattığını merak eden Hz. Adem'e, iki taş verdi. Hz. Adem bunları birbirlerine sürtünce ateş çıktığını gördü ve ışığın nasıl yaratıldığı anlamış oldu. Bkz. Raphael Patai – Robert Graves, *a.g.e.,* s. 72.
[75] Tanrı'nın havyanları yaratması ile ilgi fresk (1518-1519) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, "Osmanlı Ve Batı Resim Sanatında Yaratılış Ve Cennetten Kovulma Tasvirlerinin İncelenmesi", *Art-e Sanat Dergisi* 14/28 (Aralık 2021), s. 756.
[76] Daha geniş bilgi için bkz: Yar.1:1-31, 2:1-3; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26-30.
[77] Maurice Bucaille, *a.g.e.*, s. 217-222.

Yaratılış kitabının birinci bâbında *"Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı"*[78] ifadesinde her şeyin bir başlangıcı olduğu net bir şekilde ifade edilerek, evren ile ilgili yaratılışa bağlı bir başlangıç portresi çizer. Eski Ahit'e göre Tanrı, ezelî ve ebedî, her şeyden önce kendiliğinden var ola-gelen dolayısıyla var olan her şeyin ilk nedeni, ilk muharrik olarak açıklanır.[79] Musa'nın duasında da "*Dağlar var olmadan, daha evreni ve dünyayı yaratmadan, öncesizlikten sonsuzluğa dek Tanrı sensin*"[80] ifade ettiği gibi Tanrı'nın başlangıçsızlığı ve sonsuzluğu ortaya konulur. Yine önemli bir husus olan, ilk yaratılışta, yaratılan her şeyin iyi ve günahsız yaratıldığıdır. Çünkü Tanrı, yaratma işini tamamladıktan sonra yarattıklarına nazar eder ve her şeyin mükemmel olduğunu gözlemler.[81] Hz. Adem'i, eşi Havva'yı ve ademoğullarını günaha dûçâr eden hadise; Havva'nın yılan [82] tarafından ayartılmasıdır. [83] Bunun sonucunda da Tanrı'nın suretinde yaratıldığı[84] için günahsız olan Hz. Adem ve Havva -nesillerine de sirayet ettirecekleri- yaptıkları fiil neticesinde günah ile tanışır.[85]

Yeni Ahit'te, Eski Ahit kadar ayrıntılı olmasa da dünyanın ve evrenin yaratılışı ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Örneğin, Yuhanna'nın kaleme aldığı Vahiy kitabında da göğü ve göklerdekileri, yeryüzünü, denizleri ve buralarda barınan canlıları, ebedî olduğu vurgulanan Tanrı'nın yarattığı ifade edilir.[86] İsa dünyanın sonu yaklaştığında meydana gelecek olan hâdiseleri anlattığı sırada "*Tanrı'nın var ettiği yaratılışın başlangıcından bu yana böylesi olmamış, bundan sonra da olmayacaktır*"[87] buyurarak varlığın yaratılışına atıfta bulunur. Yine Yeni Ahit'te yer alan başka bir pasajda ise "*İnsan Şabat günü için değil, Şabat günü insan için yaratıldı*"[88] denilerek

[78] Yar.1:2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26.
[79] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 27.
[80] Mez.1:2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 695.
[81] Yar.1:31; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[82] "Yılan"ın farklı Din, İnanç ve Mitolojilerdeki yeri için bkz. Medine Sivri – Canan Akbaba (2018). "Dünya Mitlerinde Yılan", *Folklor/Edebiyat*, 24/96, (Kasım 2018), s. 53-64; Seda Gedik, "İnanç Dünyasında Yılanın Ele Alınışı", *Journal of Human and Social Sciences*, 3/1 (Mayıs 2020), s. 420-430.
[83] Yar.3:1-5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31-32.
[84] Yar.1:27; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 29.
[85] Yar.3:6-7; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 32.
[86] Va.10:6; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1825.
[87] Mar.13:3-19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1350.
[88] Mar.2:27; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1330.

yaratılış kelimesine yüklenilen anlam bize yaratılış konusundaki düşünceyi göstermektedir. Yuhanna İncil'inin ilk paragrafında ise:

"Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı. Yaşam O'ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi"[89]

Buyrularak ilk olana, başlangıca bir gönderme yapmakla birlikte var olan hiçbir şeyin O'nsuz olmadığı yani var olan her şeyin O'nun aracılığıyla var olduğu vurgulanır.[90] Burada "Söz"[91] ile kastedilenin de İsa olduğu ifade edilmektedir.[92] Bunun dışında Pavlus (ö. 67) tarafından kaleme alınan mektuplarda her şeyi Tanrı'nın yarattığı hatırlatılır,[93] Mesih'in yaratılıştaki etkin rolünü de:

"Görünmez Tanrı'nın görünümü, bütün yaratılışın ilk doğanı O'dur. Yerde ve gökte, görünen ve görünmeyen her şey O'nda yaratıldı. Her şey O'nun aracılığıyla ve O'nun için yaratıldı. Her şeyden önce var olan O'dur ve her şey varlığını O'nda sürdürmektedir. Çünkü Tanrı bütün doluluğun O'nda bulunmasını uygun gördü"[94]

Sözleriyle açıklayarak yaratılış esnasında Mesih'e de Tanrı'nın yanında bir pay verir. Böylece Pavlus da mektuplarında yaratılan her şeyin O'nun yani Mesih'in aracılığıyla yaratıldığını dile getirmektedir.[95] Dolayısıyla yaratılanlar Tanrı'nın yaratıcı sözü, buyruğu sayesinde var olmuşlardır. Benzer şekilde, Kutsal Ruh'un da yaratılışta rolü vardı. "Ruh" anlamına gelen İbrânîce sözcük (ruah), rüzgar ya da soluk anlamlarıyla da karşılanabilmektedir. Bu haliyle Ruh, kutsal yaratılışın ayakta

---

[89] Paul N. Kaufman, *Yuhanna'nın Müjdesi ve İlk Adım*, çev. Hande Taylan, 1. baskı, GDK Yayınları, İstanbul 2012, s. 3; Yu.1:1-5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1422.
[90] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1422.
[91] Söz'ün yani kelâmın başlangıçta Tanrı ile birlikte olması hususu; İslam tarihinde "mihne" olayının yaşandığı, Abbasi Halifesi olan Me'mun, Mu'tasım ve Vâsik dönemlerindeki, Kur'ân'ı Kerim'in mahluk olup-olmadığı meselesi üzerine çok hararetli tartışmaların yapıldığı hadise ile bir yönden benzerlik göstermektedir. Söz konusu benzerlik Müslüman alimlerin çoğunluğun benimsediği, Kur'ân'ın mahluk olmadığı görüşüdür. Bu görüşe göre, Kur'an'da yaratılmamıştı; başlangıçta Tanrı ile birlikteydi.
[92] Süleyman Koyuncu, *Kur'ân'da İnsanın Yaratılışı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1992), s. 23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1423.
[93] Ef.3:8-9; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1650.
[94] Kol.1:15-19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1670-1671.
[95] Kol.1:16; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1671.

tutulmasında önemli rol oynamaktadır.[96] Böylece Yeni Ahit'e göre yaratılışta sadece Baba'nın değil, Üçlübirlik'in (Baba-Oğul-Kutsal Ruh) tamamının etkin rolü vardır. Buna göre Yeni Ahit'te, yaratma konusunda Tanrı'nın yanında Mesih'e ve Kutsal Ruh'a da söz konusu yaratmadan bir pay verilerek, Eski Ahit ve Kur'ân'ı Kerim'de bahsedilen tek yaratıcıya nazaran çoğul yaratıcı görünümü kazandırılır.

1.3. İnsanın Yaratılış Amacı

Din ve mitolojilerde nasıl ki dünyanın ve insanın yaratılışı [97] farklı anlatımlarla ifade ediliyorsa, aynı şekilde insanın yaratılış amacı da farklı biçimlerde anlatıla-gelmiştir. [98] Tora'nın Yaratılış bölümüne göre insanın başlıca görevi, Tanrı'nın Aden'deki bahçesinin bakımıyla ilgilenmek, [99] ona göz-kulak olmak, koruyup-kollamaktır.[100] Öyle ki göğün ve yerin yaratılış öyküsünü anlatırken Tanrı, yeryüzünde bir fidan, bir ot bile bitmediğinden söz eder. Hatta yeryüzüne yağmur dahi göndermediğinden bahseder. Devamında da toprağı işleyecek insanın olmadığını ekler.[101] Böylece Tora'nın anlatımına göre insanın varoluş amaçlarının biri ortaya konulmuş olur. Diğer bir amaç ise insanın, bütün hayvanlara ve yeryüzüne egemen olması, onlara hakim olmasıdır.[102] Tora'nın Yaratılış bölümünde geçen bu iki önemli amaç henüz Tanrı'nın suretinde,[103] Tanrı'ya benzeyen insan[104] yaratılmadan önceydi. İnsan yaratıldıktan ve yasağı çiğnedikten sonra kendisine ceza mahiyetinde olabilecek yeni vazifeler verilmiştir.

---

[96] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 27.
[97] Evin Bilge, "Kutsal Metinlerde Yaratılış", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1, 2013, s. 139-140.
[98] Roza Agizza, *Antik Yunan'da Mitoloji (Masallar ve Söylenceler),* çev. Z. Zühre İlkgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 7-11; Huzeyfe Sayım, "Zerdüliştilik'te Kozmogoni ve Yaratılış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2004, s. 92-97.
[99] Mustafa Kırkız, *Kutsal Kitaplardaki Tarihi Olaylar ve Edebi Yorumu (Hz. Âdem'den Hz. Lut'a kadar),* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), s. 59.
[100] Mustafa Erdem, *Hazreti Adem (İlk İnsan)*, 7. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 33; Yar.2:15.
[101] Yar.2:4-6; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[102] Tülin Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes Spinoza*, 4. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 35; Yar.1:26-28.
[103] Yar.1:26; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 29.
[104] Z'ev ben Shimon Halevi, *Adam Kabbalistic And The Tree*, Samuel Weiser, Inc., Maine 1991, s. 21.

Yaratılış bölümünde geçtiği üzere Hz. Adem yaratıldıktan sonra Tanrı onu Aden'de verimli bir bahçeye yerleştirdi[105] ve bir ağacı istisna tutarak diğer ağaçlar arasından istediğini yiyebilirsin dedi.[106] Daha sonra Havva'yı yarattı.[107] Yılan kadına yasak ağaçtan yemeyi telkin etti, kadında meyveyi koparıp yedi, Hz. Adem'e ikram etti o da yedi.[108] Bunun sonunda Tanrı onlara ceza olarak yeni görevler tayin etti. Tora'ya göre kadına verilen bu görevler kocasına istek duyarak, onun yönetimi altında olmak, acı ve ağrısı çok olan doğum yapmaktır. Hz. Adem'e ise yiyeceğini emek vererek kazanmak, ekmeğini alın teri dökerek elde etmek gibi vazifeler verildi.[109] Bütün bunların müsebbibi olarak görülen yılanın payına da hayvanların en lanetlisi olmak ve karnı üzerinde sürünerek yaşamı boyunca toprak yemek düştü.[110]

Hıristiyanlığın mimarı sayılan Aziz Pavlus'un[111] Yeni Ahit'te yer alan Romalılara yazdığı mektubunda insan, Tanrı'nın sözünü dinlemesi, Tanrı'ya itaat etmesi için yaratılmıştır. Bu doğrultuda Pavlus, insanın önüne yürüyebileceği iki yol sunmuştur. Bu yolların ilki ölüme götüren günahın köleleri olmak diğeri ise doğruluğa götüren sözdinlerliğin kölesi olmak.[112] Dolayısıyla günahtan özgür kılınıp Tanrı'ya kul olmak, insanın hedefi olarak ortaya konulmuş olmakta; kutsallaşma ve söz dinleyen, itaatkar bir kul olmanın ödülü olarak da sonsuz yaşam vaat edilmektedir.[113] İsa'nın dirilişinden sonrasını anlatan başka bir pasajda gökte ve yeryüzündeki tüm yetkinin ona verildiği ifade edilerek insanın yaratılış amacı, var oluş gayesi şöyle tayin edilir: "*Bütün insanlığı öğrencilerim olarak yetiştirin.*"[114] İsa'nın dirilişinden sonra kendi takipçilerine, vasiyet mahiyetinde söyledikleri bu sözlerle insanın amacı ortaya konulmuştur. Bu itibarla insan; teoride İsa Mesih'e sadece iman etmekle kalmayıp bu

[105] Yar.2,15; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[106] Yar.2:16-17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[107] Yar.2:22; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[108] Yar.3:1-6; Canan Aydın - Gül Erbay Aslıtürk, "Mitoloji ve Dinler Tarihi Çerçevesinde Yaratılış: Sistine Şapeli Tavan Freskolarına Yönelik Düşünceler", *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 6/30 (2017), s. 720-722.
[109] Yar.3:16-19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.
[110] Yar.3:14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.
[111] Halil Temiztürk, *Hıristiyan Mistisizmine Giriş* (Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2021), 53-54; Duygu, *İsa Pavlus İnciller*, 465-477.
[112] Rom.6:16; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1552-1553.
[113] Rom.6:22; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1553.
[114] Mat.28:18-19; Luk.24:46-49.

imanını pratiğe dökerek Mesih'in buyruklarına harfiyen uyan, O'nu bütün samimiyetiyle, aklıyla ve canıyla izleyen öğrenci olmalıdır.[115] Dolayısıyla burada insanın, itaatkar bir kul olmayı benimsemesi ve sadece bununla da yetinmeyip diğer insanların bu yola tabi olmaları için çaba sarfetmesi istenmektedir.

Kur'ân'ı Kerim'de ise Allah'ın insanı boş yere yaratmadığı[116] ve bu doğrultuda insanın yaratılış amacının temelde iki şekilde olduğu açıklanmıştır. Bu amaçların ilki, insanların sadece Allah'a kulluk etmeleri[117] ikinci ise hayır (iyilik) yarışı;[118] dolayısıyla en güzel (salih) amelleri işleyenlerin ortaya konulmasıdır.[119] Bunun neticesinde insan, ödül-ceza sistemi[120] ile imtihan edilir,[121] bireylerin korku ve ümit arasında bir yol tutmaları[122] sağlanır.

1.4. Hz. Adem'in Yaratılışı

İnsan doğası gereği bilmek isteyen, araştıran ve öğrenen bir yapıdadır. Bu doğrultuda insan içinde bulunduğu dünyayı, diğer canlıları araştırmış, öncelikle de kendisinin nereden geldiğini, nereye gittiğini, bir yaratılış gayesinin olup-olmadığını, böyle bir yüce amaç var ise bu noktada üzerine düşen görevlerinin ne olduğu ve en önemlisi de sonunun ne olacağını üzerine kafa yormuş, öğrenmeye çalışmıştır. Buradan hareketle semavi dinlere göre ilk insan olarak kabul edilen Hz. Adem'in, başlangıçta ne zaman ve nerede yaratıldığı gibi sorular sorulmuş ve bu sorular ışığında farklı din ve inançlar insanın ne zaman yaratıldığı hakkında farklı tarihlendirmeler ortaya koymuştur. Bunlardan bazıları şöyledir:

"*İnsanın yaratılışı çeşitli inanç ve kişilere göre binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Tevrat'a göre yaratılış altı bin yıl önce gerçekleşmiştir. Hristiyanlar da aynı tarihi temel alır. Sümer*[123] *inanışında yaratılış iki yüz kırk bir bin iki yüz yıl*

---

[115] Mat. 28:16-20; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap,* s. 1320.
[116] el-Mü'minûn 23/115; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/47.
[117] ez-Zâriyât 51/56; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/133-137.
[118] el-Bakara 2/148; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/235.
[119] el-Mülk 67/2; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/415-418.
[120] ez-Zilzal 99/6-8; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/668-670.
[121] el-Ankebût 29/2; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/252-253.
[122] es-Secde 32/16; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/355-357.
[123] Sümerlerin "İnsanın Yaratılışı" efsanesi için bkz. Samuel Noah Kramer - John Maier, *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 66-83.

öncesinden başlatılırken, Çinliler ise yaratılışı kırk dokuz bin yıl öncesine dayandırır. Mısırlılar on üç bin yıl önceye giderken, Herodot'a göre ise on yedi bin yıl öncesine dayanıyor insanın yaratılışı."[124]

Yahudilik inancında yeryüzünde yaratılan ilk insana dair anlatılar, kutsal kabul ettikleri Eski Ahit'in bir kısmını oluşturan Tora kitabının Yaratılış bölümünde bulunmaktadır. Yaratılış kitabının ilk beş bölümünde "adam" kelimesi "insan türü" olarak kullanılmakla birlikte;[125] özel isim olarak,[126] ve "ilk insan"[127] anlamına gelecek şekilde tek bir kişiyi ifade etmek için de kullanılmıştır. Adem[128] kelimesinin kökeni ve anlamı tartışmalıdır.[129] Kelimenin Sümer dilinde adamu "babam", Âsur-Bâbil dilinde adamu "yapılmış, meydana getirilmiş, çocuk, genç" ya da Sâbiî dilinde adam "kul" kelimesinden geldiği öne sürülmüştür. İbranicede ise Adem kelimesi "insan" anlamında kullanılmaktadır.[130] Yaratılış bölümünde ki "*Yerin toprağından (adamah) insanı (adam) yarattı*"[131] ifadesinden hareketle Hz. Adem kelimesinin toprak ile bir bağlantısının olabileceğini, Hz. Adem'in kırmızı topraktan yaratıldığını dolayısıyla da ona "kırmızı" anlamını ifade eden "Adam" adının verildiği ileri sürülmüştür.[132]

Eski Ahit'te insanın yaratılması ile ilgili iki anlatımdan ilki olan Ruhban (Elohist)[133] metninde insanın erkek ve dişi olarak yaratıldığı[134], Yahvist[135] metinde yer

---

[124] Mehmet Şerbetçi, *Kur'an-ı Kerim'de İnsanın Yaratılışı ve Sorumluluğu*, (Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), s. 3.
[125] Yar.1:26-28; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 29.
[126] Yar.5:1-5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[127] Yar.2:5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[128] Metinde Hz. Adem şeklinde geçmektedir.
[129] Raphael Patai - Robert Graves,, *a.g.e.*, s. 101.
[130] John H.Walton, *The Lost World of Adam and Eve: Genesis 2-3 and the Human Origins Debate*, (InterVarsity Yayınları, 2015), s. 58-59.
[131] Yar.2:7; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[132] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, 1/358.
[133] "Elohist" metindeki birinci yaratılış anlatısı, Yaratılış 1:1 ile 2:4 arasındaki pasajlardan oluşur. İçeriğinde MÖ VIII. yüzyılın mitolojik anlayışlarını barındırır ve sürgün sonrası dönemde derlendiği tahmin edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Batuk, "Âdem Ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem Ve Havva'nın Hayatı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Aralık 2006), s. 52-54.
[134] Yar.1:27, 5:1-2.
[135] "Yahvist" metindeki ikinci yaratılış anlatısı, Yaratılış 2:4 ile 2:25 arasındaki pasajlardan oluşur. İçeriğinin MÖ IX. yüzyılın mitolojik anlayışlarını yansıttığı düşünülmektedir. Bkz. Cengiz Batuk, *a.g.m.*, s. *52*-55; "Yaratılış" metinleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Roberto Ouro, "The Garden of

alan ikinci anlatımda ise önce Hz. Adem'in topraktan yaratıldığı anlatılır.[136] Bununla birlikte diğer hayvanların da topraktan yaratıldığı geçer.[137] Havva'nın yaratılış bahsine ise daha sonra geçilir.[138]

Isaac La Peyrère'e göre Eski Ahit'te geçen insanın yaratılması ile ilgili anlatılardan ilkinde, Tanrı, Hz. Adem'den önce başka bir insan yaratmış; lakin bu ırkın bir süre sonra dejenere olduğuna kanaat getiren Tanrı'nın, ikinci bir yaratılış eyleminde bulunmak üzere eline yerden toz alarak Hz. Adem'i yaratmıştır. Buna göre Hz. Adem, manevi anlamda Tanrı gibi ölümsüzlüğü elde etmiş ve Yahudilerin atası olmuştur.[139]

Ruhban metninde Tanrı'nın, kendimize benzer bir insan yaratalım ki; yeryüzündeki canlılara hakim olsun diye buyurduğu pasuklar şöyledir:

"*Tanrı, "Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım" dedi, "Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun. Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, "Verimli olun, çoğalın" dedi, "Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun. İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak. Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere –soluk alıp veren bütün hayvanlara– yiyecek olarak yeşil otları veriyorum." Ve öyle oldu. Tanrı*

Eden Account: The Chiastic Structure of Genesis 2-3", *Andrews University Seminary Studies (AUSS)* 40/2 (2002), s. 219-230.

[136] Hz. Adem'in yaratılışını anlatan, tuval üzerine yağlı boya çalışması (17. Yüzyıl) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.*, s. 761.

[137] Erdem, *a.g.e.*, s. 22-28; Yar.1:18-20.

[138] Ömer Faruk Harman, "Havvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 16/543; Yar.2:18-23.

[139] Ramazan Adıbelli, "Âdem'den Önce Adamlar Var Mıydı? Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi Bağlamında Isaac La Peyrère'in Ön-Âdemiler Hipotezi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33/47 (December 2019), s. 56-58.

yarattıklarına baktı ve her şeyin çok iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve altıncı gün oluştu."[140]

Saint Augustinus (ö. 430), Tanrı'nın, kendi suretinde insan yaratması ile kastedilenin, insanın ruhsal yönü olduğunu söyler. Buna göre insanın bedensel tarafının, insanın ruhsal tarafının yanında bir değeri yoktur. Böylece Augustinus, insanın sadece bedeniyle bir nesne olduğunu, ancak ruhsal yanıyla tanrısal varlıklar arasında bir varlık olduğunu öne sürer. Bununla birlikte insanın ortaya koyduğu eylemleri aracılığıyla da tanrısal varlıklar konumuna yükselebileceğini ifade eder.[141]

Yahvist metne göre ise insanın yaratılışı aşağıdaki pasuklarda şöyle geçmektedir:

"*Göğün ve yerin yaratılış öyküsü: RAB Tanrı göğü ve yeri yarattığında, yeryüzünde yabanıl bir fidan, bir ot bile bitmemişti. Çünkü RAB Tanrı henüz yeryüzüne yağmur göndermemişti. Toprağı işleyecek insan da yoktu. Yerden yükselen buhar bütün toprakları suluyordu. RAB Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu. RAB Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem'i oraya koydu"*

Yahudi bilginlerden Yosef Albo (ö. 1444) ile Yitshak Arama'nın (ö. 1494) ileri sürdükleri, iman edilmesi gereken şeyler arasında "yoktan yaratma" -İbn Meymûn'un sistemleştirdiği iman esaslarının aksine- iman esasları arasında değerlendirilmiştir.[142]

Rabbani anlatıya göre eğer Hz. Adem günah işlememiş olsaydı tüm insanlık "İsrail"[143] olacaktı. Hz. Adem söz konusu günahı işlediği için insanların çoğu İsrail olma onur ve şerefini yitirdi, bu onur ve şeref yalnızca küçük bir gruba ait oldu.[144] Bu

---

[140] Yar.1:26-31.
[141] Taşkıner Ketenci - Metin Topuz, "Aristoteles Ve Augustinus'un İnsan Anlayışları Üzerine", *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20 (April 2013), s. 8-9.
[142] Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, 7. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2018, s. 125-127.
[143] Spinoza'nın "Seçilmiş millet" eleştirisi için bkz. Spinoza, *a.g.e.*, s. 69-81.
[144] Muazzez İlmiye Çığ, *Ortadoğu Uygarlık Mirası-1*, 9. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016, s. 50.

küçük grup Ezra'ya göre kutsal bir soyu taşıyan[145] kimselerden oluşuyordu. Bu grubun ortaya çıkması dahi günah dolayısıyla yüzlerce yıl gecikti. Hz. Adem'den yirmi nesil sonra İbrahim'de İsrail'in ilk işaretleri ortaya çıktı.[146]

Yeni Ahit'te Yaratılış konusuna, Eski Ahit'te olduğu kadar ayrıntılı değinilmemekle birlikte daha çok Tanrı-İnsan ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Hıristiyan ilahiyatçılar da yaratılış ve özellikle ilk insanın yaratılışı konularının maddi unsurları üzerinde durmaktan ziyade daha çok meselenin felsefesine ağırlık vermişlerdir.[147]

Hıristiyanlar Hz. Adem'i genellikle gerçek bir şahsiyetten çok bir sembol olarak gördüklerinden dolayı onun yaratılışını genel anlamda insan cinsinin yaratılışı şeklinde görmekte ve meseleyi bu zâviyeden değerlendirmektedir.[148] Hıristiyan ilahiyatçılar Hz. Adem ile ilgili Tora'da geçen bilgileri tasdik etmiş, ancak Yahudilerden farklı yorumlamalar yapmışlardır. Pavlus'a dayalı İncil metinlerinde yaratılış olgusuna değil, daha ziyade Hz. Adem ile Havva'nın yasak ağaçtan yemeleri ve aslî günahın nedeni olmalarına değinilmiştir.[149] Aslî günah ve onunla ilgili öğretilere göre harmanlanmış Hıristiyan inancında da bu durumun ön plana çıkıp, Hz. Adem ile ilgili diğer meseleler üzerinde çok durulmaması da kolay anlaşılabilecek bir durumdur.

Thomas Aquinas'a (ö. 1274) göre ruh, insan doğasının bir parçası olduğu için bedenle aynı anda yaratılmıştır. Aquinas, ruhu bedenin formu olarak değerlendirerek, tabiatı gereği insanın bir parçası olması gerektiğini ileri sürer ve ruhun bedenden önce yaratılmasını imkansız kabul eder. Ruh, insan bedeninin olmazsa olmazı olduğu için

---

[145] Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi*, çev. Işık Ergüden, 1. baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2011), s. 104.
[146] Ali İsra Güngör, *a.g.e.*, s. 86.
[147] Mustafa Erdem, *a.g.e., s.* 49-50.
[148] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 50-51.
[149] Nurullah Agitoğlu, "Kutsal Metinlerde ve Hadislerde Hz. Âdem Tespit ve Değerlendirme-", *Researchgate* (Erişim 2 Ocak 2022); Hidayet Aydar – İsmail Ulutaş, "Dilin Kökeni: Kur'ân-ı Kerîm ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 5/4 (Güz 2010), s. 686.*

bedenle birleşmedikçe kemâle ulaşamaz. Bununla birlikte ruh, beden ile eşzamanlı olmak suretiyle insan yaratılışının son merhalesinde yaratılmıştır.[150]

Hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen Yeni Ahit'te ilk insanın Hz. Adem[151] olduğu ifade edilerek yaratılışının da yerden yani topraktan[152] olduğu söylenir. Bununla birlikte, Ferisilerden olan bir grubun soruları üzerine İsa Eski Ahit'e atıfta bulunup; Tanrı'nın yaratılışın başlangıcında insanları erkek ve dişi olarak yarattığını[153] ifade ederek insanoğlunun yaratılışı ile ilgili Ruhban metnindeki anlatımı esas alarak bilgi verir. Yine dolaylı olarak insanın yaratıldığını şöyle ifade eder: "*İnsan Şabat günü için değil, Şabat günü insan için yaratıldı.*"[154] Yaratılışın Yeni Ahit'teki varlığına dair başka bir pasaj da şöyledir: "*Müjdeyi bütün yaratılışa duyurun.*"[155] burada da görüldüğü üzere İsa öğrencilerine müjdeyi dünyadaki bütün insanlara ulaştırmalarını söylerken insanlar demek yerine "yaratılışa" ulaştırın diyerek insanların yaratılmış olduğunu vurgular. Vahiy kitabında yer alan bir ifadeye göre de "Tanrı yaratılışın kaynağı hakkında şöyle diyor", denilerek yaratılış konusuna değinilir.[156] Başka bir pasajda ise İsa Zeytin Dağı'nda çağın sonu yaklaşırken olacak olan şeyleri anlattığı sırada "*Tanrı'nın var ettiği yaratılışın başlangıcından bu yana böylesi olmamış, bundan sonra da olmayacaktır*" der.[157] Yeni Ahit'in "yaratılış" meselesi ele alınırken Eski Ahit'teki pasajlara baş vurmasından anlaşılacağı üzere İncil yazarları, Tanrı'nın buyrukları olarak görülen Yahudi Kutsal Kitabını ve içinde geçen şahsiyetleri tarihte yaşamış gerçek şahsiyetler olarak kabul etmektedir.[158]

Hıristiyan inancına göre de Hz. Adem'in yaratıldıktan sonra yerleştirildiği[159] ve Havva ile yasak ağacın meyvesini yiyinceye[160] kadar yaşadıkları bahçe yeryüzünde

---

[150] Beyza Zeynep Kurt, *Thomas Aquinas Düşüncesinde Ruh ve Ölümsüzlük*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), s. 27-28.
[151] 1Ko.15:45; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1607.
[152] 1Ko.15:47; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1607.
[153] Mar.10:6, Mat.19:4-5.
[154] Mar.2:27; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1329-1330.
[155] Mar.16:15; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1358.
[156] Va.3:14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1818.
[157] Mar.13:3-19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1350.
[158] Ekkehardt Mueller, "Creation in The New Testament", *digitalcommons.andrews.edu*, (Erişim 7 Kasım 2023).
[159] Yar.2:7-9; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 30.
[160] Yar.3:6; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 32.

olup, bu yer Golgata tepesidir.[161] Hıristiyan bilginlerin ortaya koydukları bilgilerin nihâi noktası, Hz. Âdem'in bir süreliğine iskan edildiği cennetin dünyada bir bahçe olduğu sonucunu göstermektedir. [162] Sonuç olarak Kutsal Kitap ürünü olan Hıristiyanlık ve Yahudilik Hz. Adem, Havva ve cennet anlatısını yeryüzünün Doğu bölgesinde yer alan bir bahçe üzerinden aktarmaktadır.[163]

Kur'ân'ı Kerim'de insanın yaratılışıyla ilgili birçok ayet bulunmakta ve bununla birlikte İslami kaynaklara göre insanlığın atası olan Hz. Adem'in yaratılışı konusunda da pek çok görüş öne sürülmektedir. Kutsal Kitap, ilk insanın topraktan yaratılması hususunda ise, Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Adem'in topraktan yaratıldığı meselesi ile hemfikirdir.

Bununla birlikte diğer canlıların yaratıldığı madde hakkında Eski Ahit ile Kur'ân'ı Kerim arasında farklılık bulunmaktadır. Eski Ahit'te söz konusu maddenin; *"Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı."* [164] pasajında görüldüğü üzere "toprak" olduğu ortaya konulmuştur. Kur'ân'ı Kerim'e göre ise; "*...her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? ...*"[165] ayeti bu maddenin "su" olduğunu belirtir.

1.4.1. Hz. Adem'in Yalnızlığı: "Kadının Yaratılış Gayesi"

Hz. Adem Aden bahçesinde uyurken, Tanrı tarafından kaburga kemiği alınıp ondan yaratılan[166] ve Hz. Adem tarafından "İşşah" adı verilen ilk kadın onun eşi olur. Daha sonraki süreçte insanoğlunun annesi konumuna yükselen kadın İbrânîce "yaşam"[167] anlamına gelen "Havva" ismini alır.[168]

---

[161] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 63.
[162] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 65.
[163] Yar.2:8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 30.
[164] Yar.2/19.
[165] el-Enbiyâ 21/30.
[166] Raphael Patai – Robert Graves, *a.g.e.*, s. 103.
[167] "Havvâ" ve "İnsan" kelimeleri İbrânîce'de "Yaşam" anlamına gelen aynı kelimeden türemiştir. Bkz. Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.
[168] Ömer Faruk Harman, "Havvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 16/543.

Kutsal Kitap ve Kur'ân'ı Kerim, Havva'nın [169] Hz. Adem'den sonra yaratıldığı konusunda hemfikirdir. [170] Eski Ahit'te kadının Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı geçerken, [171] Yeni Ahit'te ise çok detay verilmeksizin Havva'nın Hz. Adem'den yaratıldığı belirtilir.[172] Kur'ân'ı Kerim'de hem erkek hem kadının "tek bir nefisten" ve ondan da eşinin yaratıldığı anlatılır.[173] Bununla birlikte İslami literatürde Eski Ahit'te yer alan ifadelere benzer şekilde kadının kaburga kemiğinden yaratıldığı veya kadının kaburga kemiğine benzetildiği gibi rivayetler[174] bulunmaktadır.[175]

Eski Ahit'teki anlatıma göre Tanrı göğü ve yeri yarattıktan sonra toprağı işleyecek insana yönelir:

"*RAB Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu. RAB Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem'i oraya koydu.*"[176]

[169] Genetik biliminin tespit edebildiği kadarıyla günümüzde yaşayan insanların neslinin dayandığı ilk kadın olan "Mitokondriyal Havvâ" için bkz. Mustafa İslamoğlu, *Tabiat ve Kur'ân Ayetleri Işığında Yaratılış ve Evrim,* 8. baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 262-263.

[170] Kadın ve erkeğin "eş zamanlı" yaratıldığı hakkında şu görüşler vardır: 1) İlk insan cinsiyetsiz ya da hem erkek hem kadın özellikleri taşıyan bir yapıda yaratıldı. 2) Erkek ve kadın bir bedenin iki tarafına bitişik olmak suretiyle yaratıldı ve daha sonra ayrılarak erkek ve kadını oluşturdu. 3) Kadın ve erkek ayrı ayrı ama eş zamanlı yaratıldı. Eş zamanlı olarak yaratılan kadın olan "Lilit" hakkında detaylı bilgi için bkz. DTA Akademi "Prof. Dr. Asife ÜNAL Yahudilikte Kadın", YouTube (10 Mart 2023), 00:11:00-00:16:00.

[171] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 65; Yar.2:21-23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31; Havva'nın yaratılışını anlatan tuval üzerine yağlı boya çalışması (16. Yüzyıl) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.*, s. 762.

[172] I.Kor.11:7-12.

[173] Nîsa 4/1; "Nefs" hakkında detaylı bilgi için bkz. Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, çev. Harun Ünal, Ekin Yayınları, İstanbul 2016, 2/286-287; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 2/10-11.

[174] "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratıldığını Belirten Rivayetler Hakkında Bir Değerlendirme" için bkz. Ali Bakkal, "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratıldığını Belirten Rivayetler Hakkında Bir Değerlendirme". *İlahiyat Akademi* 18 (Aralık 2023), s. 53-85; Züleyha Birinci, *Kadın Konusunda İslâm'a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlîli* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), s. 30-47.

[175] Mustafa Şentürk, "Kitâb-ı Mukaddes ve Kur ân ı Kerîm e Göre İlk Günah ve Kadın", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 22/1 (04-2011), s. 34.

[176] Yar.2:7-8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.

Tanrı Hz. Adem'in bu bahçe de yalnız kalmasını uygun bulmayarak ona bir yardımcı[177] yaratmayı ister:

"*RAB Tanrı Adem'e derin bir uyku verdi. Adem uyurken, RAB Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Adem'den aldığı kaburga kemiğinden[178] bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi."*
Adem, "İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, Etimden alınmış ettir" dedi, "Ona 'Kadın' denilecek, Çünkü o adamdan alındı."[179]

Eski Ahit'te Havva'nın[180] yaratılışı ve yaratılış amacı yukarıda ifade edildiği şekliyle yer almaktadır. Yeni Ahit ise Eski Ahit'te geçen kaburga kemiğinden bahsetmeksizin kadının (Havva) erkekten yaratıldığını şöyle anlatır:

"*Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır. Ne var ki, Rab'de ne kadın erkekten ne de erkek kadından bağımsızdır. Çünkü kadın erkekten yaratıldığı gibi, erkek de kadından doğar. Ama her şey Tanrı'dandır."*[181]

Eski Ahit ile Yeni Ahit'ten oluşan Kutsal Kitap, kadının yani Havva'nın yaratılması ile ilgili olarak erkeğe yardımcı olmak, erkeğin varlığını desteklemek ve erkeğin hayatını kolaylaştırması noktasında destek sağlayacak bir "eş" olarak yaratıldığını vurgulamaktadır. Kur'ân'ı Kerim de ise konu ile ilgili ayetlerden[182] hareketle eşlerin birbirlerini huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmeleri gerektiği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Havva'nın yaratılma amacının da buna matuf olduğu zikredilebilir.

---

[177] Mehmet Yazıcı, "*Kadın Algısında Devrim: Kur'an*", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın Ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Haziran 2022), s. 117.
[178] "İbranice Tevrat'ta, "*Adam'dan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın bina etti*" denilmektedir. Kaburga karşılığındaki İbranice kelime aynı zamanda "yan, böğür" anlamına da gelmektedir." Havva'nın kaburga kemiğinden yaratılmasının, Sümerlerin "Enki" ve "Ninhursag" efsanesindeki anlatımı için bkz. Harman, "Havvâ", 16/543.
[179] Yar.2:21-23.
[180] "Apokrif Âdem ve Havva'nın Hayatı" adlı metnin "Vita" ve "Apocalypse" versiyonlarının çevirisi ve kritiği için bkz. Cengiz Batuk, a.g.m., s. 51-96.
[181] I.Kor.11:8-12; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1595.
[182] Rûm 30/21; A'raf 7/189.

1.4.2. Kutsal Kitap'ta Hz. Adem'in Yaratılanlara İsim Vermesi

Yaratılıştan bilgi sahibi olan Hz. Adem'in İbranice konuştuğuna inanılmakta ve bunun sebebinin de Tevrat'ın orijinal dilinin İbranice olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü Kutsal Kitap ve geleneklerde bu görüşün bir dayanağı bulunmamaktadır. Dilin nasıl oluştuğu noktasındaki iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki Tanrı'nın insanoğluna dili öğretmesi diğeri ise insanoğlu tarafından dilin ortaya çıkarılıp zaman içerisinde de bunu geliştirmesidir. Kilise babalarının yapmış oldukları çalışmalar neticesinde; ikinci görüş olan dilin insan tarafından geliştirildiği fikri hakim olmuştur.[183]

Bu bölümde, Kutsal Kitap külliyatındaki Eski Ahit'te bulunan Tora'da ve Yeni Ahit'teki İnciller'de geçen isimlendirmeler ortaya konulmuştur. Tora'da sadece Hz. Adem'in isim vermesi değil, Tanrı'nın isim vermesi de görülmektedir. Yine Tora ve İnciller'de diğer isim verme faaliyetinde bulunan ademoğullarından da örnekler yer almaktadır. Bununla birlikte İnciller'de Hz. Adem'in isim verme durumu geçmemektedir. İsim verme ile ilgili olarak sadece İsa'ya verilen isim, İsa'nın başkalarına verdiği isimler ve "Yahya" isminin nasıl verildiği anlatılmaktadır.

1.4.2.1. Eski Ahit'te İsimlerin Verilmesi

Eski Ahit'te isim verme hâdisesinde, konumuzun temeli olan özne olarak Hz. Adem başta olmak üzere, Tanrı ve diğer ad koyma işini yapan ademoğullarından da yoğun ve detaylı bir şekilde isimlerin verildiği görülmektedir. Söz konusu isimler çoğunlukla yeni doğan bebeklere verilmekle birlikte görünen-görünmeyen, canlı-cansız birçok mahlukata isim verildiği geçmektedir.

1.4.2.2. Tanrı'nın İsim Vermesi

Tora'nın Yaratılış bölümünde Tanrı'nın, yarattığı hem canlı hem de cansız varlıklara isim verdiği geçmektedir. Burada ilk olarak ele alınan mesele Tanrı'nın yarattığı cansız şeylere beş yerde isim vermesidir. Bunlardan ilki Yaratılış bölümünün

[183] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 61.

birinci bâbında: Tanrı'nın yaratmaya gökyüzü ve yeryüzünden başladığı ve yeryüzünün zifiri karanlık olduğu, aynı zamanda da bomboş yani yeryüzünün, şekillerinden yoksun olduğu vurgulanır. Tanrı'nın "Işık olsun" buyruğu üzere ışık vücuda gelir ve Tanrı ışığın iyi olduğunu görüp onu karanlıktan ayırır.[184] Bunun sonucunda da ışığa "Gündüz", karanlığa "Gece" adını verir.[185] Diğer isim vermenin vukû bulduğu yerde ise Tanrı, suları birbirinden ayırması için, suların ortasında bir kubbe olsun, diye buyurur. Nitekim Tanrı buyruğu vâki olur ve gökkubbe yaratılmış olur. Böylece amaç hâsıl olur; kubbenin altındaki sular üstündeki sulardan ayrılır. Tanrı kubbeye "Gök" adını verir.[186] Yaratılış bâbındaki Tanrı'nın cansızlara son isim verme hadisesine bakıldığında ise yukarıda bahsi geçen gökkubbenin altında kalan sular için Tanrı, bir yere toplanması emrini verir ve böylece kuru toprağın meydana çıkması istenir. Nihayetinde ise Tanrı oluşan bu sulara "Deniz", kuru alana ise "Kara" adını verir.[187]

Tanrı, bahsi geçen isim verme durumlarına bakıldığında bir yaratma veya oluşturma meydana getirmiş ve bunlara isim vermiştir. Ama bunun dışında kalan yani yaratılışından bahsedilen ama isimlendirilmesinden bahsedilmeyen yaratımlar da bulunmaktadır.[188] Tanrı'nın cansızlara isim verme hadisesi sadece yukarıda bahsi geçen beş yerde ifade edilmektedir. Bunların ilkinde[189] Işık'a "Gündüz" denilmiş, Tanrı tarafından bu adlandırma yapılmıştır. Ama Işık isminin nasıl verildiğine değinilmemiştir. Tanrı'nın "Işık olsun" buyruğunda Işık'ın nasıl ki bir isimlendirme geçmişi yoksa karanlık da aynı şekilde buna tâbidir. Bu iki kelimeden bahsedilir ve bu isimlerin ne zaman ve hangi nitelikten dolayı verildiği ifade edilmez. Aynı şekilde ikinci isimlendirmenin -Gök-[190] yapıldığı kısımda da Tanrı, suları birbirinden ayırsın diye bir "Kubbe" olsun emrini vermiştir.[191] Bu emir de "Işık" ve "Karanlık"

---

[184] Tanrı'nın ışığı karanlıktan ayırmasının nasıl algılandığı ile ilgili Sistine şapelinin tavanında yer alan fresk (1508-1512) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.*, s. 756.
[185] Yar.1:1-5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 26.
[186] Yar.1:6-8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 26.
[187] Yar.1:9-10; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 26; Tanrı'nın toprak ile suyu ayırmasını ele alan fresk (1518-1519) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, a.g.m., s. 755.
[188] Yar.1:16, 21, 25, 27; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26-29.
[189] Yar.1:5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26.
[190] Yar.1:8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26.
[191] Yar.1:6; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26.

kelimelerindeki gibi bir şeye isim verildiği esnada kendisinden bahsedilen ama kendi isminin nasıl verildiği, bu isimlendirmede hangi ölçülerin esas alındığı hakkında bilgi verilmeyen kelimelerdir. Üçüncü isimlendirmede [192] ise ifade edildiği üzere isimlendirme geçmişi hakkında bilgi verilmeyen ama bir şeye isim verilirken kendilerinden bahsedilen kelimeler arasına "Su" ve "Toprak" kelimeleri de dahil olur.

Tora'ya göre Tanrı'nın canlı varlıklara isim verdiği pasajlara bakacak olursak, sadece "insana" isim verdiği görülmektedir. Bu anlamda Tanrı, erkek ve dişi olarak, kendine benzer bir şekilde yarattığı ve takdis ettiği insana, "insan" isimlendirmesini yapmasında görüldüğü üzere, [193] bir topluluğa isim verdiği gibi sonraları o topluluğun parçaları olan insan teklerine de özel olarak isimler vermiştir.[194] Bu isimler ele alındığında karşımıza bir ailenin üyelerine verilen isimler ve bir kişiye verilen isim olduğu görülmektedir. Bu aile İbrahim'in ailesidir. Tanrı Avram'a (İbrahim'e), soyundan birçok ulus doğacağını müjdeleyerek ismini değiştirir ve ona "Çokların Babası" anlamına gelen İbrahim adını verir.[195] Yine Tanrı, İbrahim'in eşi Saray'ın adını prenses anlamına gelen "Sara" olarak değiştirir. [196] İbrahim'in iki oğlundan birine "Tanrı işitir" anlamına gelen "İsmail" adını[197] diğerine ise "güler" anlamına gelen "İshak"[198] adlarını veren de Tanrı'dır. Tora'ya göre Tanrı'nın yarattığı insanlardan isim verdiği diğer kişi ise Yakup'tur. Tora'da ifade edildiği üzere Tanrı Yakup ile yaptığı güreşte Yakup'un sırtını yere getiremeyince ismini değiştirerek, "Tanrıyla güreşir" anlamına gelen "İsrail" adını koymuştur.[199]

Buraya kadar bahsedilen örneklerde Tanrı'nın yarattığı ve isimlendirdiği şeylerin yanında isim geçmişleri verilmeyen bu kelimelere değinilmemesinin sebebi o şeylerin o an yaratılmamış olması olabilir. Bu sebeple bu kelimelerin isim geçmişlerinden bahsedilmediğini varsayarsak karşımıza Tanrı'nın hâlihazırda yani bahsettiği an yarattığı şeylere isim vermediği pasajlar ortaya çıkar. Örnek verecek

[192] Yar.1:10; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26.
[193] Yar.5:1-2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[194] Yar.16:11, 17:5, 15, 19, 35:10; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 49-51.
[195] Yar.17:5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 50.
[196] Yar.17:15; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 50.
[197] Yar.16:11; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 49.
[198] Yar.17:19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 51.
[199] Yar.32: 28, 35:10; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 74, 77.

olursak; Tanrı'nın Hz. Adem'i topraktan yarattığı ve burnuna yaşam soluğunu üflediği bunun sonucunda da onu canlı bir varlık haline getirdiği buyrulan[200] satırlara bakıldığında burada Hz. Adem'in yaratılışı gerçekleşmekte ve bu yaratımdan sonra Tanrı tarafından bir isimlendirme yapılmamakla birlikte direk "Adem" olarak hitap edilmektedir. Buna benzer bir misal olarak da *"...yıldızları yarattı"*[201] ifadesidir.[202] Burada da görüldüğü üzere Tanrı'nın isimlendirme geçmişi olmaksızın yani hangi özelliğine göre "yıldız" ismi verildiği belirtilmeksizin salt olarak yıldızı yarattığı buyrulur. Nihayet evren, canlı-cansız varlıklar ve o canlı-cansız varlıklara hükmedecek, dünyayı çekip çevirecek insan için hazırlanır. Tanrı yeryüzünde türlü türlü canlı, evcil ve yabânî hayvan ve sürüngen yaratır.[203] Bunun ardından da sıra insana gelir ve insan Tanrı'ya benzer şekilde (antropomorfik) yaratılır.[204] Tanrı artık isim verme eylemini kendi suretinde yarattığı bu insan tekine (Hz. Adem'e) tevdî eder. Çünkü bu yaratılmış insan Tanrı'ya benzerdir. Tanrı nasıl ki isim verme durumunda bulunduysa insan teki de bunu yapabilecek kapasitededir. Tanrı'nın isim verme durumları cansız yaratılmışlar -Gündüz, Gece, Gök, Kara, Deniz- için gerçekleştiği gibi canlılar için de gerçekleşmiştir. Hz. Adem'in isim verme durumları ise hayvanlar âlemi içindeki her bir canlı üzerinde söz konusudur. Hz. Adem, kendi kemik ve etinden alınıp yaratıldığı için eşine de "kadın" ismini verecektir.[205] Burada karşımıza çıkan dünyayı ve evreni yaratan Tanrı'nın canlı-cansız şeylere isim verdiği görülürken, İnsan da imar etmesi için gönderildiği dünyada canlı-cansız mahlukata isim vererek onlar üzerindeki egemenliğinin[206] ilk adımını atmıştır.

1.4.2.3. Hz. Adem'in İsim Vermesi

Tora, ilk insandan bahsederken "insan", "Adam" ve "Adem" kelimelerini kullanmaktadır. Bu üç kelimenin aynı anlamı kastederek kullanılmış olması ve

[200] Yar.2:7 Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[201] Yar.1:16; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 29.
[202] Tanrı'nın güneş, ay ve yıldızı yaratışını ele alan fresk (1508-1512) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.*, s. 756.
[203] Yar.1:21-25; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 29.
[204] Yar.1:27; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 29.
[205] Yar.2:23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[206] Yar.1:28: Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 29-30.

birbirleriyle özdeşleşmiş olması ihtimali yüksektir.[207] Hz. Adem ile ilgili bilgiler Yahudilerin kutsal kitabı olan Eski Ahit'in Tora bölümünün Yaratılış kısmında yer almaktadır.[208]

Yaratılış kısmının başından itibaren Tanrı başta yer-gök, gece-gündüz, kara ve deniz olmak üzere, canlı cansız bütün varlıkları yaratır ve nihayet Tanrı, *"Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım"* der.[209] "Hz. Adem ile Havva" başlığı altında da Hz. Adem'in topraktan yaratılması,[210] burnuna yaşam soluğunun üflenmesiyle yaşayan bir varlık olması, bakması ve işlemesi için Hz. Adem'i Aden bahçesine koyması ve nihayetinde de esas üzerinde duracağımız isimler konusuna geçilir. Bu kısımda da Tanrı yerdeki ve gökteki hayvanları topraktan yaratıp ne ad vereceğini görmek için Hz. Adem'e getirir. Böylece Hz. Adem her birine bir ad koyar ve bundan böyle o hayvan o ad ile anılır.[211] Buna göre Eski Ahit'te, Kur'ân'ı Kerim'den farklı olarak isimlerin konulmasında öznenin Hz. Adem olduğu ifade edilir. Kur'ân'ı Kerim'de ise isimler bizzat Allah tarafından Hz. Adem'e öğretilir.[212]

Fransız araştırmacı Isaac La Peyrère'e göre, Hz. Adem'in vermiş olduğu isimleri ona, "Somboscer" adında bir hocası öğretmiştir. Hz. Adem'in bir hocası olması demek ondan önce de insanların var olduğu anlamına gelmektedir. Bu da La Peyrère'nin, ön-Âdemiler (Hz. Adem'den önce var olan insanlar) hipotezi çerçevesinde ortaya koyduğu bir yorumdur.[213] La Peyrère', Hz. Adem'den önce insanların olduğu görüşünün, İncillerin anlatılarıyla ters düşmediğini dolayısıyla bu görüşü benimsemenin daha isabetli olacağını savunmaktadır.[214]

Tora'nın Yaratılış bölümünün ikinci Bâbında sadece evcil hayvanlar, yabanıl hayvanlar ve gökte uçan kuşlar bu isim verme olayına dahil edilir.[215] Birkaç cümle sonra da Hz. Adem, Havva'nın kendisinin kemik ve etinden alınarak yaratıldığını

---

[207] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 21.
[208] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 17.
[209] Yar.1:1-26: Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26-29.
[210] Mustafa Erdem, *a.g.e., s.* 22-24.
[211] Yar.2:7-20; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30-31.
[212] el-Bakara 2/31; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-105.
[213] Adıbelli, *a.g.m.*, s. 39-45.
[214] Adıbelli, *a.g.m.*, s. 59-60.
[215] Yar.2:20; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.

söyleyerek ona "Kadın" adını verir. Ama aynı bölümün on birinci bâbında yer alan bilgilerden anlıyoruz ki, dili oluşturan sözcüklerin ve kelimelerin tamamı kastedilerek dünyadaki bütün insanların tek bir dili konuştuğu ve bu dilin de "İbrânice" olduğu ifade edilir.[216] Görüldüğü üzere Tora'ya göre tüm mahlukâtın adlarını ilk insan olan "Adem" koymuş ve bu isimler onun koyduğu şekliyle belli-belirsiz bir süreye kadar öyle kalmıştır.

Tora'nın anlatısına göre Hz. Adem'in canlılara verdiği isimler, zamanla dünyadaki bütün insanların kullana-geldiği isimler olup, bütün dünyada tek bir dilin konuşulup, aynı sözlerin kullanıldığı sonucu ortaya çıkarır. Yaratılış bölümünün 11'inci bâbında anlatılan bu süreç, bahsedilen kavmin Doğu'ya göçerlerken Şinar bölgesinde bir ova bulup oraya yerleşmeleri ile son bulur. Bu yerleşilen ovaya bir kent kurup, görkemli ve yüksek bir kule[217] dikip, ün kazanmayı böylece yeryüzüne dağılmamayı planlarlar. Rab ise burada devreye girer ve Eski Ahit'e göre, "Bu kadar dil nasıl ortaya çıktı?" sorusu cevaplanır: Tora'ya göre Rab, insanların aynı dili konuşup, hep birlikte hareket edip, kent inşâ etmelerini tasvip etmeyerek dilleri karıştırır ve böylece devam etmekte olan kentin inşâsını durdurup, onları yeryüzünün her bir köşesine dağıtır.[218] Netice itibariyle dünyadaki bütün insanların konuştuğu, Hz. Adem vasıtasıyla oluşturulan tek dil[219] yerine Rab'bın müdahalesiyle diğer dillerin ortaya çıkma süreci bu şekilde anlatılmıştır.

1.4.2.4. Tora'da Geçen Diğer İsim Verme Hâdiseleri

İsim verme hâdiseleri Tora'da "Levililer" dışındaki bölümlerde geçmektedir. En çok geçtiği yer ise "Yaratılış" bölümüdür. Bu isim verme durumlarının gerçekleşmesinde genellikle bir amaç hedeflenmekte ve ismin verme eyleminin bir anlama matuf olduğu ön plana çıkmaktadır. Buna bağlı olarak bir amaç belirtilmeden

---

[216] Sa'adya Gaon, *Tefsîrü't-Tevrât bi'l-Arabiyye*, çev. Nuh Arslantaş, 1. baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018, s. 349; Yar.11:1; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 42.
[217] William Sanford Lasor vd., *a.g.e.*, s. 49.
[218] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 350-351; Yar.11:1-9; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 42.
[219] "Tek Dil" teorisi için bkz. Marc Madrigal, *Yaratılış ve Tarih*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi Yayınları, İstanbul 2015, s. 30-31.

de isim vermenin gerçekleştiği görülür.[220] İsim verme söz konusu olduğunda öncelikle evreni, dünyayı yaratan Tanrı yarattıklarına isimler vermekte,[221] bundan sonra da yer yer dolaylı olarak Tanrı tarafından bu isimlendirmeler yapılmaya devam etmektedir.[222] Tanrı'nın ilk isimlendirici olarak karşımıza çıkmasından sonra Hz. Adem bu isimlendirme eylemini yapmaktadır.[223] Hz. Adem'den sonra ise ademoğulları bu isim verme görevini devam ettirmişlerdir.[224]

1.4.2.5. Tora'daki İsimlendirmelerin Fâilleri

Tora da isim verme hâdisesini gerçekleştirenlere bakıldığında Tanrı[225] ön plana çıkmaktadır. O'nun dışında Hz. Adem'in mahlukata isim vermesi,[226] Hz. Adem'in oğlu Kâin'in kurduğu kente yine oğlu "Hanok"un adını vermesi,[227] Hz. Adem'in eşi Havva'nın çocuğuna "Şît" isimini vermesi;[228] İbrahim'in (Avram) eşi Hacer'in Tanrı'ya isim vermesi,[229] İbrahim'in çocuğuna "İsmail" adını vermesi;[230] Lût'un büyük kızının doğan çocuğuna "Moav" ismini vermesi,[231] Lût'un küçük kızının doğan çocuğuna "Ben-Ammi" ismini vermesi;[232] İbrahim'in kurbanlık koçu bulduğu yere "Yahve Yire" adını vermesi;[233] İsmailoğullarının oymaklarının köy ve obalarına kendi atalarının adlarını vermeleri,[234] İshak'ın oğluna "Yakup" adını[235], yeniden açtırdığı kuyulara babasının vermiş olduğu adları,[236] yine bir kuyuya "Esek"

[220] Yar.19:37-38; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 54.
[221] Yar.1:1-10; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26.
[222] Yar.16:11,17, 17:15,19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 49-51.
[223] Yar.2:19-20, 23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[224] Yar.4:17, 25-26, 19:37-38, 21:31, 25:16, 26:20-21-22-33, 28:19-32-33-34-35.
[225] Yar.1:1-10; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 26.
[226] Yar.2:19-20, 23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[227] Yar.4:17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[228] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 350-351; Yar.4:25.
[229] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 398-399; Yar.16:13.
[230] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 399; Yar.16:15.
[231] Yar.19:37; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 54.
[232] Yar.19:38; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 54.
[233] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 398-399; Yar.22:14.
[234] Yar.25:16; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, 61.
[235] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 4811; Yar.25:26.
[236] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 489; Yar.26:18.

adını,[237] başka bir kuyuya "Sitna" adını,[238] diğer başka bir kuyuya ise "Rehovot" adını,[239] su buldukları bir kuyuya ise "Şiva" adını vermesindeki failler sıralanmıştır.[240]

Bunların yanında Yakup'un Tanrı'yı düşünde gördüğü bölgeye "Beytel" adını,[241] taşlardan yaptığı anıta "Galet",[242] meleklere "Mahanayim" adını,[243] barınak yaptığı yere "Sukkot",[244] yaptığı sunağa "El-Elohe-İsrail",[245] Luz kentine yaptığı sunağa ise "El-Beytel",[246] oğluna "Benyamin" adını[247] vermesi; Yakub'un eşi Lea yeni doğan altı erkek çocuğuna "Ruben",[248] "Şimon",[249] "Levi",[250] "Yahuda",[251] "İssakar",[252] "Zevulun"[253] adlarını, kız çocuğuna ise "Dina"[254] adını vermesi yine Yakub'un eşi Lea cariyesinden olan iki çocuğa "Gad" ve "Aşer" adlarını[255] vermesi; Yakub'un eşi Rahel'in yeni doğan erkek çocuğuna "Yusuf" adını,[256] son oğluna "Ben-oni" adını[257] vermesi, yine Rahel cariyesinden olan iki çocuğa "Dan" ve "Naftali" adlarını[258] vermesi; Lavan'ın taşlardan yaptığı anıta "Yegar-Sahaduta" adını[259] vermesi; Yahuda'nın çocuklarına "Er",[260] "Onan",[261] "Şela"[262] adlarını vermesi;

[237] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 489; Yar.26:20.
[238] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 489; Yar.26:21.
[239] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 489; Yar.26:22.
[240] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 491; Yar.26:33.
[241] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 506-507; Yar.28:19.
[242] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 538; Yar.31:47; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 73.
[243] Yar.32:2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 73.
[244] Yar.33:17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 75.
[245] Yar.33:20; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 75.
[246] Yar.35:7; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 76.
[247] Yar.35:18; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 77.
[248] Yar.29:32; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 69.
[249] Yar.29:33; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 69.
[250] Yar.29:34; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 69.
[251] Yar.29:35; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 69.
[252] Yar.30:18; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 69.
[253] Yar.30:19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 70.
[254] Yar.30:21; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 70.
[255] Yar.30:11,13; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 69.
[256] Yar.30:23-24; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 70.
[257] Yar.35:18; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 77.
[258] Yar.30:6,8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 69.
[259] Yar.31:47; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 73.
[260] Yar.38:3; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 80.
[261] Yar.38:4; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 80.
[262] Yar.38:5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 80.

Yahuda'nın gelinin ebesinin doğum esnasında dünyaya gelen bebeğine "Peres"[263] ve "Zerah"[264] adlarını vermesinde de isimlendirmede bulunan faillere yer verilmiştir.

Firavunun Yusuf'a "Safenat-Paneah" adını[265] vermesi; Yusuf'un dünyaya gelen iki oğluna "Manaşşe" ve "Efrayim" adlarını[266] vermesi; Firavunun kızının sudan çıkardığı bebeğe "Musa" ismini[267] vermesi; Musa'nın erkek çocuklarından birine "Gerşom" adını,[268] diğerine ise "Eliezer" adını,[269] yaptığı sunağa ise "Yahve Nissi" adını[270] vermesi; Tanrı'nın kendisine "Yahve" adını[271] vermesi; Musa ile Mısır'dan çıkan İsraillilerin içemedikleri acı suya "Mara" adını[272] vermeleri, yine İsraillilerin Tanrı'nın verdiği ekmeğe "Man" adını[273] vermeleri; Sivmalıların kentlerini yeniden inşa edip buna bir ad vermeleri,[274] bu kentin adının ne olduğunun belirtilmemesi; Maneşşe oğlu Makir'in ele geçirdiği yerleşim birimlerine "Havvot-Yair" adını,[275] Novah'da ele geçirdiği yerlere ise kendi adını[276] vermesi; Moavlıların bir insan topluluğuna "Emliler" adını[277] vermeleri; Ammonluların bir insan topluluğuna "Zamzumlular" adını[278] vermeleri; Yair'in "Başan" denilen bölgeye kendi adını[279] vermesi isimlendirmede faillerin belirtildiği örneklerdendir. Tora'da isimlendirmelerin faillerinin ve verdikleri isimleri zikrettiğimiz bu bölümde, daha çok dünyaya yeni gelen bebeklere isim verildiği görülmektedir. Bunun haricinde Tanrı'ya, meleklere, peygamberlere, insan topluluklarına; köy, oba, kent ve bölgelere; su kuyularına, anıtlara, yiyecek ve içeceklere çeşitli isimler verilmektedir.

---

[263] Yar.38:29; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 81.
[264] Yar.38:30; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 81.
[265] Yar.41:45; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 84.
[266] Yar.41:51-52; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 85.
[267] Çık.1:10; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 102.
[268] Çık.2:22, 18:3; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 103.
[269] Çık.18:4; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 124.
[270] Çık.17:15; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 124.
[271] Çık.3:15, Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 104.
[272] Çık.15:23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 122.
[273] Çık.16:31; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 123.
[274] Say.32:37-38; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 236.
[275] Say.32:41; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 236.
[276] Say.32:42, Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 236.
[277] Yas.2:11; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 245.
[278] Yas.2:20; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 245.
[279] Yas.3.14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 246.

1.4.2.6. Tora'daki İsimlendirmelerde Fâillerin Belirtilmemesi

Yukarıdaki başlıkta serdedildiği üzere isimlendirmeyi yapanlar belirtildiği gibi isimlendirmelerin öznelerinin belirtilmediği isimlendirmeler de bulunmaktadır. Kadeş ile Beret arasındaki kuyuya "Beer-Lahay-Roi" adının verilmesi,[280] başka bir kuyuya "Beer-Şeva" adının verilmesi,[281] Yakup'un kardeşine "Esav"[282] ve "Edom"[283] isimlerinin verilmesi, bir kente "Beer-Şeva" isminin verilmesi,[284] bir meşe ağacına "Allon-Bakut" isminin verilmesi,[285] Şeria Irmağının doğusundaki bölgeye "Avel-Misrayim" isminin verilmesi,[286] İsraillilerin yaptıkları kente "Pitom" ve "Ramses" adlarının verilmesi,[287] bir bölgeye "Tavera" adının verilmesi,[288] yine başka bir bölgeye "Kivrot-Hattaava" isminin verilmesi,[289] bir vadiye "Eşkol" isminin verilmesi,[290] bir kente "Horma" isminin verilmesi,[291] başka bir kentin ise "Havvot-Yair" adıyla anılması[292] bu kategoriye dahildir.

1.4.3.2. Yeni Ahit'te İsimlerin Verilmesi

Hıristiyanların Kutsal Kitap külliyatı arasında yer alan Yeni Ahit'te, Hz. Adem'in isim koyma konusuna temas edilmemektedir. Bunun dışında isim verme hâdiseleri Yuhanna İncili dışındaki Matta, Markos ve Luka İncillerinde yer almaktadır. İncillerde isim verme söz konusu olduğunda İsa[293] (İmmanuel),[294] Yahya,[295] Petrus ve Gökgürültüsü Oğulları[296] isimleri geçmektedir. İncillerdeki isimlendirmeler Tora'ya oranla çok azdır. Hıristiyan inancına göre Davut oğlu Yusuf'un rüyasına girip melek

---

[280] Yar.16:14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 49.
[281] Yar.21:31; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 55.
[282] Yar.25:24; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 61.
[283] Yar.25:30; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 61.
[284] Yar.26:33; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 65.
[285] Yar.35:8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 76.
[286] Yar.50:11; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 97.
[287] Çık.1:11; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 102.
[288] Say.11:3; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 210.
[289] Say.11:34; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 211.
[290] Say.13:24; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 212.
[291] Say.21:3; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 222.
[292] Yas.3:14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 246.
[293] Mat.1:21,25; Luka 1:31, 2:21.
[294] Mat.1:23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1261.
[295] Luk.1:13,60,63; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1363-1365.
[296] Mar.3:14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1330.

aracılığıyla dolaylı yoldan İsa'ya isim veren Rab'dır.[297] Nitekim Meryem'den bir oğul dünyaya gelince Davut oğlu Yusuf gördüğü rüyaya uyarak ona "İsa" ismini vermiştir.[298] Luka İncil'inde geçen anlatıma göre ise Rab, Melek Cebrail'i Yusuf ile nişanlısı Meryem'e gönderir. Ama Matta İncilinde anlatılanın aksine Cebrail'in yalnızca Meryem'in yanına girip onu bir oğul ile müjdelediği ve dünyaya gelecek bu yüceler yücesi oğula, "İsa" adını koymasını bildirdiği anlatılır.[299] Böylece "İsa" isminin verilmesi Rab-Melek-Yusuf ve Meryem olmak üzere üç aşamada gerçekleştiği söylenebilir. İsa'ya verildiği belirtilen diğer bir isim olan İmmanuel'e gelince bu ismin İsa'nın doğumundan yaklaşık 700 yıl önce Peygamber Yeşaya tarafından dile getirildiği ifade edilir.[300] İsa'ya verilen bu isimler her yeni yılın ilk gününde yapılan özel bir âyinle "Kutsal İsim Günü" olarak da kutlanmaktadır.

İnciller'de İsa'ya isim verildiği birkaç yerde geçtiği gibi İsa'nın da iki kişiye isim verdiği yer almaktadır. Bu iki kişi de Tanrı buyruğunu iletmek ve cinleri kovmak üzere yetkilendirmek için İsa'nın seçtiği on iki havarisinin arasında bulunmaktadır. İsa dağa çıkarak istediği kişileri yanına çağırır ve çağırdığı kişiler de onun yanına gider. İsa bunlar arasından Simun'un adını Petrus, Yakup ve Yuhanna'nın adlarını ise "Gökgürültüsü Oğulları" olarak değiştirerek yeniden isimlendirmiştir.[301]

Yahya isminin verilmesi ise İsa'ya isim verilmesinde olduğu gibi yine Rabbin bir meleğinin gelip, doğacak bebeğin ismini iletmesiyle olmuştur. Zekeriya'ya sunakta buhur yakma saatinde, halk dışarıda dua ederken görünen melek; duasının kabul olunduğunu ve bir oğlunun olacağını müjdelemiştir. Bu oğlun Rabbin katında bir değerinin bulunduğunu, halkını Rab'be götüren bir önder olacağını, zararlı alışkanlıklardan da beri olacağını ifade ederek, ismini "Yahya" koyacaksın, buyurmuştur.[302] Zekeriya'nın eşi Elizabet'in doğum vakti gelip, çocuğunu dünyaya getirdiğinde çok sevinen komşu ve akrabaları ona babası Zekeriya'nın adını vereceklerdi. Ama annesi buna karşı çıkarak, "Hayır, adı Yahya olacak" dedi.

[297] Mat.1:20-21; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1260-1261.
[298] Mat.1:25; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitapv*, s. 1261.
[299] Luk.1:26-31; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1364.
[300] Yşa.7:14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap* s. 1261.
[301] Mar.3:13-19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1330.
[302] Luk.1:8-16; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1363.

Yakınları ise akrabaların arasında bu ismi taşıyan kimse yok diyerek Zekeriya'ya yönelip, çocuğunun adını ne koymak istediğini sordular. O da isminin Yahya olacağını ifade ederek isim konusunda son noktayı koymuş oldu.[303]

1.5. Şarkın Kadîm Bahçesi: "Aden"

Eski Ahit'in Yaratılış bâbında Tanrı, yeri ve göğü yarattığından ama yağmur yağdırmadığı için yeryüzünde bir tane ot, bir tane fidan bitmediğinden bahseder. Yerden çıkan su kaynaklarının toprağı sulamasıyla birlikte toprağı işleyecek insanın gerekliliği belirginlik kazanır. Netice itibariyle Tanrı, Hz. Adem'i yerin toprağından yaratır[304] ve burnuna yaşam soluğunu üfler. Bunun sonucunda Hz. Adem hâlihazırda yaşayan bir canlı olur. Akabinde bu varlığın yaşayacağı, hayatını idâme ettireceği bir mekân gereksinimi ortaya çıkar. Tanrı kendi eliyle yarattığı ve yaşam soluğuyla canlı kıldığı ilk göz bebeği olan bu insanı Doğu'da Aden'de (Eden) diktiği bir bahçeye koyar.[305] Söz konusu bahçenin ismi İbrânîce'de Eden'dir.[306] Eden kelimesinin menşei ve anlam kapasitesi tartışmalıdır. İbrânîce "Eden" kelimesi "bolluk ve sevinç bahçesi"[307] manasında olup, Eski Ahit'te bölge adı[308] olarak kullanılmakla birlikte şahıs[309] ve kavme verilen ad[310] olarak da karşımıza çıkar. Kelimenin Sümerce de "ova, bozkır, çöl" anlamlarına gelen "Edin" kelimesiyle bağlantılı olduğunu ileri sürenler olduğu gibi Bâbil dilinde "alüvyonlu ova" anlamındaki Edinnu/Edennu sözcüğü ile ilgisi olduğunu ifade edenlerde bulunmaktadır. Edin, Sümer tabletlerinde Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında bereketli bir bölgenin adı olup, bir Sümer efsanesine göre insanların ilk ataları bu kadîm arazi üzerinde yaşamıştır.[311]

Yahudi "ahiret" inancında, MÖ II. yüzyıl civarlarında ölüm sonrası Şeol'e yani ölüler diyarına gitme fikri yerine, yeniden bir hayata kavuşma düşüncesi ağırlık

---

[303] Detaylı bilgi için bkz. Luk.1:57-63; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1365.
[304] Raphael Patai – Robert Graves, *a.g.e.*, s. 109.
[305] Yar.2:4-8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[306] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/360.
[307] Eden bahçesi, Eski Ahit'in Yunanca tercümesinde de "bolluk ve sevinç bahçesi" olarak anlamlandırılmıştır. Bkz. Yavuz, "Adn", 1/391.
[308] Hez.27:23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1092.
[309] 2Ta.29:12; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 582.
[310] 2Kr.19:12; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 500.
[311] Yavuz, "Adn", 1/390-391.

kazanınca[312] iyi insanların sonsuza dek ikamet edecekleri yerin Eden bahçesi (Gan Eden)[313] ya da Pardes (cennet) denilen hususi bir yer olacağına inanıldı. Yahudi din bilginleri olan Rabbilerin yazdıkları metinlere göre cennet ve cehennem dünya henüz yaratılmadan önce halihazırda mevcuttu. Tanrı'nın sağında cennet, solunda ise cehennem yer almaktaydı. Kimilerine göre cehennemin bir ceza yeri olma vasfının yanında a'raf görevi de bulunmaktadır. Sevap ve günahı eşit olanlar cehennemde azap görüp temizlendikten sonra cennete gireceklerdir. Kötüler ise on iki ay boyunca cehennemde cezalarını çektikten sonra yok olup gideceklerdir. Cezasını çektikten sonra cennete girebileceğini savunanlar da bulunmaktadır. Orta Çağ'da Talmud'dan sonra kaleme alınan eserlerde cennet ve cehennem tasarımlarının arttığı gözlenmekle birlikte, farklı mezheplere mensup günümüz Yahudileri, genellikle cennet ve cehennem inancını göz ardı ederler.[314]

Yahudi teolojisine göre "cennet"[315] dünyada bulunan ile ölümden sonra gidileceği düşünülen olmak üzere iki tanedir. Bunlar arasından dünyada bulunan cennet zaferler, fiziksel ve maddi zevkler ile bolluk-bereketle doludur. Öte dünyadaki cennetin neliği ile ilgili olarak da Yahudi bilginleri birçok yorum ve rivayette bulunmuşlardır. Hz. Adem'in Aden bahçesine konuluşu ve söz konusu bahçenin özellikleri Tora'nın Yaratılış bölümünde şöyle ifade edilir;

---

[312] Dan.12:2-3; Yeşaya 26:19.

[313] İsmail Taşpınar, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), s. 286.

[314] M. Süreyya Şahin, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/375-376.

[315] Cennet ile ilgili yazılmış ilk kaynak, m.ö. 2000'lere tekabül eden Sümer tabletleridir. "Batı dillerinde cennet karşılığı olarak kullanılan "paradis" (paradise) kelimesinin aslı Grekçe "paradeisos" olup Eski Farsça'da "etrafı çevrilmiş yer, ağaçlı bahçe" anlamındaki "pairi-daēza"dan gelmektedir. İbrânîce Tora'da ilk insanın yerleştirildiği bahçeyi ifade etmek üzere kullanılan "Gan Eden" (Eden bahçesi) tamlamasındaki "gan" kelimesi, Tora'nın ilk Yunanca tercümesi olan "Yetmişler" çevirisinde "paradeiso"s olarak karşılanmıştır. Grek literatüründe bu kelime ilk defa Ksenofones (Xenophon) tarafından ve "bahçe" anlamında kullanılmıştır. Eski Farsça'daki pairi-daēza kelimesi, sonraki dönem İbrânîce'sinde "cennet" anlamında kullanılan "pardes" kelimesinin ortaya çıkmasına sebep olmuş, ancak yahudi din bilginleri (rabbiler), hem Hz. Adem'in yerleştirildiği hem de iyilerin ölüm sonrasında ikamet edecekleri cenneti ifade etmek üzere Gan Eden ismini kullanmaya devam etmişlerdir." (Ayrıntılı bilgi için bnz. M. Süreyya Şahin, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/374; Güngör Karauğuz, *Âdem'in Çocukları Çiviyazılı Kaynaklar, Tevrat, İnciller ve Kur'ân'a Göre*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2013, s. 56-68.

"Rab Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem'i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı. Aden'de bir ırmak doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pişon' (Kızılırmak) [316] *dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon' (Nil)*[317] *dur, Kuş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir, Asur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır."*[318]

Pasuklarından hareketle Yahudi bilginler, cennetin nerede olduğu hakkında bazı fikirler ileri sürmüşlerdir;

1. Cennetin, Doğu'da [319] Fırat ile Dicle nehirlerinin kesiştiği noktanın yakınlarında bir yerde bulunduğu söylenmiştir.[320]

2. Kimi bilginlere göre dünyadaki cennet İsrail ya da Arabistan'da; öte dünyadaki cennet ise doğu bölgesinde ve gökyüzünde olacaktır.[321]

3. Bazı Yahudi bilginlerince söz konusu bahçenin günümüzde Güney Irak bölgesinde[322] yer aldığı öne sürülmektedir.

4. Bazılarına göre ise kıyamet vakti geldiğinde gökteki Kudüs yere inecek ve cennet işte o zaman görünecektir.[323]

---

[316] Pişon'un "Kızılırmak" nehri olduğuna dair bkz. Cengiz Batuk, *a.g.m.,* s. 54.
[317] Gihon'un "Nil" nehri olduğuna dair bkz. Batuk, "Âdem Ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem Ve Havva'nın Hayatı", s. 54.
[318] Yar.2:8-14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[319] Cennetin nerede bulunduğu hususunda "Doğu" bölgesi farklı inançlarda benzerlik göstererek ön plana çıkmaktadır. Sümerlerin "Dilmun" adındaki cenneti, güneşin doğduğu yere doğru uzanan dolayısıyla "doğu" bölgesine atıf yapan, huzurlu insanların ülkesidir. Eski İranlıların iyilere layık gördükleri cennet de doğu da Seyhun ve Ceyhun nehirlerine yakın bir yerdedir. Slavlar, Aztekler ve Çin'de de "Doğu" da bulunan bir cennetten söz edilir. (Ayrıntılı bilgi için bnz. M. Süreyya Şahin, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/374-375.
[320] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/360; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[321] Salime Leyla Gürkan, *a.g.e.,* s. 147.
[322] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[323] Ömer Faruk Harman - Pelin Çift, *Kudüs'ün Gizemli Tarihi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2023), 18.

Kimi bilginlerce de bahçenin yerinin kesin olarak saptanabilmesi için ilgili pasajlarda yeterli bilginin verilmediği ifade edilir.[324] Bir rivayete göre Yahuda krallarından biri ordusunu ardına alarak cenneti bulmak ümidiyle yola koyulur. Karşısına çıkan Lebaih dağına tırmanır ve orada Tanrı'nın Hz. Adem'i cennetten çıkarmasından sonra Aden'i muhafazaya almak için koyduğu, her yana dönebilme özelliği olan alevli kılıçların sesini duyar.[325] Derhal askerlerin bir kısmını sesin geldiği yöne gönderir fakat giden askerlerden bir daha haber alamaz.[326] Böylece fiziki olarak da yapılan bir aramanın ardından cennetin yeri tespit edilememiştir.

Aden bahçesinde bulunan yaşam ağacı ile iyiyle kötüyü bilme ağacının özel bir önemi bulunmaktadır. Yaşam Ağacı'nın ne olduğu Yaratılış bölümünün ileriki pasajlarında şöyle açıklanmıştır;

"(Tanrı) sonra, Adem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu, dedi, Artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli."[327]

Pasuğunda ifade edildiği üzere Yaşam Ağacı, kendisinden yiyenlerin ölümsüzlüğe ulaşacakları fikrini ortaya koyar. Yeni Ahit'in Vahiy kitabında da Yaşam Ağacı'na atıfta bulunulmakta onun ne kadar bereketli olduğundan söz edilip, ağacın yapraklarının uluslara şifa vereceği söylenmektedir.[328] İyiyle kötüyü bilme ağacının meyvesinden yenildiği taktirde, sonucunun kesinlikle ölüm olacağı dile getirilmektedir.[329] Bu ölüm, meyveyi yedikten hemen sonra vukû bulmasa da nihayetinde vâki olmuştur. Bu ağaç Hz. Adem'in Tanrı'ya olan itaatini ve inancını sınamak üzere tasarlanmıştır.[330]

Aden bahçesinin genel özellikleri anlatıldıktan sonra Hz. Adem'in orada bulunma amacı ve sınırları açıklanır;

---

[324] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.
[325] Raphael Patai - Robert Graves, *a.g.e.*, s. 109.
[326] Ömer Faruk Harman – Pelin Çift, *Kudüs'ün Gizemli Tarihi*, Destek Yayınları, İstanbul 2016, s. 18.
[327] Yar.3:22; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.
[328] Va.2:7, 22:2.
[329] Yar.2:17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[330] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30.

"Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Adem'i oraya koydu. Ona, bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin, diye buyurdu, ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün."[331]

Yapılan uyarı ve hatırlatmalardan sonra Tanrı, Adem'in yalnız kalmasını uygun görmeyerek bu durumu şöyle ifade eder:

"Sonra, Adem'in yalnız kalması iyi değil, dedi, Ona uygun bir yardımcı yaratacağım. Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Adem'e getirdi. Adem her birine ne ad verdiyse, o canlı o ad ile anıldı. Adem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara gökte uçan kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı. Tanrı Adem'e derin bir uyku verdi. Adem uyurken, Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapladı. Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Adem'e getirdi. Adem, işte bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir, dedi, Ona "Kadın" denilecek, Çünkü o adamdan alındı."[332]

Pasukları da kadının yaratılmasından sonra Hz. Adem ve eşinin Aden bahçesindeki yaşamlarını kıyafetsiz bir şekilde sürdürdükleri, bunun sebebinin de henüz utanç duygusundan yoksun olmaları olarak ifade edilir.[333]

Yaratılış bâbının ilgili pasuklarına göre yabanıl hayvanların en kurnazı olan yılan, Havva'ya hitaben, "*Tanrı size gerçekten bahçeden mevye yemeyin dedi mi*?"[334] sorusu ile sözlerine başlayarak sonunda kadını yasak ağaçtaki meyveyi yemesi için ikna eder. Meyvenin tadına bakan Havva bundan kocasına da ikram eder, o da yer. Böylece ikisinin de gözleri açılır ve çıplak olduklarını anlayıp, incir yaprakları ile örtünürler. Nihayetinde ise Tanrı; her birine ayrı ayrı olmak üzere yılan, Hz. Adem ve Havva'ya bireysel cezalarını verir. Yaşam ağacından yiyip ölümsüz olmasın diye Hz. Adem ve Havva Aden'den çıkarılır.[335] Tora'nın Aden bahçesinde olup bitenleri

[331] Yar.2: 15-17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[332] Yar.2:18-23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[333] Yar.2: 25; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[334] Yar.3:1.
[335] Yar.3:1-24; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31-33.

anlattığı pasajlar Hz. Adem ve Havva'nın oradan çıkarılmasıyla ve Aden bahçesinin muhafazaya alınmasıyla son bulur.[336]

Yeni Ahit'te ahiret anlayışının oluşumuna ilham olan Eski Ahit ve Yahudi geleneğidir. Sonraları ise Hıristiyan geleneğinin ürettiği çeşitli yorumları içeren[337] cennet-cehennem anlayışı oluşmuştur. Hırıstiyanlık inancında Yahudilikte olduğu üzere Eden bahçesinin (Paradise) ilk yaratılıştan itibaren var olduğuna inanılmıştır. "Paradise" kelimesinin "kıyamet, ebedî mesken, ölüler diyarı"[338] gibi deyimlerde iyi insanların öte dünyada varlıklarını sürdürecekleri yerler olarak ifade edilmektedir. Hıristiyanlık'ta Havva ve Hz. Adem'in cennetten sürgün edilmelerine sebep olan ağacın meyvesinin "elma"[339] olduğu kanısı hâkimdir.[340]

Aquinas'a göre İsa Mesih'in vefatıyla birlikte ölüm, kesin bir şekilde yok edildiği için ahirette dirilecek olan insanlar bir daha ölmeyecekler dolayısıyla ölümsüzleşeceklerdir. Aquinas, cennetteki hayat ile ilgili olarak, insanların dünyada yaşadıklarından bambaşka bir yaşamları olacağını söylemektedir. İnsanın dünyada iken yaşamını devam ettirebilmesi ve gelişebilmesi için yeme-içme ihtiyacı olmaktadır. Ahirette ise insanlar belli yaşlarda yeniden yaratılacakları ve yaşlanmayacaklarından dolayı dünya hayatında ihtiyaç duyduğu yeme-içmeye gerek kalmayacaktır. Yine cinsel yaşam da dünyadaki insanların neslini devam ettirebilmesi noktasında gerekli olduğu için, ahirette bu gereklilik ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla Aquinas'a göre gerçek mutluluk yeme-içme, cinsel yaşam gibi bedensel zevklerle elde edilmeyip ancak Tanrı'yı temâşa etmek ile ulaşılabilecek bir durumdur. Tanrı'yı görmek ise göz ile değil Tanrı'nın bahşedeceği manevi bir göz ile olacaktır.[341] Çünkü Aquinas'a göre Tanrı bir bedene sahip değildir, Tanrı form ya da maddeden oluşmaz.

---

[336] Yar.3:23; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.
[337] Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık,* s. 101-102.
[338] Mar.12:18-25; Luk.16:9.
[339] Hıristiyan dünyasında yasak meyvenin "elma" olarak tasvir edildiği tuval üzerine yağlıboya çalışması (16. Yüzyıl) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.,* s. 767.
[340] Şahin, "Cennet", 7/376.
[341] Muhammet Tarakçı, *Bir Hıristiyan Apolojist Olarak Saint Thomas Aquinas*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), s. 197-202.

Bu da insan gözünün O'nu göremeyeceği ancak ilahi bir göz ile görebileceğini göstermektedir.[342]

Hıristiyanlık, zuhur ettiği coğrafi bölge itibariyle ve Eski Ahit'i Kutsal Kitap olarak kabul etmesiyle birlikte peşinen içinde bulunduğu geleneği de belirli ölçüde inanç ve düşünce sistemine dahil etmiştir. Bu itibarla İsa Mesih, öte dünya yaşamına dair yapılan tartışmada Ferisilerin safında yer tutup, Sadukilere[343] karşı mücadele vermiştir. Eski Ahit'te yer alan bir pasajda Sadukilerin söz konusu meseleye dair İsa Mesih'e sordukları soru şöyle yer almaktadır:[344]

"*Ölümden sonra diriliş olmadığını söyleyen Sadukiler, aynı gün İsa'ya gelip şunu sordular: "Öğretmenimiz, Mûsâ şöyle buyurmuştur: 'Eğer bir adam çocuk sahibi olmadan ölürse, kardeşi onun karısını alsın, soyunu sürdürsün.' Aramızda yedi kardeş vardı. İlki evlendi ve öldü. Çocuğu olmadığından karısını kardeşine bıraktı. İkincisi, üçüncüsü, yedincisine kadar hepsine aynı şey oldu. Hepsinden sonra kadın da öldü. Buna göre diriliş günü kadın bu yedi kardeşten hangisinin karısı olacak? Çünkü hepsi de onunla evlendi."*

İsa Mesih ise onlara şöyle cevap vermektedir:

İsa onlara, "Siz Kutsal Yazılar'ı ve Tanrı'nın gücünü bilmediğiniz için yanılıyorsunuz" diye karşılık verdi. "Dirilişten sonra insanlar ne evlenir, ne de evlendirilir, gökteki melekler gibidirler. Ölülerin dirilmesi konusuna gelince, Tanrı'nın size bildirdiği şu sözü okumadınız mı? 'Ben İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakup'un Tanrısı'yım' diyor. Tanrı ölülerin değil, dirilerin Tanrısı'dır." Bunları işiten halk, O'nun öğretişine şaşıp kaldı."[345]

---

[342] Huzeyfe Kılıç, *Thomas Aquinas Düşüncesinde Tanrı Hakkında konuşmanın İmkânı*, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), s. 89-91.
[343] Ferisiler ve Sadukiler hakkında bkz. Julius Wellhausen vd., *Yahudi Mezhepleri Ferisilik ve Sadukilik*, Çev. Ahmet Aydoğan, 1. baskı, Say Yayınları, Ankara 2023, s. 147-181.
[344] Muhsin Akbaş, "Yahudi ve Hıristiyan Düşüncesinde Ölüm Sonrası Hayat ve Diriliş İnancının Dini ve Teolojik Temelleri", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2002), s. 37-60.
[345] Mat.22:23-33; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1303.

İsa Mesih'in yukarıdaki pasajda ifade ettiği; *"Tanrı ölülerin değil, dirilerin Tanrısı'dır."*[346] cümlesiyle dirilişin mümkün olmasının bir zorunluluk olduğunu ileri sürmektedir. Dirilişin gerekliliği ile ilgili Aquinas'ın bazı gerekçeleri bulunmaktadır:

1. Tanrı'nın adil olması gereği diriliş mutlaktır.
2. İsa'nın dirildiğine dair İncil pasukları da yeniden dirilişi göstermektedir.
3. Teodise açısından diriliş gereklilik arz etmektedir. Ahiret düşüncesinden bağımsız olarak dünyada yaşanan bunca kötülükler nasıl ele alınabilir?
4. Ruhun anlama kabiliyeti bedensiz eksik kaldığı için diriliş gereklidir: Aquinas bilgi edinmek için duyusal ve akli olarak iki yol olduğunu savunur. Akli bilgi edinme yolunu ruha atfeder, duyusal bilgi edinme yolunu ise bedene. Böylece ikisinin birlikte olması gerektiğini ifade eder.
5. İnsanın kâmil manada mutlu olabilmesi için de diriliş gereklidir. Bu mutluluk da ahirette Tanrı'nın görülmesi ile gerçekleşecektir.[347]

Günümüz Hıristiyanları, yeniden dirilişe dair Yahudi teolojisindeki muğlaklıktan farklı olarak, yeniden dirilişin hak olduğunu[348] lakin bu dirilişin bedenle mi, ruhla mı olacağını tartışmıştır. Ruhun zaten ölümsüz olduğu şeklinde mezhepler arası farklı görüşlerin öne sürüldüğü görülmektedir. Katolik mezhebinde söz konusu mesele sistemli ve profesyonel bir şekilde ele alınmakta olup, sonsuz bir öte dünya inancı ortaya konulur. Ortodoks görüşe göre insanın ruh ve bedenden mürekkep olduğu, ölüm sonrası dirilişin de beden-ruh şeklinde olacağı ortaya konmaktadır. Protestanlıkta ise bedenle birlikte dirilme ve ruhun ölümsüzlüğü fikirleri ortaya konulmaktadır.[349]

Aden bahçesi yani Hz. Adem'in yaşadığı cennetin mahiyeti ve nerede olduğu konusunda İslam bilginleri bir uzlaşma içerisinde değildir.[350] İslam geleneğinde

---

[346] Mat.22:32; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1303.
[347] Beyza Zeynep Kurt, *a.g.e.*, s. 69-78.
[348] Luk.16:22-31; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1399.
[349] Muhsin Akbaş, *a.g.e.*, s. 56.
[350] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr*, el-Bidâye ve'n-Nihâye; Büyük İslam Tarihi,* çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, 1/98-100*;* Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-ʿuyûn*, çev. Avnullah Enes Ateş, Beka Yayıncılık, İstanbul 2022, 1/194; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir, çev.* Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, 6. baskı,

çoğunlukla söz konusu cennet, müminlere vaat edilen mükafat cennetidir. Bir kısmı ise bunun bir dünya cenneti olduğunu ifade eder.[351] Sözü edilen cennetin nerede olduğu konusunda sessiz kalmayı tercih edenler ise bu tür teferruatlarla uğraşmanın Kur'an'ı Kerim'in iniş amacına uygun olmadığını ve Müslümanlara herhangi bir fayda sağlamadığını ifade etmişlerdir.[352]

1.5.1. Hz. Adem'in Tecrit Edilmesi

Eski Ahit'te bahsolunduğu üzere; Hz. Adem ve eşinin bilgi ağacından yemesiyle birlikte gözleri açılmıştır.[353] Bunu gören Tanrı, Hayat Ağacı'ndan da yiyip ölümsüzlüğü elde etmesinler diye onları Aden'den çıkarmıştır.[354] Eski Ahit'in ifadelerinde "düşüş" böyle ortaya konulurken; Kur'ân'da ise yasak ağaca yaklaşmanın yani hududullahın aşılmasının doğal bir sonucu[355] olarak Allah onları bulundukları yerden indirmiştir.[356] Dolayısıya Eski Ahit'te Hz. Adem'in bahçeden çıkarılması bir "önlem" olarak ortaya konulurken, Kur'ân'ı Kerim'de ise bir "ceza" olduğu ön plana çıkmaktadır.

1.5.1.1. Yasak Ağaçlar

Kutsal Kitap'ın Eski Ahit bölümüne göre, Rab Tanrı'nın yasakladığı ağaçların nitelikleri ifade edilmiş olup bunlar -hayat ağacı ile iyilik ve kötülüğü bilme ağacı- iki tanedir.[357] Kur'ân'ı Kerim'de zikredildiği üzere, Hz. Adem ve eşine, cennete yerleştirilmelerinin akabinde bütün ağaçların meyvelerinden yiyebilecekleri ama

İşaret Yayınları, İstanbul 2004, s. 11-12; Ömer Kara, 1. baskı, *Tefsir Tedkikleri I*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s. 65-112.

[351] Talât Koçyiğit, *Kur'ân-ı Kerîm Meal ve Tefsiri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016, 1/114-116.

[352] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâḥu dâri's-saʿâde ve menşûru velayeti'l-ʿilm*, 2. baskı, Awqaf yayınları, Mekke 2016, 1/77; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ḥakîm Tefsîrü'l-Menâr*, çev. Mehmet Erdoğan, Ekin Yayınları, İstanbul 2011, 1/383-387; Ömer Kara, *a.g.e.*, s. 110-112.

[353] Yar.3:6-7; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 32.

[354] Yar.3:22-24; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.

[355] el-Bakara 2/35-36; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110.

[356] Ümit Elsöz, "Hz. Âdem Kıssasına Kelâmî Açıdan Yeni Bir Bakış", *Eskişehir Osmangazi Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9 (December 2018), s. 149; Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Ve İslâm Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı Ve Cennet'ten Düşüşü", *İslam Araştırmaları Dergisi* 9 (Ocak 2003), s. 13-19.

[357] Yar.3:22; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.

sadece tek bir ağaca yaklaşılmaması gerektiği emredilmiştir.[358] Dolayısıyla Kur'ân'ı Kerim'de meyvesinin yenilmesinin yasaklandığı tek bir ağaçtan söz edilirken,[359] Eski Ahit'te "hayat ve bilgi ağacı" olarak iki ağaçtan bahsedilmiştir.[360]

Hıristiyanlar söz konusu ağaçların Hz. Adem ile Havva üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durarak, genellikle ağaçların birer sembol olduğu fikrini öne sürmüşlerdir.[361] Augustinus'a göre yasak meyvenin yenilmesinin sonucunda insan asıl kişiliğinden ve özgürlüğünden olmuştur. Artık insan, Tanrı'nın inayeti olmaksızın doğru yolu bulup, o yolda yürüyebilme olanağını kaybetmiştir. Söz konusu ilk günahı işleyen her ne kadar Hz. Adem ile Havva olsa da bu günah tüm insanlığın üstüne sinmiştir. [362] Aquinas, ilk günahın bütün insanlara aktarılmasını açıklarken insanoğlunu bir vücudun parçaları gibi kabul eder. Kişi eliyle bir cinayet işlediğinde bu suçu işleyen o elin sahibidir. Hz. Adem'de insan olma durumunun özünü oluşturur. Bundan dolayıdır ki; onun işlediği hata bütün insanlara Tanrı tarafından aşılanmıştır.[363] Aquinas'a göre bütün insanlığa sinen söz konusu günahın delili vaftiz sakramentidir. Kilise, dünyaya gelen bebeklerde bir günah olduğunu düşündüğü için bu âyini uygulamaktadır. Bebeklerin günah işlemesi gibi bir durum söz konusu olmadığı için de bu günah bebeklere kalıtsal olarak geçen asli günahtır.[364]

1.5.1.1.1. Bilgelik Ağacı

Hz. Adem ile Havva'nın, Aden'de bilgi edinme olanakları olmadıklarından dolayı ağaca verilen "İyilik ve Kötülüğü Bilme" adı; söz konusu bahçeden çıkarıldıklarından sonra verilmiştir.[365] Sözü edilen İyilik ve Kötülüğü Bilme Ağacı, insanın ilk günahı işlemesine ve bu günah karşısında ilk cezasını almasına neden olan

---

[358] el-Bakara 2/35, 20/115-121, 7/19-22; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658.
[359] el-Bakara 2/35.
[360] Selma Öztekin, *Dinlerde Hayat Ağacı*, (Ankara: Ankara Üniversirtesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), s. 67-72.
[361] Emine Atay Yılmaz, *Hıristiyanlık'ta Aslî Günah İnancı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), s. 24-25; Mustafa Erdem, *a.g.e.,* s. 68-72.
[362] Elif Akgün, "Ortaçağ'da Özgürlük Arayışı", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/8 (2013 Bahar) s. 124-125; Muhammet Tarakçı, *Bir Hıristiyan...*, s. 164-165.
[363] İhsan Buğday, *Aquinoslu Thomas'a Göre Kötülük Problemi,* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), s. 23-25.
[364] Muhammet Tarakçı, *Bir Hıristiyan...*, s. 67.
[365] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 68.

ağaçtır.[366] Yahudi Rabbinik düşüncesine göre insanın suç potansiyeli olması ve ölümlü olması Hz. Adem'in bu günahından dolayıdır.[367] İşlenen bu günahtan dolayı Yahudi inancında kadının olumsuz [368] hatta son derece kötü denebilecek bir konuma hapsedilmesi sonucunda "negatif" bir kadın algısı ortaya çıkmıştır.[369]

Söz konusu ilk günah hem Kur'ân'ı Kerim hem de Kutsal Kitap'ta bahsolunmakla birlikte, aslî günah (original sin) kavramıyla Augustinus tarafından sistemleştirilerek[370] Hırıstiyan teolojisinde önemli bir yer edinmiştir.[371] Augustinus, her ne kadar asli günah fikrinin sistemleştirilmesinin mimarı olsa da Pavlus, günahın Hz. Adem vasıtası ile birlikte dünyaya girdiğini söyleyerek bu konuyu ilk ele alan kişidir.[372]

Bahsi geçen aslî günah[373] dolayısıyla bütün insanlar, atalarından miras kalan, kalıtsal olarak onlara geçen yani doğuştan gelen günah ile dünyaya gözünü açar ve günahkâr bir bebek[374] olarak hayata bir adım geriden başlar, "suçun şahsiliği" denilen en insani ilke dahî göz ardı edilerek ortaya konan bu teori dolayısıyla tüm insanlık hayata yapmadığı bir şey sebebiyle olumsuz bir başlangıç yapmış olur. Halbuki başlangıçlar olumlu olmalıdır. İnsan bir kere dünyaya gelir, bundan başka dünyaya gelme şansı yoktur. Böyle bir durum vaki olsa bile yani insan tekrar dünyaya gelse de aslî günah ilkesi gereği, yine doğuştan gelen o günah ile dünyaya gözlerini açacaktır. Bu durum elbette dâimî bir suçluluk psikolojisi olarak kişinin yaşamına yansır.

---

[366] Selma Öztekin, *a.g.e.,* s. 71-72.
[367] Günay Tümer, "Aslî Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, 3/496.
[368] Mehmet Yazıcı, *a.g.m.,* s. 117-119.
[369] Asife Ünal, "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Aralık 2017), s. 110.
[370] Muhammet Tarakçı, "St. Thomas Aquinas'a Göre Aslî Günah", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15/1 (January 2006), s. 309-310; Tümer, "Aslî Günah", 3/496.
[371] Georges C. Anawati, "İslam'da Aslî Günah Kavramı Var mıdır?", çev. Sadık Kılıç, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 507-512; Şentürk, "Kitâb ı Mukaddes ve Kur ân ı Kerîm e Göre İlk Günah ve Kadın", 35-36; Salime Leyla Gürkan, *Yahudi ve İslâm…*, s. 2-4; Enver Osman Kaan, *Geçmişten Günümüze Dinler ve Mezhepler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 70.
[372] Muhammet Tarakçı, *St. Thomas Aquinas'a...*, s. 308; Günay Tümer, *Aslî Günah,* 3/496.
[373] İlk günah ile alakalı farklı bir yorum için bkz. Tulin Bumin, *a.g.e.,* s. 86.
[374] Muhammet Tarakçı, *St. Thomas Aquinas'a...*, s. 309-310.

İlk günah sebebiyle verilecek olan ceza, Tanrı tarafından ölüm olarak belirlenmişse de yılanın kadınla[375] arasında geçen diyalog şöyledir;

"*Tanrı gerçekten, "Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin" dedi mi?" diye sordu. Kadın, "Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz" diye yanıtladı, "Ama Tanrı, "Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz" dedi." Yılan, "Kesinlikle ölmezsiniz" dedi, "Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız." Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi.*[376] *Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar."*[377]

Yukarıda ifade edildiği üzere Hz. Adem ile Havva günahı işlediklerinde ilk akla gelen bedensel ölüm cezası vâkî olmamış[378] ancak bunun yerine şeytan, Havva ve Hz. Adem'e birbirinden farklı cezalar verilmiştir.[379] Hz. Adem ile Havva'nın işledikleri günah neticesinde manevî ve ahlakî (mecâzi) ölüm hemen gerçekleşirken, fiziksel ölüm ise Hz. Adem 930 yaşında iken onu buldu.[380]

Thomas Aquinas'a göre ise Tanrı'nın Hz. Adem'e, yasak ağaçtan yeme yoksa öleceksin sözü üzerine[381] Hz. Adem meyveyi yemesine rağmen o gün ölmemiştir. Aquinas, buna dayanarak Eski Ahit'teki "öleceksin" ifadesinin "ölüme mahkûm edileceksin" şeklinde anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu anlamda ölümlü olmanın Hz. Adem'e bir ceza olarak verildiğini söyleyen Aquinas, başlangıçta Hz. Adem'in ölümsüz olarak yaratıldığını öne sürmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak da insanların ölümlü olduklarından dolayı asli günah ile birlikte dünyaya geldiğini ileri

[375] Yar.2:15-17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[376] Yılanın Havva'yı nasıl kandırığı hakkında bkz. Raphael Patai – Robert Graves, *a.g.e.*, s. 118.
[377] Yar.3:1-7; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31-32.
[378] Mehmet Yazıcı, *a.g.m.*, s. 118.
[379] Yar.3:14-19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.
[380] Gijsbert van den Brink, "Teolojik Antropoloji ve Evrim Biyolojisinde İnsan Ölümü: Ekümenik Bir Çözüm Olarak (IM) Faniliğin Belirlenmesi", Journal of Religion and Science 57/4 (2022), s. 876-877.
[381] Tanrı'nın yasak meyve için verdiği emirin anlatıldığı tuval üzerine yağlı boya için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.*, s. 764.

sürmektedir.[382] Augustinus bu dünyaya gelme durumunu çeşitli metaforlar ile açıklamaktadır. Bu metaforlarda genellikle Tanrı'nın yaşamın yegâne kaynağı olduğu, insanın dünyaya fırlatılması ile de bu biricik yaşam kaynağından uzaklaştırıldığı yönündedir.[383]

Bebeklerin iradelerinin olmadıkları dolayısıyla da günah işlemelerinden söz edilemeyeceği için, dünyaya gelenlerin sahip oldukları asli günah, onlarda arketip[384] olarak var olmaktadır. Arketip günah derken, Hıristiyanlara göre insanlığın ilk atasından kalan asli günahın tüm insanlığa sinmesini kastedilmektedir. Carl Gustav Jung'un (ö. 1961) teorisine göre insanlığın kolektif bilinçdışında (Collective Unconscious),[385] nasıl ki belli korkular, duygular, istekler arketip (ilkörnekler) olarak mevcut ise[386] Hıristiyan teolojisinde de yer alan asli günaha göre de insanın dünyaya geldiğinde günah ile geldiği düşüncesi zihinde bir suçluluk duygusu yaratır ve Tanrı'ya karşı minnet duyma, mahcup olma bilinci oluşturur. Hıristiyan teologlarının oluşturmak istedikleri bu bilinç, diğer din ve inanca mensup kişilerce kabul edilmemektedir. Dolayısıyla tüm insanlığın kabul etmediği, asli günah inancının ortaya çıkardığı bu minnet duyma bilinci, Hıristiyan teologlarının insanlığa sunduğu bir arketip örneğidir.

Kutsal Kitap'a göre Tanrı, Hz. Adem'e bilgiyi (meyve) yasaklamakta[387] hatta bilgiye ulaştığı için Hz. Adem'in de kendileri gibi olduğunu söyleyerek adeta ona karşı kıskançlık duymaktadır.[388] Bu durum da Tanrı bilgiyi insandan esirgeyen bir durumdadır. Kur'ân'ı Kerim'e göre ise bunun tam tersi bir anlatım vardır. Kur'ân'ı Kerim'e göre Allah, Hz. Adem'e isimleri öğreterek ona verdiği değeri göstermiştir.

---

[382] Muhammet Tarakçı, *St. Thomas Aquinas'a...*, s. 311-314.
[383] Taşkıner Ketenci - Metin Topuz, *a.g.m.*, s. 9.
[384] Sevgi Kavut, "Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme Carl Gustav Jung: A Study on His Concepts, Theories and Philosophy." *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/2 (December 2020) s. 685-686.
[385] Sevgi Kavut, *a.g.m.*, s. 685.
[386] İbrahim Gürses, "Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (January 2007), s. 77-88.
[387] Yar.2:15-17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31.
[388] Yar.3:22; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.

Bu öğretimin sonunda meleklerin Hz. Adem'e secde[389] etmelerini sağlayan şey bilgidir.[390]

Yasaklanan ağacın meyvesi ile ilgili olarak elma, üzüm (günah olanın ise üzümden şarap yapmak olduğu) hatta cinsel birliktelik olduğu gibi çeşitli yorumlar ortaya konulmakla birlikte; Tanrı henüz insanı "iyiyi ve kötüyü bilme" ağacının meyvesinden menetmeden önceki;

"*Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, "Verimli olun, çoğalın" dedi, "Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.*"[391] pasuklarında yer alan "*çoğalın*" ifadesinde görüldüğü üzere Tanrı bu konuda onlara emir vermiştir.[392]

Bu meyvenin neyi ifade ettiği ile ilgili olarak: Bunca yetenek ve donanıma sahip, kendisine bunca sınırsız ayrıcalıklar tanındığı çok müstesna bir ortam sunulmasına rağmen, insana, "Tanrı" değil "Tanrının yarattığı bir insan" olduğunu unutturmamak ve O'na karşı olan sorumluluklarının daima bilincinde olması gerektiğini hatırlatmak maksadıyla Tanrı o ağacı oraya dikmiştir.[393]

Yasak ağacın meyvesinden yeme ile kastedilenin cinsel ilişki olduğuna dair yapılan yorumlar; yasağın konulduğu an, yasağın konulmadan önceki durum ve yasak sonrası durum olmak üzere üç nokta da değerlendirilebilir. Bunlardan ilki Hz. Adem, Aden bahçesine konulduğunda Tanrı, ona hitaben: *"Ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme…"*[394] diye buyurmuştur. Dolayısıyla söz konusu meyvenin yasak kılındığı esnada Havva zaten yaratılmamıştır. İlgili emir Hz. Adem'i muhatap alarak

---

[389] "Secde"nin mahiyeti hakkında detaylı bilgi için bkz. Hasan Keskin, "Kur'ân'da Meleklerin Hz. Adem'e Secdesinin Yorumu", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/2 (December 2002), s. 107-126.
[390] Mustafa İslamoğlu, *a.g.e.,* s. 343.
[391] Yar.1:27-29.
[392] James Montgomery Boice, *Hıristiyan İnancının Temelleri*, çev. Batur Alp Bal, 1. baskı, Gerçeğe Doğru Kitapları Yayınları, İstanbul 2005, s. 208-209.
[393] James Montgomery Boice, *a.g.e.,* s. 209.
[394] Yar.2:17.

verilmiştir. Bu durumda yasak meyvenin ilişkiye yorulabilmesi için ortada ciddi bir sorun görünmektedir.

Sözü edilen "yasak" emri verilmeden önceki duruma bakıldığında ise; Tanrı insanı yarattıktan hemen sonra ona "*çoğalın*"[395] diye buyurmuştur. Bu durumda hem çoğalın hem de birbirinizle yakınlaşmayın demek gibi tezat görünen bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Hz. Adem'e yasak ağacın meyvesiyle ilgili emir verildikten sonraki anlatıma bakıldığında ise bu emrin çiğnendiği görülmektedir. Tanrı ise bu durum karşısında, *"Adem iyiyle kötüyü bilmekle bizden biri gibi oldu."*[396] diyerek Hz. Adem'e karşı oluşan kıskançlığını gizleyememektedir. Hemen arkasından ise Tanrı, "*Artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli.*" [397] şeklinde buyurarak Hz. Adem ve Havva'yı Aden bahçesinden çıkarmıştır. Görüldüğü üzere burada ele alınan yasak olayının sonucunda Tanrı'nın Hz. Adem hakkında bizden biri gibi oldu buyurması da sözü edilen yasağın yakınlaşmaya dair olduğu fikrinin yanılgı olduğunu göstermektedir.

1.5.1.1.2. Ölümsüzlük (Hayat-Yaşam) Ağacı

Ölümsüzlük ağacı, insanlık tarihi boyunca kullanılmış olan epeyce öneme sahip bir semboldür. Yaşam ağacı, coğrafi olarak farklı bölgelerde bulunan; kültürleri ve dilleri bambaşka olan birçok topluma mâlolabilmiştir. Günümüz dünyasında ise ağaç, dini anlamını yitirerek daha çok maddi varlığıyla ön plana çıkmaktadır.[398]

Hz. Adem ile Havva'nın "İyilik ve Kötülüğü Bilme Ağacı"nın meyvesini yediklerini gören Tanrı; artık Adem'in iyiyle kötüyü ayırt etme konusunda kendileri gibi olduğunu söyleyerek bari ölümsüzlük vadeden yaşam ağacından yemesinler diye toprağı işlemek üzere koyduğu Hz. Adem'i Aden'den çıkardı. Söz konusu "Yaşam Ağacı", meyvesinden yenmemesi için "önlem" olarak cennetten çıkarıldıkları ağaçtır.[399] Eski Ahit'te yer alan "Süleyman'ın Özdeyişleri" kitabında, bilgelik ile

[395] Yar.1:27.
[396] Yar.3:22.
[397] Yar.3:22.
[398] Saliha Ağaç - Menekşe Sakarya, "Hayat Ağacı Sembolizmi", *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/1, (2015), s. 13.
[399] Yar.3:22-24; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 33.

yaşam ağacının aynı olduğu da aktarılmaktadır.[400] Kur'ân'ı Kerim'de bahsi geçen yasak ağaç da bu başlık altında ele alınan "Yaşam Ağacı"dır.[401] Kutsal Kitap'ta bir "önlem" olarak bahçeden çıkarılma söz konusuyken Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Adem ile eşi yasak ağaçtan yedikten sonra bir "ceza" olmak üzere cennetten çıkarılmışlardır.

Hem Kur'ân'ı Kerim'de hem de Eski Ahit'te Tanrı'nın buyruğu olan uyarı ve cezalar eninde sonunda yerini bulmaktadır.[402] İblis/şeytan/yılanın[403] da Hz. Adem ile Havva'yı kandırmak için söylediği sözler de eninde sonunda yerini bulmaktadır.[404] Kur'ân'ı Kerim'deki Hz. Adem kıssasına bakıldığında ilk olarak Allah'ın uyarısı vâkî olur.[405] Sonrasında ise şeytanın Hz. Adem'i kandırmak için söylediği sözler nihayetinde gerçekleşir;

"*Derken, şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı*: *"Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümranlığın yolunu göstereyim mi?"*[406], *"Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi.*[407]

---

[400] Özd.3:18-26; Emine Atay Yılmaz, *a.g.e.*, s. 26-27; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 817.

[401] Saliha Ağaç – Menekşe Sakarya, *a.g.m.*, s. 8; el-Bakara 2/35; el-A'raf 7/19-22; et-Tâhâ 20/120-121; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658.

[402] et-Tâhâ 20/117; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658, Yar.2:17, 5:5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31-35.

[403] "Yılan" şeklinde gelenin "Lilit" isimli kadın olduğu görüşü için ve "Bu düşünce birçok sanat eserine de yansımıştır. Örneğin Michelangelo tarafından Vatikan Sistine Şapel'in tavanına yapılan İlk Günah tablosunda Lilit yarı kadın yarı yılan biçiminde Hz. Adem ve Havva'yı kandırmaya çalışırken resmedilmiştir. Paris Notre Dame Katedralindeki Hz. Adem ve Havva heykelinde de ikisinin arasında yarı yılan, yarı kadın olarak Lilit bulunmaktadır." değerlendirmesi için ve "Lilit" hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ünal, "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı Ve Lilit Efsanesi", *107-113*; Tanah'ın "Yeşeya" kitabının 34. bâbının 14'üncü ayetinde, "Lilit"in bir bölgede iskan edeceğinden bahsedilir. Lilit'ten bahseden en eski metin ise Sümer tabletlerinde bulunan bu metindir: (Huluppu ağacının) "*Kökleri arasında uykusuz bir yılan çöreklenmişti, İndugut kuşu (kartal) yuvalanmıştı tepesinde, Lilla (Lilit) yerleşmişti ortasına. Gılgamış çözdü belinden elli okkalık kemerini, aldı baltasını eline, vurdu kökler arasında uykusuz gelip giden yılana, yavrusunu yakalayıp dağa saldı; Lilla'nın (Lilit) ortadaki yuvasını dağıttı, yerle bir etti."* Bkz. Hande Koçak (ed.), *Gılgamış Destanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 121-122.

[404] et-Tâhâ 20/120; 7/20; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658; Yar.3:2-5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31-32.

[405] et-Tâhâ 20/120; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658.

[406] et-Tâhâ 20/120; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658.

[407] el-A'raf 7/20; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 2/509-510.

Yukarıdaki ayetlerde yer alan ifadeler ile şeytanın tuzağına çekmeyi başarması sonucunda bir süre cennetten mahrum kalan ilk peygamber[408] olan Hz. Adem, vefatından sonra da olsa peygamberlerin cennette yaşayacağı[409] ayetinden hareketle nihayetinde cenneti kazanmış ve orada ebedî olarak kalmayı hak etmiştir.

Eski Ahit'te ilk olarak yılanın söyledikleri meydana gelir,[410] Yılan:

"*Kesinlikle ölmezsiniz" dedi, "Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız." Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı.*"[411]

Tanrı'nın ağaca yaklaşmalarını engellemek için söylediği "ölürsünüz" sözü ise Hz. Adem 960 yaşına geldiğinde, uzunca yaşanan bir ömür neticesinde onu bulur.[412]

Joseph Campbell'in (ö. 1987) ifadesiyle, Hıristiyanlık'ta tam anlamıyla şeytana dönüşmüş olan yılan figürü, fani yaşamın akabinde dirilip geri dönülen yer olan cehennemin en eski arketipi olmakla birlikte, eski Sümer'de yılan tanrısı olan Ningizzida, Keltler'de ise söz konusu karanlık gücü temsil eden Sucellos olarak karşılık bulmaktadır.[413]

Eski Ahit'te karşımıza çıkan yılan figürünün; Yahudi mistisizminde ruhu ele geçirip kirlettiği, nereye hakim olursa orayı kirlettiği yönünde bir anlatım ile soyutlaştırıldığı görülmektedir. [414] Buradaki anlatımdan yola çıkarak Kur'an'ı

[408] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/358.
[409] en-Nisâ 4/69.
[410] Mehmet Yazıcı, *a.g.m.*, s. 118.
[411] Yar.3:4-7; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31-32.
[412] Derek Kidner, *Genesis*, İnterVarsity Press, Downers Grove 2008, s. 73-74; Yar.5:5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[413] Joseph Campbell, *Yaratıcı Mitoloji: Tanrı'nın Maskeleri*, çev. Kudret Emiroğlu, 2. baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1994, s. 19-25.
[414] *Zohar*, çev. Daniel C. Matt, Typeset by El Ot Pre Press, Tel Aviv 2004, 1/300.

Kerim'de bahsedilen, daima kötülüğü emreden nefs-i emmâre[415] ile bir benzerlik görülmektedir.

1.6. Hz. Adem'in Çocukları

Hz. Adem ile Havva'nın Eski Ahit'te ifade edilen 930 yıllık ömrü[416] boyunca birçok oğul ve kızları olmuştur.[417] Bunların ilki çiftçilik ile uğraşan Kabil,[418] ikincisi çoban olan Habil[419] üçüncüsü ise Hz. Adem 130 yaşında iken dünyaya gelen ve kendisine benzeyen oğlu Şît'tir.[420]

1.6.1. Kabil (Kayin)

"Kayin" kelimesinin kökeni "kyn" olarak kabul edildiğinde "maden işinde çalışan, demirci" anlamlarını ifade ederek Ârâmîce'deki "kainâyâ" ile Arapça'daki "kayn" ile birliktelik sağlar. Eğer Kain'in kökü "kânâ" ise o taktirde anlam "dünyaya getirilmiş, çocuk" olmuş olur.[421] Binâenaleyh "Kayin" sözcüğü ile "doğurulan" ya da "kazanılan" sözcüklerinin İbranîce karşılıkları arasında ses benzerliği mevcuttur.[422] Kayin,[423] İslami literatürde "Kabil" olarak karşılık bulmaktadır.[424]

Hz. Adem ile Havva'nın dünyaya getirdikleri ilk çocuk olan Kabil (Kayin), çiftçilik[425] ile meşgul olmuştur. Kabil günlerden bir gün topladığı ürünlerden Tanrı'ya sunar. Buna karşılık Habil de sürüsünde ilk doğan hayvanlardan bazılarını ve onların yağlarını getirir.[426] Tanrı, Habil'in sunusunu kabul eder ancak Kabil'in sunduğu

---

[415] Yûsuf 12/52-53.
[416] Yar.5:3; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[417] Yar.5:4; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[418] Pınar Güzelyürek Çelik, "Habil ile Kabil Mitinin Victor Hugo ve Leconte de Lisle'in Yapıtlarına Yansıması ve Türkçe'ye Çevirileri", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 4/2 (2014), s. 142-143.
[419] Yar.4:1-2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[420] Yar.5:3-4; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[421] Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, 14/376.
[422] Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[423] Kabil ile Habil kıssası ilk kez Sümer yazıtlarında "Emeş ile Enten Kardeşler" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Güngör Karauğuz, *a.g.e.*, s. 80-84.
[424] Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376.
[425] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 350-351; Yar.4:2.
[426] Raphael Patai – Robert Graves, *a.g.e.*, s. 137.

ürünleri kabul etmez.[427] Kabil'in sunusunun kabul edilmemesinin nedeni Tora'da belirtilmemektedir.[428] Ancak Pavlus, Habil'in samimi imanı sayesinde Kabil'den daha iyi ürünler sunduğu için takdimesinin kabul edildiğini söylemekte dolayısıyla Kabil'in bunlardan yoksun olduğunu dile getirmektedir.[429] Bütün bunlardan dolayı Kabil'in kurbanının kabul edilmemesinin sebebi olarak; kötü eylemler ortaya koyması ve samimi bir imana sahip olmadığı fikri ileri sürülmüştür.[430] Kabil kendi kurbanının reddedilip, Habil'in takdimesinin kabul olunduğunu görünce bu durum karşısında çok öfkelenmiştir.[431] Bunun sonucunda Tanrı Kabil'e:

"Niçin öfkelendin?" diye sordu, "Niçin surat astın? Doğru olanı yapsan, seni kabul etmez miyim? Ancak doğru olanı yapmazsan, günah kapıda pusuya yatmış, seni bekliyor. Ona egemen olmalısın."[432]

Tanrı'nın "Niçin öfkelendin?" sorusuna karşılık Kabil'in herhangi bir cevap verdiği kaydedilmez. Yukarıdaki ifadelerde Tanrı, günahı yırtıcı bir hayvan ya da kötü bir ruh gibi her an saldırmaya ve yok etmeye hazır maddi veya manevi bir güç olarak tasvir etmektedir.[433] Kıssa şöyle devam eder:

"Kayin kardeşi Habil'e, "Haydi, tarlaya gidelim" dedi. Tarlada birlikteyken kardeşine saldırıp onu öldürdü. RAB Kayin'e, "Kardeşin Habil nerede?" diye sordu. Kayin, "Bilmiyorum, kardeşimin bekçisi miyim ben?" diye karşılık verdi.[434] *RAB, "Ne yaptın?" dedi, "Kardeşinin kanı topraktan bana sesleniyor. Artık döktüğün kardeş kanını içmek için ağzını açan toprağın laneti altındasın. İşlediğin toprak bundan böyle sana ürün vermeyecek. Yeryüzünde aylak aylak dolaşacaksın."*[435]

---

[427] Le Rabbin Nâchum Braverman'a göre Kabil ile Habil'in Tanrı'ya "sunu" sunmalarının nedeni olarak ikiz kız kardeşe duyulan kıskançlık değildir. Ona göre bu sunular hasat mevsimi geldiğinde Tanrı'ya yapılan şükür takdimeleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Sağlam, *Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'a Göre Habil ve Kabil Kıssası* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), s. 12-17; Yar.4:1-5.
[428] Mustafa Öztürk, "Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil Kıssası", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2004), s. 10-11; Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376.
[429] İbr.11:4; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1745.
[430] Sa'adya Gaon, *a.g.e.*, s. 286.
[431] Yar.4:1-5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[432] Yar.4:1-2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[433] Yar.4:1-2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[434] Raphael Patai - Robert Graves, *a.g.e.*, s. 139.
[435] Yar.4:10-12.

Yukarıda ifade edilen Kabil'in tarlaya çağırdığı [436] kardeşi Habil'i öldürmesine[437] karşılık gerçekleşen "lanetlenme" hadisesi bundan böyle Tanrı'nın; Kabil'in yaşamını topraktan sürdürmek için çalışıp-didinmelerini desteklemeyeceği, kutsamayacağı olarak anlaşılmıştır. Tanrı'nın gölgesinden ayrılan Kabil'in, samimi bir pişmanlıkla ortaya konması gereken tevbe eyleminde de bulunmadığı ifade edilmektedir.[438]

Kayin, "Cezam kaldıramayacağım kadar ağır" diye karşılık verdi, "Bugün beni bu topraklardan kovdun. Artık huzurundan uzak kalacak, yeryüzünde aylak aylak dolaşacağım. Kim bulsa öldürecek beni."[439]

Tanrı'nın, yaptıkları hata karşısında, Hz. Adem ile Havva'ya verdiği cezanın bir benzerini Kabil'e verdiğini görüyoruz. İşlenen hata ya da suçun niteliği farklılık arz etse de sonuç olarak her iki durum karşısında da verilen ceza bulunduğu yerden çıkarılma, o bölgeden uzaklaştırılmadır.

"Bunun üzerine RAB, "Seni kim öldürürse, ondan yedi kez öç alınacak" dedi. Kimse bulup öldürmesin diye Kayin'in üzerine bir nişan koydu. Kayin RAB'bin huzurundan ayrıldı. Aden bahçesinin doğusunda, Nod[440] *topraklarına yerleşti."*[441]

Yukarıdaki pasaj da bahsedilen Kabil'in üzerine "nişan" konulması, Tanrı'nın sözünün güvencesi olarak Kabil'e bahşedilen bir işaret olarak yorumlanmış ancak bu işaretin ne olduğu biraz kapalı kalmıştır. Nihayetinde Tanrı, seni öldürenden yedi kez öc alınacak diye buyurup, Kabil'in üzerine de nişan koyarak ona emniyet güvencesi vermiştir.[442]

Söz konusu Tanrı'nın sağladığı güvence sayesinde Kabil her an öldürülme korkusuyla yüzleşirken, kendisine kent kuracak imkan ve güce sahip oldu. Kurduğu

---

[436] Kıssa'nın Sümer tabletlerinde yer alan kısmen benzer versiyonu için bkz. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, 1/85/88.
[437] Yahudi literatüründe Habil'in öldürülmesine sebeb olan etkenin olarak "toprak kavgası" olduğu görüşü ön plana çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376.
[438] Yar.4:1-2; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[439] Yar.4:8-14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[440] "Nod" sözcüğü "aylak" anlamına gelmektedir. Nod, Aden'in doğusunda bulunmaktadır. Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[441] Yar.4:8-14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[442] Zeynep Sağlam, *a.g.e.*, s. 15; Yar.4:8-14; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.

bu kente[443] de oğlu Hanok'un adını verdi.[444] Kabil'in nesli bu kentte yaşamaya devam ederken kendisinden sonra beşinci kuşaktan torunu olan Lamek'de ilk defa atası Kabil'in düştüğü hataya düşerek insanlık tarihinin ikinci cinayetini işlemiş oldu.[445]

Yeni Ahit'te Kabil kardeşini öldürdüğü için ameli kötü, şerli, güvenilir olmayan,[446] kötü insanların onun yolundan gittikleri,[447] samimiyetsiz[448] bir insan olarak anılmaktadır.[449] Habil ise mazlum olması ve üstün meziyetleri sebebiyle İsa'ya benzetilerek çok yüce bir makama yükseltilmiştir.[450]

1.6.2. Habil (Abel)

Abel sözcüğü "boşluk, geçicilik" anlamını bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamdan yola çıkarak çocuk sahibi olacak kadar yaşamamış olduğu hâliyle çocuk sahibi olmadan geçen ömrün anlamsız olacağı düşüncesinden hareketle kendisine bu ismin uygun görüldüğü ifade edilir.[451] Abel, İslami literatürde "Habil" ismi ile anılmaktadır.[452]

Tora'da Habil ile ilgili olarak Kabil'e nispeten daha az bilgi verilmiştir. Habil, Hz. Adem ile Havva'nın Kabil'den sonra dünyaya gelen ikinci oğludur. Kabil çiftçilik ile uğraşırken Habil çoban[453] olmuştur. Günlerden bir gün Habil ile Kabil Tanrı'ya takdimeler sunar ve bu takdimeler arasından sadece Habil'in sunusu kabul edilir.[454] Tanrı'nın takdimeyi kabul ettiğini gösteren işaret ise Habil'in kurbanını gökyüzünden gelen bir ateşin kuşatmasıdır.[455] Bundan sonra Tanrı'nın *"günah pusuya yatmış, seni*

[443] Raphael Patai - Robert Graves, *a.g.e.*, s. 140.
[444] Yar.4:17; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 35.
[445] Yar.17:24.
[446] 1Yu.3:12; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1788.
[447] Yah.1:10-11.
[448] İbr.11:4; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1745.
[449] Pınar Güzelyürek Çelik, *a.g.m.*, s. 143.
[450] Mustafa Öztürk, *Kur'an, Kitab-ı Mukaddes…*, s. 5-6; Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376-377; İbr.12:24.
[451] Zeynep Sağlam, *a.g.e.*, s. 9-11.
[452] Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376.
[453] Yar.4:2.
[454] Yar.4:1-5.
[455] Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376.

bekliyor. Ona egemen olmalısın."[456] ikazı aktarılır. Nihayetinde Habil'in Kabil tarafından öldürüldüğü anlatılarak Habil'in hikayesine burada son verilir.[457]

Eski Ahit'e nazaran Yeni Ahit'te Habil'e çok daha fazla yer verilmiştir. İsa bir konuşmasında; peygamberleri, bilge kişileri ve din adamlarını zikrettikten hemen sonra Habil hakkında "doğru kimse olan Habil"[458] diye söz etmiştir. Kilise babaları ise Habil'i masum ve mazlum olması, kıskanılması, çobanlık yapması, Tanrı'nın kurbanını kabul etmesi, ıstırap halinde vefat etmesi gibi yönleriyle İsa'nın adeta bir benzeri olarak görmüşlerdir. Pavlus'a göre ise yeni antlaşmanın elçisi olan İsa ile Hz. Adem'in oğlu Habil'in dökülen kanları bir tutulmuş,[459] dolayısıyla Habil çok yüce bir konuma yükseltilmiştir.[460]

Kabil, toprak ile uğraştığı için bu anlamda dünyadaki ilk çiftçi olarak görülmektedir. Topraktan elde ettiği mahsullerinden önem vermediği bir kısmını Tanrı'ya sunar. Bu konuda hem isteksiz hem de samimi olmadığı için Tanrı onun sunusunu reddeder. Habil ise göçebe hayat tarzının olmazsa olmazlarından olan hayvancılık ile uğraşmaktadır. O da imkanları ölçüsünde yapabileceğinin en iyisini yaparak hazırladığı sunumu Tanrı'ya arz eder. Tanrı, Habil'deki samimiyeti görür ve onun sunusunu kabul eder. İnsanlık tarihinde işlenen ilk cinayetin nedeni "kıskançlık" olarak hafızalara kazınır. Yahudi literatürde bu kıskançlığın ardında esas neden olarak "toprak kavgası" olduğu fikri daha çok ön plana çıkar.

1.6.3. Şît

Şît isminin "belirlemek, yerleştirmek; bahşetmek" anlamlarını ihtivâ eden İbrânîce kelime olan "Şet" fiili ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir.[461] Habil'in ölümünden sonra Hz. Adem 130 yaşında iken, üçüncü oğul olarak dünyaya gelen Şît, babasına benzeyen bir çocuk olarak doğmuştur. Eski Ahit'te hakkında fazla bilgi

[456] Yar.4:7; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[457] Yar.4:1-8; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 34.
[458] Mat.23:34-35.
[459] İbr.12:24; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1748.
[460] Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376-377.
[461] Şinasi Gündüz, "Şît", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 29/214.

verilmeyen Şît 105 yaşına geldiğinde oğlu Enoş dünyaya gelmiş, bundan başka birçok çocuğu olmuştur. 912 yaşına gelen Şît dünyaya gözlerini kapamıştır.[462]

Hz. Adem ile Havva'nın oğulları olan Kabil ile Habil'den sonra dünyaya gelen Şît, Habil öldükten sonra onun yerini almış; inancı, Tanrı'ya olan minneti, teslimiyeti ve iyiyi temsil etmiştir. Yahudi inancına göre insanlık tarihi Habil'in yerini alan Şît'e[463] dayanmaktadır. Kabil ise bunun tam karşısında olup, kötülüğün öncüsü misyonunu üstlenmiştir.[464]

İncil'de Şît ile ilgili olarak, isminin soy ağacı listesinde[465] geçmesinden başka bir bilgi verilmemektedir. Hz. Adem'e kadar uzanan bu soy ağacı listesine bakıldığında ise Şît'in Hz. Adem'in oğlu olup, insanlık soy ağacında ikinci sırada yer aldığı ifade edilmektedir.[466]

İslami kaynaklara göre babası Hz. Adem'e indirilen sahifeleri bir araya getiren Şît'tir. Ayrıca Allah'ın ona da sayfalar indirdiği rivayet edilir. Taberî'ye (ö. 310/923), göre Hz. Adem'in vefatından sonra Allah'ın Şît'e inzal buyurduğu sahife sayısı "elli" yapraktır. Bununla birlikte Şît, Hz. Adem'den sonra gelen ikinci peygamberdir. [467] Allah, Nuh tufanında Kabil'in soyunu yok etmiş, geriye sadece Şît'in nesli kalmıştır.[468] Bu görüşe göre Nuh tufanında kötülüğün öncülerinden olan Kabil'in nesli yok olduğu için tufandan günümüze kadar yaşayan insanların, Hz. Adem'in üçüncü oğlu olan Şît'in neslinden olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu da bize göstermektedir ki insanlığın ilk atası Hz. Adem, ikinci atası konumunda olan kişi ise Şît'tir.

---

[462] Yar.5:3-32.
[463] Hz. Âdem'in Şît'e olan vasiyeti için bkz. Safiye Merve Özkaldı (ed.), *Yahudi Ataların Vasiyetleri,* 1. baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2023, s. 25-36.
[464] Pınar Güzelyürek Çelik, *a.g.m.,* s. 143.
[465] Luk.3:38.
[466] Mustafa Kırkız, *a.g.e., s.* 59.
[467] Şinasi Gündüz, "Şît", 29/214.
[468] Mustafa Öztürk, *Kur'an, Kitab-ı Mukaddes*…, s. 5-6.

II. BÖLÜM

KUR'ÂN'I KERİM'E GÖRE HZ. ADEM

2. KUR'ÂN'I KERİM'E GÖRE HZ. ADEM

Kur'ân'ı Kerim'de birçok surede Hz. Adem kıssasının anlatıldığı ayetler bulunmaktadır. Bakara 2/30-39, A'raf 7/11-25, Hicr 15/28-43 ve Tâhâ 20/115-123 surelerinde Hz. Adem kıssası, muhatabına vermek istediği mesaj bağlamında ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.[469] Ancak bu ayrıntı Eski Ahit'te olduğu gibi bölge, yön, şahıs isimleri gibi detaylara girme şeklinde değil; kıssanın geçtiği surede verilmek istenen mesaj bağlamında yeterli bir anlatım ortaya koyma şeklindedir. Bu da Eski Ahit ile Kur'ân'ı Kerim'in kıssalarının en temel farkı olarak ön plana çıkmaktadır.

2.1. Kur'ân Kıssaları

Arapça "قصّ" kökünden türeyen "kıssa" sözcüğü kök itibariyle "iz, takip etmek, kırpmak; saç, yün ve tırnak kesmek" gibi anlamlara gelmektedir.[470] Kur'ân'ı Kerim'de aynı kökten türemiş "kasasnâ, yekussu, yekussanne, nekussanne, nekussu, naksus, uksus, lâ taksus, kussî" şeklinde çeşitli fiil sîgaları mevcuttur.[471] Kur'ân'ı Kerim'de Kehf suresi 64'üncü ayeti[472] ile Yûsuf suresi 3'üncü ayetinde[473] haber vermek, bildirmek, anlatmak anlamlarında geçmektedir.

Kıssa terimi modern Arap edebiyatında hikaye ve romanı da kapsamaktadır. Bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek; bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek anlamlarına gelen kıssa kelimesi, olayların hikaye edilmesini ve bazı hikayeleri ifade eder. Kur'ân'ı Kerim'de yer alan kıssalar için hikaye denmesi söz konusu değildir. Çünkü hikayede anlatılan olayın önemli-önemsiz, gerçekçi-hayali özelliklerinin hepsi

---

469 Nurullah Agitoğlu, *Kutsal Metinlerde…*, www.researchgate.net (Ocak 2024).

470 Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdi, *Kitâbu'l-Ayn Muretteben alâ Hurûfi'l-Mu'cem,* thk. Abdulhamid Hindâvî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye Beyrut, "kss", III/395; Ebu'l-Kasım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahâni, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Yarın Yayınları, İstanbul 2015, "kss", s. 792.

471 Mustafa Öztürk, *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti,* 2. baskı, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, s. 26.

472 "*Mûsâ, "İşte aradığımız bu idi" dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler."*

473 *"Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun."*

ortaya konmaktadır. Kur'ân kıssalarında ise olaylardan ibret alınır, olayların tarihî doğrulukları ve gerçeklikleri söz konusudur.[474] Kur'ân'ı Kerim de kıssa kelimesiyle bağlantılı bazı kelimeler de vardır. Bunlar: hadis, nebe', haber, mesel, hikmet, ustûre (esâtir) kelimeleridir. Arap dili ve edebiyatında da kıssa ile ilişkili diğer terimler şunlardır: hikaye, hurafe, makâme, nâdire, rivâye ve semer.[475]

Kur'ân'ı Kerim'de hikaye etmek anlamında "kasas" ile aynı kökten türeyen fiiller kullanılmıştır. Aynı şekilde peygamberlerin hikayelerini anlatmak, hakkı, rüyayı, ayeti anlatmak anlamlarında *kassa* fiili, aynı kökten türeyip asıl anlamı, iki kişiden her birinin diğerinin izini takip etmesi olan "kısâs" fiili geçmektedir.[476] Aynı zamanda Kur'ân'ı Kerim'de 28'inci sureye de "Kasas" ismi verilmiştir.

Kur'ân kıssaları dendiğinde akla bazı peygamberlerin hayatlarının bazı önemli kesitlerinin anlatıldığı olaylar geldiği gibi, tarihte yaşamış bazı toplulukların ibret verici hikayeleri ile gaybi haberler de gelmektedir. Bundan dolayı kıssalar mahiyetleri itibariyle üçe ayrılmıştır. Bunlardan ilki Hz. Adem ve iki oğlu, İdris, Nuh, Hud ve Salih, İbrahim, İsa, Musa gibi peygamberlerle, peygamber olup olmadığı konusunda tartışmalar olan Üzeyir, Lokman, Zülkarneyn kıssaları ve tarihte vuku bulan bazı olaylarla bazı şahsiyetlerin anlatıldığı tarihi kıssalardır. İkincisi Kur'ân'ın nüzulü sırasında yaşanan İsrâ, mi'rac olayları gibi Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşlarla bazı seferlerin anlatıldığı kıssalardır. Üçüncüsü ise Kur'ân'ı Kerim'de birkaç farklı surede geçen Hz. Adem'in yaratılışının anlatıldığı, cennet, cehennem, ahiret, kıyamet olaylarının anlatıldığı gaybi kıssalardır.[477] Bir başka ayrıma göre de tarihi, temsilî, tarihi-temsilî olarak üçe ayrılır.[478] Bu tarz ayrımlar Kur'ân'ı Kerim'de geçen kıssaların tarihi gerçekliğiyle ilgili tartışmalara kapı aralamıştır.

Kur'ân'ı Kerim'de özellikle tarihi kıssalara bakıldığında kıssaların çok farklı özellikleri ortaya çıkmaktadır. Geçmiş peygamberlerin hayatlarıyla ilgili olaylar söz konusu olduğunda her peygambere aynı oranda yer verilmediği görünmektedir.

---

[474] İdris Şengül, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Şubat 2023).
[475] Mustafa Öztürk, *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti,* s. 29-74.
[476] İdris Şengül, "Kıssa".
[477] İdris Şengül, "Kıssa".
[478] Mustafa Öztürk, *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti,* s.121.

Örneğin Kur'ân'ı Kerim'de en çok adı geçen peygamber Musa iken[479] İdris[480] ismi doğrudan iki yerde geçmektedir. Yine siyerle bağlantılı olarak, dönemin şartlarına göre kıssaların aktarıldığı ayetlerin nâzil olduğu gözlemlenmiştir. Yusuf suresi bu örneklerden birisidir.

"Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindekini misal vermekten utanıp çekinmez…"[481]

Yukarıda yer alan ayetten de anlaşılacağı üzere özellikle Kur'ân kıssalarında, önemine binâen çok küçük örnek ya da ayrıntılara yer verilmesi mümkündür. Ancak buna ihtiyaç olmadığı hususlarda da gereksiz ayrıntılara yer verilmez. Kur'ân kıssalarında her ayrıntıya gerekli ve yeterli oranda yer verilip, ayrıntılara girmekten ziyade verilmek istenen mesaj ön plana çıkar. [482]

Kur'ân kıssaları bir insan tarafından yazılan bir kompozisyon gibi giriş, gelişme ve sonuç bölümünden oluşmadığı gibi kıssalarda bir roman ve hikayede olan düzenli bir başlangıcı ve sonucu olan olay örgüsünden de söz edilemez. Olayla ilgili bazen bir ya da birkaç sahneden bahsedilir.[483] Yine Kur'ân'ı Kerim'de zikredilen her kıssanın sonunda kıssada geçen mâlumatın vahiy eseri olduğu bildirilmiştir.[484]

Genel olarak Kur'ân kıssaları Kur'ân'ı Kerim'in indiriliş amaçlarını ortaya koymaktadır. Bu amaçlar; Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat etmek, Peygamber'i ve müminleri teselli etmek, muhatapları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak, İslam'ın evrenselliğini ortaya koymak ve semavi dinlerin esasta bir olduğunu beyan etmek olarak sıralandırılabilir.[485]

---

[479] Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim: 20 Şub. 23).
[480] Ömer Faruk Harman, "İdrîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim: 20 Şub. 23).
[481] el-Bakara 2/26; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/92-93.
[482] Remzi Kaya, "Kur'ânı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), s. 35.
[483] et-Tâhâ 20/56-76; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/639-641.
[484] Mehmet Sait Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993, s. 12.
[485] Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 211-213.

2.2. Hz. Adem Kıssası

Kur'ân'ı Kerim'de bulunan çok sayıda kıssa bizlere farklı mesajlar vermektedir. Kur'ân'ı Kerim'de epey önemli bir yer tutan bu kıssaların amaçları arasında vahiy ve nübüvvetin ispatı, semavi dinlerin Allah indinden gönderildiğinin kanıtlanması, dinlerin ana ilkelerinin aynı olduğunun tebliğ edilmesi, peygamberlerin davetteki yöntemlerinin bütünlük arz etmesi, Peygamberin teskin edilip, yüreğinin pekiştirilmesi, insanlara alınacak dersler, öğütler ve ibretler verilmesi gibi birçok husus zikredebilir.[486]

Kur'ân'ı Kerim'de birçok surede Hz. Adem kıssasının [487] yer aldığı ayetler vardır. Söz konusu ayetlerin bulunduğu sureler; Bakara,[488] A'raf,[489] Hicr,[490] İsrâ,[491] ve Tâhâ[492] olmak üzere Hz. Adem kıssasını,[493] ilgili surenin bahsettiği konu bağlamında ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır.[494]

3. Evrenin Yaratılışı

Yaratılışın başlangıcında önce "söz" vardı.[495] Eski Ahit'te geçen bu "söz" belki de Kur'ân'ı Kerim'deki açıklaması mahiyetinde olabilecek كُنْ "ol" sözcüğü ile yer almaktadır: فَيَكُونُ كُنْ لَهُ يَقُولَ اَنْ شَيْئاً اَرَادَ اِذَّا اَمْرُهُ اِنَّمَا *"Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu "ol!" demekten ibarettir; hemen oluverir."*[496] Kur'ân'ı Kerim'de "yaratma" anlamını

---

[486] Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, Çev. Mehmel Yolcu, Çizgi Yayınları, lstanbul. 1991. s. 176-190.
[487] Hz. Adem kıssasına kelâmî açıdan yeni bir bakış için bkz. Elsöz, "Hz. Âdem Kıssasına Kelâmî Açıdan Yeni Bir Bakış", 149; Hz. Adem kıssasının edebî ve güncel bir yorum denemesi için bkz. Sezai Karakoç, *Yitik Cennet,* 30. baskı, Diriliş Yayınları, İstanbul 2017, s. 1-32.
[488] Bakara 2/30-39.
[489] A'raf 7/11-27.
[490] Hicr 15/26-44.
[491] İsrâ 17/61-65.
[492] Tâhâ 20/115-123.
[493] Hz. Adem kıssasının "işârî" yorumu için bkz. Zafer Yılmaz, "Hz. Âdem Kıssasının İşârî Yorumu (Bursevî Örneği)", *Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Eylül 2023), s. 63-86; Hz. Adem kıssasının nâzil olduğu ortam ve sîret bağlamında bir okuma için bkz. Sami Kılınçlı, "Hz. Âdem-İblîs Kıssasını Nüzûl-Sîret Bağlamında Okumak", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (Aralık 2020), s. 700-723.
[494] Nurullah Agitoğlu, *Kutsal Metinlerde…*, *www.researchgate.net (Ocak 2024)*; Ayetler için bkz. el-Bakara, 2/ 30-39 ; el-Maide, 5/ 27-31 ; el-A'raf, 7/ 11-25 ; el-Hicr, 15/ 28-43 ; Tâhâ, 20/ 115-123.
[495] Yu.1:1-5; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap,* s. 1422.
[496] Yâsîn 36/82; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* 4/516.

ifade eden kelimeler; "Hâlık" hem yoktan hem var olandan yaratmayı, "Bedi" yoktan eşsiz benzersiz var eden", Fâtır, "bir filize yol vermek için bir plan proje dahilinde bir çekirdeğin kabuğunu yarması", "Bâri" ise Allah'ın yaratımın başlangıcında ilk örnekleri yaratmasını ifade eder.[497]

Yaratılış,[498] insan için sadece varlık sahasına çıkmak olmamakla birlikte insanın yeryüzündeki amacı ve kendisini kurtuluşa ulaştıracak olan yolları, kuralları da belirler. Dinler ve inançlarda yaratılış konuları genelde evrenin yaratılışı, canlı cansız varlıkların oluşumu, dünyanın nasıl meydana geldiğiyle ilgilidir.[499] Kur'ân'ı Kerim'de genel olarak "halk" kelimesiyle anlamlandırılan yaratılış elli iki yerde geçmekte olup türevleri de 200'ü aşkın yerde geçmektedir.[500] Bunlardan ikisine aşağıda yer verilmiştir:

عَلِيمٌ شَيْءٍ بِكُلِّ وَهُوَ سَمٰوَاتٍۚ سَبْعَ فَسَوّٰيهُنَّ السَّمَاءِ اِلَى اسْتَوٰى ثُمَّ جَمِيعاً الْاَرْضِ فِي مَا لَكُمْ خَلَقَ الَّذِي هُوَ

"Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir."[501]

خَبِيراً بِهٖ فَسْئَلْ اَلرَّحْمٰنُ الْعَرْشِۚ عَلَى اسْتَوٰى ثُمَّ اَيَّامٍ سِتَّةِ فِي بَيْنَهُمَا وَمَا وَالْاَرْضَ السَّمٰوَاتِ خَلَقَ اَلَّذِي

"Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. O Rahmân'dır. O'nu bilen birine (yine kendisine) sor."[502]

Yukarıda yer alan ayetlerin ilkinde Allah'ın yeryüzündeki her şeyi yarattığından, ikincisinde yeryüzü ile gökyüzünü ve bu ikisinin arasında bulunan her şeyi yarattığından bahsedilir. Başka bir ayette ise شَأْنٍۚ فِي هُوَ يَوْمٍ كُلَّ "*O her an yaratma halindedir*."[503] buyrularak, Allah'ın her an yaratma halinde olduğundan dolayısıyla

[497] Mustafa İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 23-29.
[498] Diğer kutsal metinlerdeki "yaratılış" anlatıları için bkz. Raphael Patai - Robert Graves, *a.g.e.*, s. 49-64.
[499] Kürşat Demirci, "Yaratma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim: 5 Oca. 24).
[500] Mustafa Çağrıcı, "Yaratma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim: 5 Oca. 24).
[501] el Bakara 2/29; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/95-99.
[502] el-Furkân 25/59; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/132-134.
[503] er-Rahman 55/29; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/206-207.

sözü edilen yaratmanın, başlangıçtan sonsuza kadar her an devam edeceğinden bahsedilir.

3.1. Hz. Adem'in Yaratılışı

Kur'ân'ı Kerim'de adı 25 defa geçen[504], insanlığın atası anlamında "ebu'l-beşer" olarak bilinen[505] "Hz. Adem" kelimesi, kökü ve anlamı itibariyle tartışmalı bir kelimedir. Kelimenin birçok dilden geldiği ileri sürülmüştür. Sümer dilinden, Âsur-Bâbil dilinden, Sâbiî dilinden geldiğini söyleyenler olmuştur.[506] Kelimenin "el-edime, edeme" kökünden türetildiği, "bir şeyin dış yüzü, bir cildin alt veya üst tarafı" anlamına geldiği ve Arapça kökenli olduğunu söyleyenler de vardır.[507] Yeryüzü anlamına gelen "edimu'l-ard"dan türediğini söyleyenler de olmuştur.[508] Dilbilimcilerin çoğuna göre bu kelime esmerlik anlamında "üdme"den[509], "edeme" veya "edime" kelimelerinden türemiştir.[510] Bedeninin topraktan yaratılmasından, renginin de esmer oluşundan bu adı aldığı da söylenmektedir.[511]

Kur'ân'ı Kerim'de yaratılışla ilgili birçok ayet bulunmakta ve bununla birlikte İslami kaynaklara göre insanlığın atası olan Hz. Adem'in yaratılışı konusunda da pek çok görüş öne çıkmaktadır. Kur'ân'da Hz. Adem'in yaratılış bahsi 14 ayette yer almaktadır. Kutsal Kitap'ta da Kur'ân'ı Kerim'de geçtiği gibi Hz. Adem'in topraktan yaratıldığı ifade edilir.[512] Kur'ân'da Hz. Adem'in yaratılışının açıklandığı ayetlerden bazıları şunlardır:

---

[504] Muhammed Fuâd Abdulbâkî, el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru'l Hadîs, Kâhire 2007, s. 30-31

[505] M. Seligsohn, "Âdem", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, 1/134-135; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018, s. 129; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", s. 358.

[506] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", s. 358-363.

[507] Cahit Karaalp, "Hz. Âdem'in Yaratılışı, İnsanlığın Çoğalması ve Diğer Yaratılış Meselelerinin Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi", *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), s. 31-32.

[508] Gürbüz Deniz, "Kur'ân'a Göre Hz. Âdem (a.s.)'in Serüveni" *İslami Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2011), s. 89-105.

[509] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/224.

[510] İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, "Âdem", s. 7.

[511] Râgıb el-İsfahâni, "Â-d-m", s. 67.

[512] Halûk Nurbâki, *Kur'ân-ı Kerîm'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2023, s. 205; Yar.2:7; Âl-i İmrân 3/59; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/586-589.

"Hani rabbin meleklere demişti ki: "Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın."[513]

"O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır."[514]

"Hani rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler. Allah "Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu."[515]

Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Adem'in topraktan yaratılışının başka bir yaratılış için delil olarak kullanıldığı ayette bulunmaktadır:

"Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona "ol" dedi ve oluverdi."[516]

Söz konusu ayetin nüzul sebebi olarak, Hz. Muhammed ve Necran heyeti arasında hıristiyanların inanç esaslarındaki yanlışlar ortaya konulurken İsa'nın mucizevî doğumunun Hz. Adem örneğiyle desteklendiği söylenmektedir.[517]

3.1.1. Yeryüzüne Halife Tayini

Halife kavramı, "arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek" anlamlarına gelen "half" kökünden türemiştir.[518] خ لف kelimesi ön, ileri anlamındaki مُقَدَّا sözcüğünün zıddıdır.[519] Çoğulu "halâif"tir. Halifenin "halîf" demek olduğunu

[513] es-Sâd 38/71-72; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/591-592.
[514] es-Secde 32/7; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/348-350.
[515] el-Bakara 2/30; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110
[516] Âl-i İmrân 3/59; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/586-589.
[517] Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/587.
[518] Süleyman Uludağ, "Halife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, 15/299.
[519] Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, "h-l-f", s. 330.

söyleyenler de vardır. Bunun çoğulu da "hulefâ"dır. Padişah anlamına da gelmektedir.[520]

Kur'ân'ı Kerim'de وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيفَةً *"Hani rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti…"*[521] ayetiyle insana halifelik makamının verildiği buyrulmaktadır. Ayette geçen جاعل fiili جعل kökünden türemiştir. جعل tüm fiiller için kullanılan genel bir lafızdır, beş şekilde kullanılır:

Bunlardan ilki صار ve طَفِقَ fiilleri gibi anlamlarda kullanılır.

İkincisi: أَوْجَدَ var etti anlamında kullanılır. وَالْأَفْئِدَةَۙ وَالْأَبْصَارَ السَّمْعَ لَكُمُ وَجَعَلَ *"…size kulaklar, gözler, kalpler verdi."*[522]

Üçüncüsü: Bir şeyi uygun hale getirip uygun olmayan halini bertaraf etmek anlamında kullanılır. عَرَبِياً قُرْءٰناً جَعَلْنَاهُ اِنَّا *"…onu Arapça Kur'ân olarak indirdik."*[523]

Dördüncüsü: Bir şey hakkında bir karar vermek anlamında kullanılır. رَآدُّوهُ اِنَّا الْمُرْسَلِينَ مِنَ وهُوَجَاعِلُ اِلَيْكِ *"…Biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız"*[524]

Beşincisi: Bir şeyi yaratmak ve onu herhangi bir şeyden oluşturmak anlamında kullanılır. اَزْوَاجاً اَنْفُسِكُمْ مِنْ لَكُمْ جَعَلَ وَاللهُ *"Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı…"*[525]

Halifenin kimin halifesi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.[526] İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) rivayet edilen bir görüşe göre Hz. Adem'in yeryüzünde daha önce yaşamış olan cinlerin[527] yerine geçtiği için onların halefi, halifesi olduğu

---

[520] Muammer Esen, "İnsanın Halifeliği Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/1 (2004), s. 15.
[521] el-Bakara 2/30; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110.
[522] en-Nahl 16/78; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/423-425.
[523] ez-Zuhruf 43/3; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/765-766.
[524] el-Kasas 28/7; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/215-217.
[525] en-Nahl 16/78; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/423-425.
[526] Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100.
[527] Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Nesefi Tefsiri*, çev. Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul 2003, 1/260.

yönündedir. [528] Diğer görüşler ise; Hz. Adem'in [529] ve peygamberlerin [530] ve insanoğlunun[531] bizzat Allah'ın halifesi olduğudur.[532] Ancak insanın söz konusu bu halifelik vazifesine layık olabilmesi için iman ve salih amel şart koşulmuştur.[533] Elbette hiçbir varlığın Allah'ı temsil etmesi söz konusu değildir. Burada sözü edilen halifelik misyonu Allah'ın emirleri doğrultusunda bir hayat yaşayıp, O'nun iradesi doğrultusunda tasarrufta bulunmaktır.[534]

Konu ile ilgili farklı bir görüş de كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ "*İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi…*"[535] ayetine dayanarak, Hz. Adem'in de ilk peygamber olduğu dolayısıyla kendinden önceki insan cinsine gönderildiği şeklinde ifade edilmektedir. Bu görüşü destekleyen başka bir delil olarak ise *"Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı…"*[536] إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ayeti gösterilmektedir. Söz konusu ayete göre de önceden bir topluluğun olması gerektiği ve Hz. Adem'in bu insan topluluğundan seçilip, taltif edilerek üstün kılınmış olabileceği öne sürülür.[537]

Fahreddin er-Râzî'nin eserinde yer verdiği rivayete göre Hz. Adem'in, Havva'ya peygamber olarak gönderildiği de yer almaktadır. Bu da Hz. Adem'in, ailesine peygamber olarak görevlendirildiği manasını ortaya çıkarmaktadır. Bununla

---

[528]Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*, çev. Sadık Kılıç, Huzur Yayınevi, İstanbul 2008, 2/263; Abdülbaki Çağatay, *Kur'ân Işığında Hz. Âdem ve İnsanın Yaratılış Serüveni*, 1. baskı, Çıra Yayınları, İstanbul 2020, s.139.
[529] en-Nesefî, *ag.e.*, 1/261.
[530] Zemahşerî, *a.g.e.*, 1/221.
[531] Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Ḳurʾân,* çev. Vahdettin İnce, Kevser Yayınları, İstanbul 2001, 1/184-186; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*. sad. İsmail Karaçam vd., Zehraveyn, İstanbul 2012, 1/316-317.
[532] Sümerler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar'a göre "Halife"nin özel anlamda kullanımı için bkz: Muazzaz İlmiye Çığ, *a.g.e.*, s. 50.
[533] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/333-334; en-Nûr 24/55.
[534] Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-101.
[535] el-Bakara 2/213.
[536] Âli İmran 3/33.
[537] İsmail Özcan vd. (ed.), *Dini Cevaplar*, 2. baskı, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2022, s. 154-158.

birlikte Hz. Adem'in peygamberliğinin, kendine meydan okumanın yönelmiş olduğu meleklere de olma ihtimali mevcuttur.[538]

Hz. Adem'in dolayısıyla insanın halifeliği hakkında serdedilen görüşler içerisinde çoğunluğun görüşüne göre Hz. Adem ilk insan, ilk peygamber, ilk halife olarak kabul edilmektedir. Diğer bir görüş ise azınlıkta olmakla birlikte Hz. Adem'i ilk insan olarak görmeyip, kendisinin bir insan topluluğunun parçası olduğunu ve o topluma halife olarak gönderildiğini öne sürmektedir.

3.1.2. Hz. Adem'e Öğretilen İsimler ve Dil İlişkisi

Kur'ân'ı Kerim'de yer alan وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا "*Ve (Allah) Hz. Adem'e bütün isimleri öğretti.*"[539] ayeti ve bu ayet üzerine yapılan yorumlar, insana, dili icat etme yeteneğinin verildiğini göstermektedir.[540] Dil bilgini İbn Manzûr (ö. 711/1311), isimlerin tâlimi ile ilgili olarak Hz. Adem'e; bütün yaratılmışların isimlerinin Arapça, Farsça, Süryanice, İbranice, Rumca ve diğer dillerde öğretilmiş olduğunu ileri sürmektedir.[541] Bu da isimlerin tâlimi aracılığıyla dünyadaki bütün dillerin Hz. Adem'e öğretildiğini göstermektedir.

Kutsal Kitap'ta dillerin çoğalması ile ilgili olarak şöyle geçmektedir;

"*Başlangıçta dünyadaki bütün insanlar aynı dili konuşur, aynı sözleri kullanırlardı. Doğuya göçerlerken Şinar bölgesinde bir ova bulup oraya yerleştiler. Birbirlerine, "Gelin, tuğla yapıp iyice pişirelim" dediler. Taş yerine tuğla, harç yerine zift kullandılar. Sonra, "Kendimize bir kent kuralım" dediler, "Göklere erişecek bir kule dikip ün salalım. Böylece yeryüzüne dağılmayız." RAB insanların yaptığı kentle kuleyi görmek için aşağıya indi. "Tek bir halk olup aynı dili konuşarak bunu yapmaya başladıklarına göre, düşündüklerini gerçekleştirecek, hiçbir engel tanımayacaklar" dedi, "Gelin, aşağı inip dillerini karıştıralım ki, birbirlerini anlamasınlar." Böylece RAB onları yeryüzüne dağıtarak kentin yapımını durdurdu. Bu nedenle kente Babil adı*

[538] Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/267.
[539] el-Bakara 2/31.
[540] Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/104-105.
[541] Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dar-u Sadır, Beyrut, 14/402, "سما ".

verildi. Çünkü RAB bütün insanların dilini orada karıştırmış ve onları yeryüzünün dört bucağına dağıtmıştı.”[542]

Buna göre, başlangıçta insanların tek bir dili konuştukları ve böylece birlik beraberlik içinde yaşadıkları anlatılır. Bunu gören Tanrı da, dilleri karıştıralım ki birbirlerini anlamasınlar, buyurarak, insanların dillerini karıştırmıştır.[543] Bununla da yetinmeyerek onları yeryüzünün dört bucağına dağıttığı ifade edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’de ise “*O’nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.*”[544] ayeti ile dillerin farklı olmasının, Allah’ın varlığının kanıtlarından biri olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanarak bu farklılığa özel bir anlam yüklenir.

Bu pasajlardan sonra tek bir dilin olması ile farklı dillerin olması özelinde iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Kutsal Kitap’ta ifade edilen, tek bir dilin olmasının insanları birlik ve beraberliğe sürüklediği böylece düşündükleri her şeyi birlikte hareket ederek gerçekleştirebileceklerinin ele alındığı ve bu durumun da olumsuz bir şekilde değerlendirildiği için, Tanrı tarafından dillerinin karıştırılıp, farklı dillerin ortaya çıkarıldığı bir anlatımdır. Dolayısıyla dillerin farklı olmasının nedeni insanların birlik ve beraberliğinin önüne set çekilmesi ve insanların hedeflerini gerçekleştirememelerinin sağlanmasıdır. Diğer görüşün yer aldığı Kur’ân’ı Kerim’e göre ise insanların tek bir dili konuştuğu kısmına girilmeyerek; farklı dillerin yaratıldığı ve bu farklılığında Allah’ın varlığına delil olarak sunulduğu bir anlatım yer almaktadır. Bu anlatım ile Allah’ın varlığına delil olarak sunulan dillerin farklılığı; insana verilen bir nimet, bir lütuf olarak değerlendirilmektedir.

3.1.2.1. Hz. Adem’e Öğretilen İsimler

Sözlükte “işaret, alâmet, şeref ve makam” gibi anlamlara gelen مإسْـ “İsim” kelimesi, “yücelik, yükseklik, ortaya çıkmak” manalarını barındıran سُمُو kökünden

[542] Sa’adya Gaon, *a.g.e.*, s. 350-351; Yar.11:1-9.
[543] Tek bir dil olup herkesin aynı dili konuştuğu bir dünya mı daha avantajlı olurdu yoksa farklı dillerin olması mı? Bkz. Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, 4. baskı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1994, s. 94-110.
[544] Rûm 30/22.

türetilmiştir. Terim anlamı itibariyle isim "*Bir şeyin kendisi vasıtasıyla bilindiği ve hükme varıldığı şey*" anlamını ifade etmektedir.[545] İsfahânî'ye göre isim, tesmiye sonrası müsemmânın zikri ile yükseldiği, tanındığı için onunla bilinmektedir.[546] Bir nesnenin, olgunun ya da olayın tesmiyesi için öncelikle onun fark edilip, tespit edilmesi gerekmektedir. Bu fark edilmeden sonra isimlendirme gerçekleşir. İsimlendirilmesinden sonra ise zihinlerde belli belirsiz bir kavram oluşur. Kavram düzeyinden tanımlanıp terim olabilmesi ise farklı süreçlerden geçmesiyle olur.[547] Bunun yanında "*Bir şeye delâlet eden lafız*" olarak tanımlanan isim kelimesi, Farsça'da "nâm", İngilizce'de ise "name" şeklinde kullanılmaktadır.[548]

Kur'ân'ı Kerim'de "isim" kavramı 71 yerde isim ve fiil formunda geçmektedir. Bunlardan iki tanesi "adaş" anlamındaki "semiy" şeklinde yer alırken, geri kalanın çoğunluğu "isim" ya da ismin çoğulu olan "esmâ" şeklinde yer alır. Semiy, isim, esmâ dışında kalanlar ise tesmiye masdarına bağlı isimlerdir.[549]

Hz. Adem'in yeryüzüne halife tayin edilmesi, peygamberler içerisinde ilk insan dolayısıyla da ilk peygamber olması, kendisine isimlerin öğretilmesi bunun sonucunda da meleklerin kendisine secde etmekle emrolunmaları ve iblis dışında bütün meleklerin bu emri yerine getirmeleri,[550] sonra en tabî insan özelliği olan - Allah'ın şu ağaca yaklaşmayın emri karşısında- hataya dûçâr olması, böylece bulunduğu konumdan çıkarılıp yeryüzünde belirli bir süre barınak ve yararlanma imkânının verilmesi, Hz. Adem'in de hemen Rabbin'den aldığı kelimeler ile tevbe etmesi[551] gibi hususlardan dolayı Hz. Adem, İslam alimleri ve diğer din bilginleri için önemli bir ilgi odağı haline gelmiş ve hakkında önemli bir literatür ortaya çıkmıştır.

---

[545] İbn Manzûr, *a.g.e.,* 14/402, "سما "; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.,* 2/264.
[546] Râgıb İsfahânî, "s-m-v", s. 483-484.
[547] Halil İbrahim Kaygısız, *Fahreddin er-Râzî'ye Göre Kur'ân'da Mecâz Meselesi*, (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), s. 10-11.
[548] Muhammed A'lâ b. Alî et-Tehânevî, *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Refîk el-Acem-Ali Dehrûc, Mektebe Lübnan Nâşirûn, Beyrût 1996, 1/181.
[549] İlyas Çelebi, "İsim-Müsemmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2000, 22/548-549.
[550] Muhyiddin İbn Arabi, *Tefsir-i Kebir Te'vilât,* çev. Vahdettin İnce, Kitsan Yayınları, İstanbul, s. 59-60.
[551] el-Bakara 2/30-39; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110.

Bakara suresinin 30'uncu ayetinde Allah'ın meleklere hitâben "*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*" buyurması ve meleklerin "*Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz*" demelerinden sonra Allah, "*Ben sizin bilmediklerinizi bilirim*" diyerek Hz. Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretir, meleklere de bu varlıkların isminin ne olduğunu sorar, ama melekler bu soruyu yanıtlayamaz ve meseleye Hz. Adem dahil olarak meleklere sözü edilen varlıkların ismini bildirir. Bunun üzerine de meleklerin Hz. Adem'e saygı ile eğilmeleri (secde) emredilir, melekler de bu emri hemen yerine getirerek[552] Hz. Adem'in üstülüğünü ikrar ederler ancak cinlerden olan iblis secde etmez[553] ve bunun nedenini Hz. Adem'in yaratılışı ile kendi yaratılışını kıyas ederek şöyle açıklar; "*Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın*".[554] Bu kibir dolu cevaba karşılık Allah'ın huzurundan kovulur.[555] Hz. Adem kıssaları Kur'ân'ı Kerim'de genelde bu anlatımlarla yer alır.

Bakara suresi ilgili ayetlerinde[556] bahsedilen ta'lîmü'l-esmâ konusu, surenin otuz birinci ayetinde "*(Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti…*" [557] mealinde geçmektedir. Bu ayetin anlaşılması hususunda ve bi'l-hassa isimlerin neliği ve mahiyeti konusunda geçmişten günümüze kadar müfessirler tarafından farklı görüşler serdedilmiştir.

Elmalılı'nın (ö. 1942), ilgili ayette geçen كُلَّهَا الْاَسْمَاءَ ile kastedilen isimlerin ne olduğu hakkındaki farklı görüşlere yer verdiği rivayetleri şöyledir:

1. Söz konusu isimler insanların tanışıp, anlaşmalarını sağlayan bütün isimlerdir. Eslâf-ı müfessirinden olan Mücahid (ö. 103/721), Said b. Cübeyr (ö. 94/713), Katâde (ö. 117/735) bu görüşü tercih etmiştir. Elmalılı bu isimlerin ne olduğuna dair bazı rivayetlere de yer vermiştir. Bunlar;

[552] Meleklerin secdesi ile ilgili 16. Yüzyılda yapılmış minyatürler için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.,* s. 758-760.
[553] el-Bakara 2/34; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-105.
[554] el-A'raf 7/12.
[555] el-A'raf 7/13; Sâd 38/77; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/591-592.
[556] el-Bakara 2/30-39; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110.
[557] el-Bakara 2/31; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110.

İnsan, hayvan, deniz, dağ, karga, güvercin, deve, inek, koyun vd. gibi sıralanmaktadır. Söz konusu isimlerin öğretilmesi ile kastedilenin sadece o anda olan isimler değil de kıyamete kadar olacak olan bütün isimlerin kapsandığını söyleyenler de bulunmaktadır.[558] Buna göre teknoloji, bilgisayar, telefon gibi günümüzde ortaya çıkan şeylerin isimlerinin kapsandığı gibi, günümüzde henüz olmayan ya da üretilmeyen şeylere ait isimlerin de kapsandığı fikri ortaya çıkmaktadır.

2. Rebî' (ö. 65/685) ve onun gibi düşünen bazı ilk dönem müfessirleri ise sözü edilen isimlerden muradın "meleklerin isimleri" olduğunu ifade etmişlerdir.[559] Buna göre اَدَمَ وَعَلَّمَ اَلْاَسْمَاءَ كُلَّهَا ayetindeki سْمَاءَالْاَ ile kastedilen; Cebrail, Azrail, Mikail, İsrafil, Kirâmen Kâtibin, Münker ve Nekir gibi melâike isimleridir. Ancak Elmalılı bu durumda; عَرَضَهُمْ ثُمَّ كُلَّهَا الْاَسْمَاءَ اَدَمَ وَعَلَّمَ صَادِقِينَ كُنْتُمْ اِنْ هٰٓؤُلَاءِ بِاَسْمَا اَنْبِؤُنِي فَقَالَ الْمَلٰٓئِكَةِ عَلَى "*Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi.* ayetindeki ifade gereği, meleklerin isminin ne olduğunu yine meleklere sormaktadır gibi bir anlam ortaya çıktığı için bu görüşü uygun bulmaz.[560]
3. İbn Vehb (ö. 197/813) ve diğerleri ise الْاَسْمَاءَ ile kastedilenin Hz. Adem'in zürriyetinin isimleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Elmalılı عَرَضَهُمْ ifadesindeki هُمْ zamirinin akıl sahiplerine işaret ettiğini söyleyerek üçüncü görüşe katılmakla birlikte ilk görüş olan, bütün isimlerin öğretildiği anlamını da desteklemektedir. Bunun ilgili olarak da bütün isimlerin öğretilip, sadece akıl sahibi olan Hz. Adem'in zürriyetinin isimlerinin arz edilmiş olabileceğini ileri sürmektedir.
4. Bazı müfessirler ise ikinci ve üçüncü görüşü birleştirerek hem meleklerin hem de nesillerin ismini kapsadığını söylemişlerdir.
5. İsimler ile kastedilenin, "dil" değil de eşyanın duygularından oluşan ilmi suretler olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Ancak Elmalılı bunun

[558] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/325.
[559] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/325.
[560] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/327.

mümkün olmadığı, burada kastedilenin dil öğretimi olduğunu savunmuştur.[561]

Elmalılı, âdemoğullarının çeşitlendirerek kullandığı tüm dillerin, Hz. Adem'in yaratılış bakımından şereflendirildiği isimleri öğrenme özelliğine borçlu olduğunu söylemektedir. Dil yeteneğinin, önceki yaratılmışlardan hiçbirinde bulunmadığını da ifade eden Elmalılı, buna dayanarak önceki yaratılmışların insan olmadığını da belirtmektedir. Bu minvalde dil, Hz. Adem'in hilafetinin eseri olmayıp, hilafetin sebebi olarak görüldüğünden insanı halife yapan esas özellik olarak kabul edilebilir.[562]

Dil alimi olan Râgıb el-İsfahânî (ö. 5./11. yüzyılın ilk çeyreği), Hz. Adem'e öğretilen isimlerin "adam, at" gibi isimlerin yanında bu isimler ile birlikte kullanılan fiillerin; isim ile fiili birbirine bağlayan harfleri (bağlaç) de öğretilen isimler arasında zikretmektedir.[563] Dolayısıyla İsfahânî'nin burada, dili kullanabilmek için gerekli olan temel sözcük türlerini söylemesi, Hz. Adem'e isimler ile öğretilenin dil olduğu sonucunu çıkarmaktadır.

Aktüel bir yorum olarak, Hz. Adem'e öğretilen bu kelimelerin sadece fiziki alemde bulunan yıldız, güneş, ay gibi isimler olduğu fikri de ileri sürülmüştür. Bununla kastedilen Hz. Adem'den, Hz. İbrahim'e kadar geçen zaman içerisinde söz konusu isimler somut olup, metafizik aleme dair soyut bir şeyler söylememektedir. Hz. İbrahim'in وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ *"Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı kelimelerle sınayıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince…"* ayetinde bahsedilen kelimeler ile birlikte imtihan edildiği, böylece âdemoğlunun kavramsal zekâ gelişimini tamamlayarak, metafizik alanı kavrayabilecek bir bilinç düzeyine yükseldiği belirtilmiştir.[564]

---

[561] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/325-326.
[562] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/324-327.
[563] Râgıb İsfahânî, "s-m-v", s. 483-485.
[564] Şaban Düzgün, "İsimler'den Kelimeler'e: Adem'den İbrahim'e İnsan Zihninin Tekâmülü", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Şubat 2011), s. 1-6.

3.1.2.2. Dillerin Menşei:

Dinlerin ve milletlerin, "kutsal dil" olarak ifade ettikleri dil farklılık göstermektedir. Buna göre Hinduizm'de Tanrı'nın ve dahî kâinatın dili Sanskritçedir. Yahudi ve Hıristiyanlarca[565] kabul edilen görüşe göre söz konusu dil; İbrânîce'dir. İslam'da esas dil Arapça olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte Çinlilerin nazarında ise, konuşmanın başlangıcından ziyade geçmiş zamanlarda yaşamış bir imparator tarafından oluşturulan Çince yazı sisteminin ilk kez ortaya çıkmasına dayanmaktadır.[566]

Dilin nasıl oluştuğu noktasında iki temel görüş bulunmaktadır.[567] Bunlardan ilki Tanrı'nın insanoğluna dili öğretmesi diğeri ise insanoğlu tarafından dilin ortaya çıkarılıp zaman içerisinde de bunu geliştirmesidir. Kilise babalarının yapmış oldukları çalışmalar neticesinde; ikinci görüş olan dilin insan tarafından geliştirildiği fikri hakim olmuştur.[568] Kur'ân'ı Kerim'de yer alan وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاۤءَ كُلَّهَا "Ve (Allah) Hz. Adem'e bütün isimleri öğretti."[569] ayeti ve bu ayet üzerine yapılan yorumlar, dilin kaynağının ne olduğu[570] konusuna ışık tutarak; İslam'da dilin ilahî menşeli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.1.2.3. Tevkifîlîk Teorisi:

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 330/941), Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916), Ebu'l-Kasım Abdullah el-Ka'bî (ö. 317/929) gibi alimlere göre "*Dillerin lafızları, manaları ve bu lafızların o manalara geldiği hususunda insanlarda zaruri (kesin) bir ilim yaratılmıştır.*" Buna göre sözü edilen alimler bütün dillerin tevkîfî (ilahi menşe'li) olduğu görüşündedirler. Bu görüşlerine delil olarak da Bakara suresi 31'inci ayetini

---

[565] Hıristiyanların "kutsal dili" hakkında detaylı bilgi için bkz. Rene Guenon, *Hıristiyan Mistik Düşüncesi*, çev. İsmail Taşpınar, 1. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2005, s. 17-21.
[566] Gordon Winant Hewes, *Dilin Doğuşuna İlişkin Kuramlar*, çev. Hasan Boynukara - Bülent C. Tanrıtanır, Yüzyıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Van 1993, s. 62.
[567] Dilin kökeni ile ilgili aktüel teoriler için bkz. Aygül Şahin Toptaş, "Dilin Doğuşu ve Kökenine Dair Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 50 (2022), s.1241-1244.
[568] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 61.
[569] el-Bakara 2/31.
[570] İnka yaratılış efsanesine göre de dili Tanrı öğretmiştir. Bkz: Muazzez İlmiye Çığ, *a.g.e.*, s. 180.

getirirler.[571] Yine kitapta hiçbir şeyin eksik bırakılmaması,[572] insana beyânın öğretilmesi,[573] insana bilmediklerini öğretenin Allah olması,[574] gibi hususlar dilin tevkîfî yönüne delil gösterilmiştir.[575] Yine dillerimizin[576] ve renklerimizin farklı olması da Allah'ın kanıtlarından olup, bunlarda bilenler için ibretler olması[577] gibi ayetlerin delil getirilmesiyle diller tevkîfîdir; yani Allah tarafından vaz' edilmişlerdir.[578]

Dillerin nasıl ortaya çıktığını ifade eden, ıstılâhî mi yoksa tevkîfî mi olduğu tartışmasında, Ehl-i sünnet ve Mutezile minvalinde iki temel görüş ortaya çıkmıştır. Ehl-i sünnet'in Eş'arî mezhebi teolojik bir göreceliğe göre söz konusu meseleyi ele alırken, Mâtürîdî mezhebi ise ilâhî hikmet doğrultusunda, bir çözüm yolu sunmaya çalışmıştır. Mutezilenin ilâhî adalet açısından meseleye yaklaştığı düşünüldüğünde kul için en iyi ve faydalı olanın akıl vasıtası ile Allah'ı anlaması ve kendi dili ile bunu ikrar etmesi gerekmektedir.[579]

3.1.2.4. Istılâhîlik Teorisi

Bu teoriye göre bazı İslam alimleri, dili icat edenin insanlar olduğunu, insanlar arasında bir uzlaşı neticesinde dilin oluştuğunu iddia etmektedirler. Başta Ebû Hâşim (ö. 321/933) olmak üzere Mutezile mezhebine mensup alimlerin kabul ettiği bu görüşe göre, "*Her varlığa, onun manasına uygun isimler verenler insanlardır; Allah değildir*."[580] Kelamcılar arasında dilin kaynağı konusunda ilk görüş belirten Ebû Hâşim,[581] başlangıçta ıstılâhî bir dilin olması gerektiğini savunurak, bu doğrultuda bazı deliller serdetmiştir:

---

[571] Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/263.
[572] el-Enâ'm 6/38; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 2/398-400.
[573] er-Rahmân 55/4; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/196-197.
[574] Alâk 96/3-5; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/651-653.
[575] Hamdullah Arvas, "Kelâm'da "Ta'lîm-i Esmâ": Dil Teorileri Bağlamında İlâhî Mânaların İsimlendirilmesi Meselesi", *Kader* (Erişim 21 Ocak 2022), s. 511.
[576] "Dil" ile "dinin" dolayısıyla "imanın/inancın" yakın irtibatı için bkz. Muhammet Altaytaş, "İslâm İtikadı ve Türk Lisânı Ma'ruftan İyiliğe Türkçe'nin Tebdîlinin İtikâdî/Kelâmî Manası", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 32* (2015), s. 41-43.
[577] er-Rûm, 30/22; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/302-305.
[578] Hidayet Aydar – İsmail Ulutaş, *a.g.m.*, s. 684.
[579] Hamdullah Arvas, *a.g.m.*, s. 530-531.
[580] Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/263; Hidayet Aydar – İsmail Ulutaş, a.g.m., s. 684.
[581] Hamdullah Arvas, *a.g.m.*, s. 509.

1. "*Şayet, Allah'ın bu lafızları şu manalara karşılık koyduğuna, zaruri bir ilim olsaydı, bu ilim ya akıllılar için hasıl olmuş olurdu veya akılsızlar için. Bunun akıllılar için olması caiz değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın bu lafızları şu manalara koyduğuna dair zaruri bir ilim olsaydı, Allah'ın zatı ancak istidlalle bilinebilmesine karşılık, sıfatları zaruri olarak bilinmiş olurdu. Bu ise imkansızdır. Bunun aklı olmayanlar için hasıl olması da caiz değildir. Çünkü kendisinde bu kadar fevkalade hikmetler bulunduğu halde, bu dilleri bilmenin akıllı olmayanlar için meydana gelmiş olması düşünülemez. Böylece dillerin tevkîfî olduğuna hükmetmenin yanlış olduğu ortaya çıkmış olur.*"

2. Allah'ın meleklere hitap etmesi şuna delil olarak gösterilir; söz konusu hitabın gerçekleşebilmesi için evvelde bir dilin var olması gerekir.

3. Allah'ın isimleri öğretmesi; söz konusu talimden önce de o eşyanın isimleri olduğunu gösterir. Buna göre, bütün dillerin Hz. Adem'e öğretilmeden önce de zaten var olduğu ortaya çıkar. Kısacası Ebû Hâşim bu iddiasında, bir ismi öğretmek için o ismin evvelden o şeye ait olması gerektiğini savunur.

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) söz konusu iddialara şöyle cevap verir:

1. İlk iddianın cevabı: "*Niçin, Cenab-ı Hak, bu va'z edenin Allah mı insanlar mı olduğunu belirtmeksizin, bir va'zın şu isimleri şu eşyalara ad olarak koyduğuna dair bizde zaruri bir ilim yaratmıştır" denilmesi caiz olmasın? Buna göre, Allah'ın zatının delillerle bilinmesine karşılık, sıfatlarının zaruri olarak bilinmiş olması gerekmez. Biz, bu ilmi Cenab-ı Hakkın akıllarda yaratmadığını kabul etsek bile, O'nun bunu akılsızlarda yaratmış olduğunu söylemek niçin caiz olmasın? Bu makamda, meseleyi uzak bir ihtimale dayandırmak uygun görülmemiştir.*"

2. Fahreddin er-Râzî, Ebû Hâşim'in ikinci iddiasına ise, Allah'ın yazılı olarak melekler ile iletişime geçtiği veya onlarla bilinmeyen başka bir yol ile iletişim sağlamış olması neden söz konusu olmasın? şeklinde cevap vermiştir.

3. Üçüncü iddianın cevabı: *"Cenab-ı Allah'ın o lafızları, o manalar için koymayı murad etmesi, Hz. Âdem'e öğretmesinden şüphesiz öncedir. Bu da, öğretimin isimlere bağlanmasında yeterlidir.*"[582]

Fahreddin er-Râzî, Ebû Hâşim'in söz konusu iddialarına karşı, ısrarla dilin "tevkifî" yani ilahi menşe'li olduğu yönünde cevaplar vermektedir. Ebû Hâşim ise Mutezile mezhebiyle temayüz eden, dilin ıstılâhî olduğu başka bir ifadeyle, insanlar arasındaki konsensus olduğu yönündeki görüşünün arkasında durmaktadır.

3.1.2.5. Kur'ân'ı Kerim'de İsimlerin Verilmesi

Kur'ân'ı Kerim'de Allah'ın ve insanın isimlendirmelerine yer verilmektedir. Bunlardan ilki يَا مُوسَىٰٓ اِنَّـهُۥٓ اَنَا اللهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ "*Ey Mûsâ! Şüphesiz ben mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allahım!*"[583] ayetinde buyrulduğu üzere yaratıcının, peygamberi Musa'ya zâtını tanıtırken ismini zikretmesinde olduğu gibi, Allah'ın kendisine isim vermesi olarak geçmekle birlikte; yine Allah هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ "*O size Müslümanlar adını verdi*"[584] ayetinde yer aldığı üzere inananlarından oluşan topluluğa da isim vermektedir. Bunun yanında Allah'ın يَا زَكَرِيَّا اِنَّـا نُـبَشِّرُكَ بِغُـلَامٍ اسْـمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا "*Ey Zekeriyyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik.*"[585] ayetinde ifade edildiği üzere peygamberi Zekeriya'ya dünyaya gelecek ve ileride peygamber olacak bebeğini müjdelerken de daha önce kimseye vermediği ad olan "Yahya" adını verdiği geçmektedir. Yine Kur'ân'ı Kerim'de yer alan başka bir ayette مَرْيَمَ ابْنُ عِيسَى الْمَسِيحُ اِسْمُهُ *"Adı Meryem oğlu Îsâ Mesîh'tir..."*[586] ifadesi ile Allah'ın, peygamberine isim vermesi de geçmektedir.[587]

Kur'ân'ı Kerim'de, Allah'ın isim vermesinin yanında insanların da isim vermelerinin yer aldığı görülmektedir. Mesela, İmran'ın eşi dünyaya gelen bebeğine

---

[582] Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/263-264.
[583] Neml 27/9.
[584] Hac 22/78.
[585] Meryem 19/7.
[586] Âl-i İmran 3/45.
[587] Hikmet Koçyiğit, "Tefsir Kitaplarının İsimlerine Dair", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Mart 2015), s. 82-118. https://doi.org/10.17859/pauifd.94065.

"Meryem" adını vermiştir.[588] Bunun dışında iman etmeyenlerin, بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ لَا الَّذِينَ اِنَّ الْاُنْثٰى تَسْمِيَةَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَيُسَمُّونَ "*Âhirete inanmayanlar meleklere dişi varlıkların isimlerini veriyorlar.*"[589] ayetinde geçtiği üzere meleklere isim verdiklerinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte yine iman etmeyenlerin, مِنْ بِهَا اللّٰهُ اَنْزَلَ مَّا وَاٰبَآؤُكُمْ اَنْتُمْ سَمَّيْتُمُوهَآ اَسْمَآءً اِلَّآ هِيَ اِنْ سُلْطَانٍ "*Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir.*"[590] ayetinde yer aldığı üzere de putlara isim verdiklerinden bahsedilmektedir. İsim verme konusunda da putlara verilen isimlerle ilgili daha çok "ortak koşma" üzerinden konu aktarılmaktadır.[591]

Kutsal Kitap'ta geçtiği şekilde yoğun bir isimlendirme olmasa da Kur'ân'ı Kerim'de de Allah'ın kendisine, inanan topluluğa ve peygamberlere isim vermesi ile; insanların isim vermelerine de değinilmektedir. Söz konusu isim verme dünyaya gelen bebeğe isim verilmesi şeklinde yer almakla birlikte, iman etmeyenlerin meleklere isim vermesi de geçmektedir. Bunun yanında daha çok, iman etmeyenler tarafından, putlara isim verildiği dolayısıyla "şirk" koşma üzerinden konu anlatılmaktadır. Kutsal Kitap'ta diğer konuları ele alma noktasında nasıl ki tarih, mekan ve kişiler ile ilgili yoğun ayrıntılar geçiyorsa isim verme konusunda da bu yoğun detaylı anlatım devam etmektedir.

3.2. Hz. Adem'in Bulunduğu Cennet

Cennet kelimesi saklamak, gizlemek, örtmek gibi; o şeyi duyu organlarının algılayamaması anlamlarını ihtiva eden "cenn" kökünden türemiştir. Cennet isminin anlamı ise, görkemli ve gür ağaçların bulunduğu böylece yerin görünmediği her bahçeyi kapsamaktadır. Bunun dışında ikinci anlam olarak "yeri göğü kaplayacak kadar ulu olan ağaçlara" da cennet denilmektedir.[592] Allah'ın vaat ettiği cennetin bu adı almasının nedeni, ya aralarındaki çok büyük farka rağmen yeryüzündeki bahçelere benzetilmesi [593] ya da "*Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar*

[588] Âli İmran 3/36.
[589] Necm 53/27.
[590] Necm 53/23.
[591] Yusuf 12/40; Ra'd 13/33; Necm 53/23; Meryem 19/65;
[592] Râgıb İsfahânî, "cnn", 224-225.
[593] el-Bakara 2/25; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/90-92.

saklandığını hiç kimse bilemez"[594] ayetinde ifade edildiği üzere nimetlerinin bizden gizlenmesi yani sürpriz olmasıdır.[595]

Cennet Kur'ân'ı Kerim'de türevleriyle birlikte 147 defa geçmektedir. Bunlardan altısı Hz. Adem ve Havva'nın yerleştirildiği yer, yirmi beşi dünyadaki bağ bahçe, bir tanesi Hz. Peygamber'in, Cebrail'i gördüğü sitretü'l-müntehânın yakınlarında bulunan me'va cenneti,[596] diğer yerlerde ise ahiret cenneti anlamında kullanılmıştır.[597] Hadislerde ise hem ahiret cenneti hem de dünya bahçesi anlamlarında kullanılmıştır.[598]

İslam literatüründe cennetin isimleri şu şekillerde geçmektedir: Ravza, "bol su kaynaklarına sahip olan yeşil bahçe", Cennetü'n-naîm, "mutluluklarla ve nimetlerle dolu cennetler", Cennâtü adn, "ikamet edilecek cennetler", Firdevs, "içinde üzüm bulunan bağ bahçe", Hüsnâ, "en güzeli ve en iyisi", Dârüsselâm" "selam yurdu", Dârülmükâme, "ebedî ikamet edilecek yer", Dâr, "ev, şehir, ülke" Gurfe, "köşk, konak"; "Ecr", "Rahmet", "Rahmetullah", "Rızkun kerîm" gibi kelime ve terkipler ise bulundukları anlama göre yer yer cennet manasında kullanılmaktadır.[599]

Hz. Adem'in nerede yaratıldığı ve hubut aşamasına gelmeden önce -eşi ile birlikte- yaşamını nerede sürdürdüğü alimler arasında sürekli tartışılagelmiş bir meseledir. Her alim görüşünü kuvvetli deliller ile desteklemektedir. Hz. Adem'in yeryüzünde yaratılıp, yaratılmadığı ile ilgili yapılan yorumlar; *"Yeryüzünde bir halife yaratacağım/kılacağım"*[600] ayetindeki "halife" kelimesi ile kastedilenin kim veya kimler olduğu ile ilgilidir. Bu kelimenin "insan nesli" olduğunu[601] savunanlara göre ayette yer alan "yaratacağım" fiili "yapmak, kılmak" anlamında kabul edilmiştir. Bu

---

[594] es-Secde 32/17; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/355-357.
[595] Râgıb İsfahânî, "cnn", s. 224-226.
[596] en-Necm 53/13-15; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/156-159.
[597] Muhammed Fuâd Abdülbâkī, *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm* el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1982, "cennet", s.180-182.
[598] Hz. Adem ile ilgili hadislerin sıhhati için bkz. Nurullah Agitoğlu, *Hz. Âdem ile İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi,* Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), s. 51-92; Bekir Topaloğlu, "Cennet".
[599] Bekir Topaloğlu, "Cennet".
[600] el-Bakara 2/30; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110.
[601] Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Ḳurʾân,* çev. Vahdettin İnce, Kevser Yayınları, İstanbul 2001, 1/184-185.

doğrultuda söz konusu ayet "*Yeryüzünde bir halife kılacağım*" şeklinde yorumlanmış ve bu yoruma dayanarak Hz. Adem'in dünyada yaratıldığına dair bir tefsir yapılamayacağı savunulmuştur.[602] "Halife" kelimesi ile kastedilenin Hz. Adem olduğunu söyleyenlerin bir kısmı ise "*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*" ayetine dayanarak Hz. Adem'in yeryüzünde yaratılıp sonra cennete yerleştirildiğini söylemektedir. Yeryüzünde nerede yaratıldığı sorusuna karşılık ise; "Mekke" cevabı ön plana çıkmıştır.[603]

Hz. Adem ve eşinin yaşadığı ve sürgün edildiği cennetin nerede olduğu konusunda sessiz kalmayı tercih edenler; Kur'an'ı Kerim ve hadislerde konu ile ilgili açık ve net bir ifadenin bulunmadığını, ortaya konulan delillerin yetersiz ve tutarsız olduğunu, bu tür teferruatlarla uğraşmanın Kur'an'ın iniş amacına uygun olmadığını ve Müslümanlara herhangi bir fayda sağlamadığını ifade etmişlerdir.[604]

Kur'an'da buyrulduğu üzere Hz. Adem cennette iskan edilmiştir.[605] Bu cennetin dünyada bir bahçe mi[606] yoksa Kur'an'da ifade edildiği üzere müminlere vaat olunan, "içerisinde ebedî olarak kalacakları",[607] "oraya gireceklerin emniyet ve selamet içinde bulunacakları", "kalplerinde yer alan kinin sökülüp alınacağı ve bunun üzerine köşklerde karşılıklı oturacakları kardeşler olacakları, orada hiçbir yorgunluk ile karşılaşmayacakları",[608] "içinde bozulmayan sudan, tadı değişmeyen sütten, içenlere lezzet veren şaraptan ve süzme baldan ırmakların olduğu",[609] yine "içenlere zevk veren ama sarhoş etmeyen berrak bir pınardan çıkan içkilerin olduğu",[610] tatlı su pınarlarından elde edilen çeşitli içeceklerin şık ve estetik kâselerde muntazam bir

[602] İbn Kesîr, *a.g.e.*, 1/87-99.
[603] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1984, s. 195-213; Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîrü'l-Ḳur'ân*, çev. Mehmet Karadeniz, Sezgin Neşriyat ve Ciltevi, İstanbul 1993, 1/101-102.
[604] İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâḥu dâri's-saʿâde…*, 1/77; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, 1/383-387; Ömer Kara, *a.g.e.*, s. 110-112.
[605] Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/386-387.
[606] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/335-337.
[607] el-Mü'minun 23/1-11; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/9-12.
[608] el-Hicr 15/45-48; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/353-355.
[609] Muhammed 47/15; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/50-52.
[610] es-Sâffât 37/45-47; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/531-532.

hizmet ile sunumunun yapıldığı[611], kiraz, muz,[612] nar, hurma ve dahası her türlü meyvenin bulunduğu,[613] "bu meyvelerden kendilerine ikram edildiğinde: Bunlar dünyada bize verilmişti, dedikleri ama o rızıkların aslında dünyadakine benzer olduğu",[614] "ince, kalın ipekten elbiseler",[615] "gümüş[616] ve altından bilezikler ve incilerle bezenileceği",[617] "boş ve yalan sözün işitilmediği"[618] "cennet" mi olduğu konusunda da İslam alimleri arasında farklı görüşler yer almaktadır.[619]

Hz. Adem kıssası Tora'nın Yaratılış kitabında yer almaktadır. Bu kıssaya göre Tanrı, Hz. Adem'i topraktan yarattıktan sonra burnuna yaşam soluğunu üfleyerek ona hayat bahşeder. Tanrı yaşayan varlık olan Hz. Adem'i -içinden bir ırmağın doğup bahçeyi suladıktan sonra dört kola ayrıldığı- Aden bahçesinin bakımıyla ilgilenmesi için orada iskan eder.[620] Söz konusu Aden bahçesi, Kur'ân'ı Kerim'de "Adn" ve "cennât" kelimelerinin birlikte zikredilerek müminlerin ebedî olarak ikamet edecekleri cennetleri tasvir etmek için kullanılır. Aynı zamanda Hz. Adem'in yaratıldığı cenneti de ifade eder.[621]

Aden kelimesi Kutsal Kitap'ta Hz. Adem ve Havva'nın yaratıldıktan sonra konuldukları cennete/bahçeye verilen isimdir. Aden'le Kur'ân'da on bir kere geçen ve dünya hayatı sonrası mükafat olarak vaat edilen Adn'ın harfleri ve telaffuzları arasındaki benzerliklere rağmen, aralarında, birincisinin bir mükafat olmaksızın verilmiş olmasına karşın ikincisinin dünya hayatının iyiliklerine karşılık olması gibi temel bir farklılık vardır.[622] "Adn" kelimesi sözlükte, "sürekli ikâmet edilen yer, merkezi bir nokta, bir cevher ya da maddenin aslı" anlamlarına gelir.[623]

---

[611] İnsan 76/15-19; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/516-520.
[612] Vâkıa 56/28-29; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/218-222.
[613] Rahmân 55/68; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/212-214.
[614] H. Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2013, 1/56-57.
[615] İnsan 76/21; Kehf 18/31; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/516-520.
[616] İnsan 76/21; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/516-520.
[617] Hac 22/23; Fâtır 35/33; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/717-723.
[618] Nebe' 78/35; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/539-540.
[619] İbn Kesîr, *a.g.e.,* 1/98-100; Mâverdî, *a.g.e.,* 1/194; Muhammet Esed, *a.g.e.,* 11-12; Ömer Kara, *a.g.e.*, s. 65-112.
[620] Yar.2:7-15; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 30-31.
[621] Yavuz, "Adn", 1/391.
[622] Fuat Aydın, "Aden'e Dönüş ya da Tesettürün Hikmetine Dair", *Eskiyeni* 10 (September 2008), s. 62-63.
[623] Yavuz, "Adn", 1/390.

Tâhâ suresinde yer alan Hz. Adem kıssasında Allah, Hz. Adem'i şeytanın kışkırtma ve ayartmalarına karşı uyarmakta, onun kendilerine düşman olduğunu söylemektedir.[624] Söz konusu uyarı ve içinde bulundukları cennetin kıymeti ve mahiyeti şöyle ifade edilir;

"Bunun üzerine "Ey Âdem!" dedik, Bil ki bu senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutluluğunu yitirirsin! Burada sana acıkmak da çıplak kalmak da yok. Yine burada susuzluk çekmezsin ve sıcaktan bunalmazsın."[625]

Söz konusu ayetler muhataplarına Hz. Adem'in yaşadığı ve indirildiği cennetin mahiyeti hakkında önemli bilgiler vermektedir. Burada yorgunluk ve sıkıntının olmadığı, acıkma ve çıplak kalmanın söz konusu olmadığı, susuzluk çekilmeyeceği ve sıcaktan bunalınmayacağından bahsedilir. Bu ayetlerdeki açıklamalardan hareketle ilk bakışta cennetin, ödül için müminlere verilecek olan içinde ebedî kalınacak cennet[626] olduğu anlayışı ön plana çıkmaktadır. Ele aldığımız ayetlerin ilkinde geçen "teşkâ" kelimesinin kökü olan şekâ sözcüğü "mutluluk ve saadet" kelimelerinin zıddı bir anlamı bünyesinde barındırır ve "mutsuzluk" anlamıyla karşımıza gelir. Kimi zaman "yorgunluk" anlamında da kullanılmaktadır.[627] Dolayısıyla mutsuzluk ve yorgunluğun olmadığı yer elbette mükafat yurdu olan cennet olmalıdır; çünkü dünyada bu ikisinden kaçış yoktur. Lakin birkaç ayet sonra aynı kelimenin;

"Şöyle buyurdu: "İkiniz birden inin oradan, birbirinize düşman olarak. Size benden bir hidayet geldiğinde bilesiniz ki hidayetime uyan artık ne sapar ne de mutsuz (bedbaht) olur"[628]

İlgili ayette yer alan formuna bakıldığında dünyada da bu mutsuz (bedbaht) olmama durumu söz konusudur. Sonraki ayette yer alan "tecûa" sözcüğünün kökü olan "cûa" kelimesi, "canlıların midelerinin boşluğundan kaynaklanan acı" anlamına

[624] Ali Arslan, *Büyük Kur'ân Tefsiri,* Arslan Yayınları, İstanbul 1995, s. 297.
[625] Tâhâ 20/117-119; Karaman vd., Kur'ân Yolu 3/656-658.
[626] Mü'minûn 23/1-11; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4/9-12.
[627] Râgıb İsfahânî, "Şkv", s. 524.
[628] Tâhâ 20/123; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658.

gelir.[629] "Cûa" kelimesi Bakara suresinde yer alan ayette geçtiği üzere dünyada bir imtihan vesilesi olarak "açlık" çektirmek olarak kullanılmaktadır.[630] Başka bir ayette ise rızkın bol olduğu bir ülkeden bahsedilir. Lakin bunca nimete karşı yapılan nankörlük yüzünden bir ceza olmak üzere onlara açlık tattırılır.[631] Bir başka ayette ise Allah'ın açlıktan kurtarıp doyurduğu Kureyş kabilesinden bahsedilir.[632] Ele alınan ayetlerde ifade edilen "açlık" dünya hayatı ile ilgili olan açlıktır. Cehennemde olacak olan açlık şöyle ifade edilir; "*Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur, o ise ne besler ne de açlığı giderir."*[633] Açlık ile ilgili olarak ele alınan bu dört ayeti kerimenin üç tanesi dünyada olan açlık ile ilgili bir tanesi ise cehennemde meydana gelen açlık ile ilgilidir.

Dünyadaki açlıkların sebeplerinden biri imtihan vesilesi olması[634] diğeri yapılan yanlışlıklara karşılık bir ceza mahiyetinde olmasıdır.[635] Bu cezanın öncesinde ise açlıktan münezzeh olma durumu söz konusudur. Sonuncusunda ise açlıktan kurtarılma ifade edilir, şükür vesilesi olarak Allah'a kulluk edilmesi emredilir.[636] Bu son iki durum bizlere dünyada da açlıktan uzak olma durumunun vâkî olduğunu bildirir. Cehennemde meydana gelecek açlık ise azap olması dolayısıyla bir şeyler yenmesi halinde dahi giderilemeyecek olan açlıktır.[637]

Açlık ile ilgili tüm bu yazılanlar sadece dünyada değil ahiret hayatı olan cehennemde de açlığın hissedileceğini göstermektedir. Ama dünyada bu açlık durumundan uzak olma söz konusu iken, cehennemde böyle bir şey mümkün görünmemektedir. "Cûa" sözcüğü ile birlikte kullanılan "te'ra" kelimesi de çıplak kalmak anlamına gelmekte olup,[638] acıkmanın ve çıplak kalmanın olmayacağı durum ifade edilir. Tâhâ suresinde cennetin mahiyeti ile ilgili ele alınan ayetin sonuncusunda Hz. Adem'e hitaben susuzluk çekmeyeceği ve sıcaktan bunalmayacağı bildirilir.

---

[629] Râgıb İsfahânî, "Cva", s. 235.
[630] el-Bakara 2/155; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/239-242.
[631] en-Nahl 16/112; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/446-447.
[632] Kureyş 106/4; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/693-694.
[633] el-Gâşiye 88/5-6; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/608-609.
[634] el-Bakara 2/155; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/239-242.
[635] en-Nahl 16/112; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/446-447.
[636] el-Kureyş 106/4; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/693-694.
[637] el-Gâşiye 88/5-6; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/608-609.
[638] Râgıb İsfahânî, "Ary", s. 652.

Bütün bunlardan yola çıkıldığında söz konusu ayetlerdeki ifadeler[639] cennetin dünyada olmadığına bir kanıt olarak gösterilemez.

Kur'ân'ı Kerim'de yer alan Hz. Adem kıssasına göre Allah, Hz. Adem ve Havva'ya cennete yerleşmelerini emretmiş[640] olmakla birlikte bunun ahirette iyilerin ikamet edecekleri "mükafat yurdu" olan cennet olup olmadığı hakkında açık ve net bir ifadeye yer verilmemiştir. Bu durum da konu hakkında farklı görüşlerin çıkmasına ortam hazırlamıştır.[641]

İslam bilginlerinin bir kısmı, söz konusu ayetlerdeki cennet kelimesini sözlük anlamıyla ele alıp "bahçe" olarak kabul ederek bu bahçenin de dünyada bir bahçe olması gerektiğini ifade etmişlerdir.[642] Ubey b. Ka'b (ö. 33/654), Vehb b. Münebbih (ö. 114/732) gibi bilginler ile Ehl-i sünnet bilginlerinden İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), el-Mâturidî (ö. 333/944); Mu'tezile mezhebine mensup Ebü'l-Kāsım el-Belhî el-Kâ'bî (ö. 319/931) ve Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934) gibi bilginlerin bu fikri ortaya koyarken delil gösterdikleri başlıca hususlar şöyledir; öncelikle ahiret cennetinin halihazırda varlığının tartışmalı olduğu,[643] müminlere vaat edilen cennete girmeye hak kazananların oradan bir daha çıkarılmamak üzere girdikleri,[644] orada yasakların ve imtihanın olmayacağının ayetlerde ifade edildiği, [645] şeytanın vesvesesinin dolayısıyla aldatma ve yalanın vaat edilen cennete giremeyeceği,[646] cennette günah işlemenin mümkün olmadığı,[647] "hubut" kelimesinin göksel bir inişten

---

[639] Mehmet Vehbi, *Hulâsatü'l Beyân Fî Tefsîr'il Kur'an*, 4. baskı, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1968, 8/3355-3356.
[640] et-Taberî, *a.g.e.*, 1/229-234.
[641] Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/389-394; Elmalılı, *a.g.e.*, 1/335-337.
[642] Muhammed İkbal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Anlamlandırılması*, çev. Hatice Demirekin, Karbon Kitaplar, İstanbul, s. 111-112; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/389-390; Elmalılı, *a.g.e.*, 1/335-337.
[643] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Teʾvîlâtü'l-Ḳurʾân*, 1. basım, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, 1/88-89; Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *et-Teysîr fi't-Tefsîr Ömer Nesefî Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun, 1. baskı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, 1/788-192; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/360-361; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ḥâdi'l-ervâḥ ilâ bilâdi'l-efrâḥ*, 1. baskı, Awqaf yayınları, Mekke 2016, 1/24-46; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018, s. 146-147.
[644] el-Hicr 15/48; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/353-354.
[645] Kaf 50/35; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/109-111.
[646] en-Nebe' 78/35; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/539-540.
[647] el-Vâkıa 56/25-26; et-Tûr 52/23; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/142-145.

ziyade Musa'nın İsrailoğullarına hitaben olumsuz anlamda kullandığı gibi şehre inmek/gitmek,[648] Nuh ve beraberindekilere emredildiği üzere gemiden selam ve bereket ile inmek[649] ve bir kısım taşların Allah korkusuyla yukardan aşağıya yuvarlandığını[650] ifade etmek gibi olumlu anlamlarda da kullanılıp yeryüzünde bir yerden bir yere gitmeyi/inmeyi ifade ettiği, zaten sonsuz olan mükafat cennetinde şeytanın "ebedîlik ağacı" ile ayartmasının[651] bir anlam ifade etmediği gibi delillerdir.[652]

Hz. Adem'in iskân edildiği cennetin mükafat yurdu olan cennet olduğunu söyleyen ehl-i sünnet alimlerinin çoğunluğuna göre ise, Hz. Peygamber'in mi'rac esnasında bizzat cenneti müşahede ettiğini bildiren hadis rivayetleri,[653] ve اهْبِطُو "*İniniz.*"[654] ifadesi delil kabul edilmiştir.[655] Elmalılı (ö. 1942); Kur'ân'ı Kerim'de الْجَنَّة "*Cennet*" denildiğinde anlaşılanın, müminlere vaat edilen cennet olduğunu ifade ederek, bu cennetinde el'ân mevcut fakat dünyada insanların görüşünden gizlendiğini ve dünya ile söz konusu cennetin aynı fezada olduğunu söylemektedir.[656]

Cennetin yedinci semada olduğu yönündeki Cübbâi'ye (ö. 303/916) atfedilen rivayete göre, اهْبِطُوا مِنْهَا "*Oradan ininiz.*"[657] emri gereği ilk iniş yedinci semadan birinci semaya oldu. İkinci iniş ise gökten yeryüzüne şeklinde gerçekleşmişti.[658] Bazı âlimler de cennetin yeryüzünde mi yoksa gökyüzünde mi bulunduğu hususunda her iki iddianın mümkün olabileceğini, konu ile ilgili açık ve net bir bilgi bulunmadığından

---

[648] el-Bakara 2/61; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/128-133.
[649] Hud 11/48; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/170-175.
[650] el-Bakara 2/74; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/142-144.
[651] Mehmet Vehbi, *a.g.e.*, 8/3357.
[652] Mâtürîdî, *a.g.e.*, 1/88-90; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâḥu dâri's-saʿâde...*, 1/75-77; Mehmet Sait Şimşek, *Yaratılış Olayı*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 75-81; Reşid Rızâ, *a.g.e.*, 1/383-386; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/358-363; Cahit Karaalp, a.g.m., 44-46; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar I*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s. 63.
[653] Müslim b. El-Haccâc, *Sahîh-i Müslim Muhtasarı,* çev. Abdullah Fevzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya 2013, 1/131-136; Huriye Martı (ed.), *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İzmir 2020, s. 18-19.
[654] el-Bakara 2/36.
[655] İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ḥâdi'l-ervâḥ…*, 1/47-55; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/361; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, Bilmen yayınevi, İstanbul, s. 40; Topaloğlu, "Cennet"; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/390.
[656] Elmalılı, *a.g.e.*, 1/335-336.
[657] el-Bakara 2/38.
[658] Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/390.

kesin bir sonuca varmanın söz konusu olmadığını, haliyle tartışmakla bir sonuca varılamayacağını söylemişlerdir.[659]

Hz. Adem kıssasını "temsili/sembolik" kabul edenlere göre, söz konusu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'deki formuyla ademoğlunun kozmik kaderini dramatik bir tarzda ortaya koyan anlatıdır. Anlatı zaman ve mekândan münezzeh bir duruma karşılık geldiği için de kıssada geçen "cennet" sözcüğünün gerçek bir mekan olarak düşünülmemesi gerektiği ve özellikle gaybi alanla özdeşleştirilmemesi ifade edilir.[660] Dolaylı olarak cennetten sürgün edilmeyi ifade eden "hubut" sözcüğünün insanın manevi düşüşünü anlattığı söylenir.[661]

3.2.1. Hz. Adem'in Dünya Serencâmı ya da Serüveni

Şehristânî (ö. 548/1153) el-Milel ve'n-Nihal adlı eserinin giriş kısmında, insanlar arasında ortaya çıkan ilk şüpheyi iblisin ortaya attığını söyleyerek buna dair ilgili rivayete yer verir. Bu şüphenin kaynağının ise iblisin, Allah'ın emri dururken şahsi görüşünü söylemesi, verilen emre karşı gelerek arzu ve hevasına uymayı tercih etmesi, bunun sonucunda da yaratıldığı özün Hz. Adem'in yaratıldığı özden daha üstün olduğuna inanmasının sebep olduğunu ifade etmektedir.[662]

İblisin, Hz. Adem'in dünya serüveninin başlamasını esas alarak sorduğu, kıssanın öncesi ve sonrası ile ilgili 7 adet soru şu şekildedir:

Bunlardan ilki: *"Allah beni yaratmadan önce, benden neler sâdir olacağını ve benim neleri yapacağımı biliyordu. O halde öncelikle beni niçin yarattı? Benim yaratılmamdaki hikmet nedir?"*

---

[659] İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ḥâdi'l-ervâḥ…*, 1/47-55; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/361; Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, s. 40; Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/391; Bekir Topaloğlu, "Cennet".
[660] Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 160.
[661] Hasan Elik – Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'ân Tefsiri*, 2. baskı, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 53.
[662] Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Niḥal*, çev. Mustafa Öz, 1. baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 27.

İkincisi: *"Hadi beni irâdesi ve dilemesi sonucu yarattı, beni niçin kendisini bilmek ve ibâdet etmekle mükellef kıldı? Emirlerini yerine getirmekten faydalanmayıp, kendisine karşı isyan etmekten zarar görmeyince, bu tür teklifin hikmeti nedir?"* dedi.

Üçüncüsü: *"Hadi beni yarattı, mükellef kıldı, ben de onun gerekli kıldığı kendisini bilmek ve itaat etmek görevlerini yerine getirdim; bu durumda niçin benim Adem'e itaat ve secde etmemi emretti? Özellikle kendisini bilip ibâdet etmem konusunda bir fayda temin etmeyecek bu teklifin hikmeti nedir?"*

Dördüncüsü: *"Diyelim ki beni yarattı ve mutlak olarak mükellef kıldı, özellikle de Adem'e secde etmemi teklif etti. Ben Adem'e secde etmediğimde, niçin beni lanetledi ve cennetten çıkardı? Kötü bir şey işlemeyip, sadece ben ancak sana secde ederim, dememden dolayı uğradığım bu durumun hikmeti nedir?"*

Beşincisi: *"Beni yarattı, mutlak ve özel olarak mükellef kıldı, kendisine itaat etmediğimde beni lanetleyip kovdu. Bu durumda niçin benim Adem'e ulaşıp ikinci defa cennete girerek onu vesveselerimle aldatmama ve nedeniyle memnu ağacın meyvelerini yemesine vesile olmama müsaade edip, benimle birlikte onu da cennetten çıkardı? Bunun hikmeti nedir? Eğer beni cennete girmekten menetseydi, Adem benden kurtulacak ve cennette ebedi olarak kalacaktı."* dedi.

Altıncısı: *"Beni yarattı, yapmam gereken umumi ve özel görevlerle mükellef kıldı, sonra beni lanetledi ve cennete girme fırsatı verdi, benimle Adem arasında düşmanlık vardı, fakat beni niçin, Adem oğulları üzerine musallat etti? Oysaki ben onları gördüğüm halde onlar beni göremiyorlar, benim verdiğim vesvese onlar üzerinde tesirli olduğu halde, onların gücü ve kudreti bana tesir etmiyor. Bunun hikmeti nedir? Onları fıtrat üzerine yarattıktan sonra bundan saptıracak olanı ortadan kaldırıp, insanların temiz, emirleri dinler ve itaat eder olmaları onlar için daha uygun ve hikmete daha layık değil midir?"*

Yedincisi: *"Bütün hepsini kabul ediyorum: Beni yarattı, mutlak ve sınırlı olarak mükellef kıldı, ben itaat etmeyince beni lanetledi ve kovdu, cennete girmek istediğimde bana fırsat verdi, orada yaptıklarımdan sonra beni Adem oğullarına*

musallat etti. Niçin ben mühlet istediğimde bana mühlet verdi? "Bana "tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver" deyince "sen bilinen bir vakte kadar mühlet verilenlerdensin"! buyurdu. Bundaki hikmet nedir? O durumda beni derhal helak etseydi Adem ve diğer yaratılanlar benden kurtulur, âlemde şer denilen bir şey kalmazdı. Âlemdeki düzenin hayır üzere devam etmesi şerle karışmasından daha iyi değil midir? İşte bu benim ileri sürdüğüm iddialarımın delil ve mesnedidir."[663]

Allah melekler panteonunda, yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirmiştir.[664] Dolayısıyla Hz. Adem'in yaratılış amacı, varoluş gayesi ve dahası kaderi; [665] kendisi yaratılmadan önce Allah tarafından belirlenmişti. Halifelik vazifesini ifa edeceği yer dünyaydı.[666] Bir şekilde burada konumlandırılacağı kesindi. Öyleyse bunca organizasyon ve bunun neticesi olan yaşanmışlık ne içindi? Mahiyeti hakkında üzerine onca tartışmanın yaşandığı o esrarengiz ağaç neydi? Nereden-nereye olduğu tartışmalı olan, tam bilinemeyen ya da anlaşılamayan hubut (iniş) neydi? Hz. Adem ne için imtihan edilmişti? Sonucu başından belli olan bu sınavın amacı neydi? Tüm bu sorulara cevap olarak: Bu tecrübenin halife olacak olan Hz. Adem için bir eğitim, hata yapıp pişmanlığını anlayan böylece düşmanını tanıyan ve ona karşı daha dikkatli olup doğru yoldan sapmaması için bir tâlim; bütün bunların sonunda ise her ne olursa olsun, başına ne gelirse gelsin, tevbe ettiğinde ona her zaman kucak açacak, tevbesine yani Rabbine geri dönüşüne hiçbir zaman olumsuz karşılık almayacağı, güvenli bir liman olan Allah'a sığınabilmeyi öğrenmektir.[667]

Eski Ahit'in ifadelerine göre Hz. Adem'in Aden bahçesindeki serüveninde, itaatsizlik yapması üzerine yeryüzü[668] lanetlenmiştir. Kur'ân'da ise konu farklı bir

---

[663] Şehristânî, *a.g.e.*, s. 27-29.
[664] et-Taberî, *a.g.e.*, 1/190-213.
[665] Muhyiddin İbn Arabi, *a.g.e.*, s. 62-63.
[666] Ahmet Kıvrak, *Kur'ân-ı Kerîm Bağlamında Peygamberlerin Karşılaştığı Bir Olgu Olarak Hicret* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), s. 29-32.
[667] Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l Kur'ân*, çev. Salih Uçan – Vahdettin İnce. Dünya Yayıncılık, İstanbul 1980, 1/84-88.
[668] Hz. Adem ile Havva'nın yeryüzünde işledikleri iddia edilen ilk günah hakkında değerlendirme için bkz. Muhammet Yılmaz, "Âdem İle Havva'nın Yeryüzünde İşledikleri İddia Edilen İlk Günah: Şirk (A'râf Sûresi, 189-190. Âyetler Bağlamında)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Haziran 2015), s. 65-101.

şekilde ele alınarak; yeryüzü insanoğlunun ikâmet edeceği ve aynı zamanda kâr kaynağı olan bu nedenle de Allah'a şükredilmesi gereken bir yer olarak ifade edilir.[669]

3.2.1.1. Yasak Ağaç

Ağaç motifinin neredeyse her toplumda ve dilde sembolik anlamda yer aldığı görülmektedir. Söz gelimi nar ağacı, cenneti dolayısıyla ebediyeti temsil ederken; selvi, "hayat ağacı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Çam ağacı, "Noeli ve kutsal geceyi"; zeytin ağacı "barışı"; defne dalı "zaferi", meşe yaprakları ise "gücü" sembolik olarak ifade eder.[670]

Upanişadlar'da[671] ifade edildiği üzere evren, dalları yeryüzünde kökleri ise gökyüzünde bulunan, ters şekilde dönmüş ulu bir ağaç formundadır. Söz konusu ters dönmüş ağaç sembolü Yahudilikte de kendine yer bulmaktadır.[672]

Kur'ân'ı Kerim'de "şecer" ya da "şecere" sözcüğü ağaç olarak geçmekle birlikte genellikle bitki anlamına gelecek şekilde yirmi altı kere geçmektedir. Hadislerde de aynı anlamda kullanıldığı görülür. Bununla birlikte Kur'ân'ı Kerim'de nar, üzüm, hurma, zeytin ve incir ismen anılmakta olup incir ve zeytin ağacı üzerine kasem edilir.[673]

Kur'ân'ı Kerim'e göre Allah Hz. Adem'e üç tane emir vermiştir. Bunların ilki şeytan sizin düşmanınızdır; dolayısıyla onu dost bellemeyin.[674] İkincisi, şeytanın

---

[669] Muhammed İkbal, *a.g.e.*, s. 111; el-A'raf 7/10; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 2/504.
[670] Hikmet Tanyu, "Ağaç", 1/456-457; Hür Mahmut Yücer – Serhat Küçük. "Tasavvuf Literatüründe Ağaç Sembolizmi Ve Muhyî'nin Temsîl-I-Şecer İsimli Eseri". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 3/1 (Mart 2019), s. 13-28.
[671] Yaklaşık olarak M.Ö. 800–500 yılları arasında yazıya geçirilen Upanişad metinleri, Hindu kutsal kitabı Vedaların son bölümü olan ve Tanrı bilgisini oluşturan Sama Veda olarak bilinir. Upanişadlar, Vedaların son kısmı olduklarından dolayı Vedanta adını alırlar. Bir tür tefsir mahiyetinde olan ve kutsal sayılan bu metinler Badarayana ve Shankara tarafından sistematize edilmiştir. İlyas Altuner, "Upanişad Metinlerindeki Varlık Düşüncesi", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, (Ekim 2015), s. 133-160.
[672] Hikmet Tanyu, "Ağaç", 1/457.
[673] et-Tîn 95/1; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 5/646-647. Hikmet Tanyu, "Ağaç", 1/457.
[674] et-Tâhâ 20/117.

sizi cennetten çıkarmasına izin vermeyin.[675] Üçüncüsü ise yasak ağaca yaklaşmayın emridir. [676]Kutsal Kitap'ta yasak kapsamında sadece bir emir yer almaktadır; o da "yasak ağaçtan yeme" emridir.[677]

Kur'ân'ı Kerim'de ifade edildiği üzere Allah, Hz. Adem ve eşini cennete yerleştirdikten sonra orada bulunan bütün nimetlerden faydalanılmasını serbest bırakmıştı.[678] Bu serbestiyetin tek istisnası da "Ebediyet ağacı" (Şeceretü'l-huld)' dır. Söz konusu ağaç, gelenekte "şecere-i memnûa (Yasak ağaç)" terkibiyle de ifade edilmiştir.[679] Kaynaklarda yasak ağacın meyvesinin ne olduğu hakkındaki rivayetler ise; meyve, buğday, asma-üzüm, incir olduğu yönündedir.[680] Yasaklanan ağaç[681] ilgili ayetlerde ifade edildiği üzere melek olma ve ebedî hayat sembolüdür.[682] Sözü edilen hâdise Kur'ân'ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir:

"(Buyuruldu ki:) "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediklerinizden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz." Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi. Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti. Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?" diye seslendi." [683]

---

[675] et-Tâhâ 20/117.
[676] el-Bakara 2/35.
[677] Yar.2:17.
[678] Muhammed b. Mûsâ Âl-i Nasr, *Muhtasar İbn-i Kesîr Ayet Ayet Meâl-Tefsir*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Hayat Yayınları, İstanbul 2021, s. 56-57.
[679] Bekir Topaloğlu, "Ağaç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 1988, 1/458; Süleyman Hayri Bolay, Âdem" 1/361; el-Bakara 2/35; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 1/100-110.
[680] Zemahşerî, *a.g.e.*, 2/228-229; Elmalılı, *a.g.e.*, 1/336-337.
[681] Muhammed İkbal'in iddiasına göre Tâhâ suresinde bahsedilen yasak ağaç ile, A'raf suresinde bahsedilen yasak ağaç birbirlerinden farklıdır. Dolayısıyla iki farklı ağacın varlığından bahsetmektedir. Bkz. Muhammed İkbal, *a.g.e.*, s. 110-111.
[682] Mehmet Okuyan, Kıssalar Ne Söyler (Yaratılış ve Âdem), 7. baskı, Düşün Yayıncık, İstanbul 2021, s. 130-133; el-A'raf 7/20; et-Tâhâ 20/120; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/656-658.
[683] el-A'raf 7/19-22; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 2/509-511.

İlgili ayetlerde ifade edildiği üzere ayartıcı olup Hz. Adem ve eşini yoldan çıkaran şeytandır.[684]

Eski Ahit'te "yasak meyve" yeme hadisesi aktarılırken iki farklı özne ayartan durumundadır. Bunlardan ilki yılan[685] olup kadının (Havva) yasak meyveden yemesini sağlamıştır. İkincisinde ise bu ayartıcı rolü üstlenen, yılanın kendisini kandırmasıyla yediği "yasak" meyveyi Hz. Adem'in de yemesini sağlayan; kadındır.[686] Hâdise Yeni Ahit'te de benzer şekilde yer almaktadır.[687] Kur'ân'ı Kerim'de ise yılandan[688] bahsedilmemekle birlikte Hz. Adem ile Havva'yı kandıran şeytandır.[689]

Kutsal Kitap'ta yasak ağacın meyvesini yedikten sonra Tanrı Hz. Adem'e şöyle der:

"Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?"
Adem, "Yanıma koyduğun kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim" diye yanıtladı.
RAB Tanrı kadına, "Nedir bu yaptığın?" diye sordu.
Kadın, "Yılan beni aldattı, o yüzden yedim" diye karşılık verdi."[690]

Görüldüğü üzere ilk günah işlendikten sonra Hz. Adem suçu kadına yükleyerek ve "*Yanıma koyduğun kadın"*[691] sözleriyle daha da ilerisini ima ederek yani bu kadını yanıma sen koydun o da bana meyveyi ikram etti, bende yedim diyerek hadisenin temeline indiğinde, yaşananların esas sorumluluğunun aslında Tanrı'ya mâl edildiği bir anlatım ortaya çıkmaktadır. Tanrı durumu kadına sorduğunda ise kadın,

---

[684] Ali Muhammed Sallâbî, Yaratılışın Başlangıcı ve Hz. Âdem'in Yaratılışı, çev. Asım Sarıtaş – Mustafa Çelik, 1. baskı, Ravza Yayınları, İstanbul 2021, 1/359-365; el-Bakara 2/36; el-A'raf 7/20; Tâhâ 20/120; Elmalılı, *a.g.e.*, 1/337-338; Mehmet Okuyan, *a.g.e.*, s. 131.
[685] Hind, Mısır ve yakın doğu inançlarında yılana en fazla yüklenen anlam "koruyuculuktur". Bkz. Hasan Özalp, "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?", *Bilimname*, 2016/1, (2016), s. 68.
[686] Mustafa Şentürk, *a.g.e.*, s. 35-36; Yar.3:1-13; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 31-33.
[687] 2Ko.11:3; Rom.5:12-19; Stamps, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, s. 1700.
[688] Sümer metinlerinde yılanı erkeklik sembolü, ağaç ve elmayı da bekâreti sembolü olarak sunan figürler bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed İkbal, *a.g.e.*, s. 110-111.
[689] Zemahşerî, *a.g.e.*, 2/228-229; Elmalılı, *a.g.e.*, 1/337; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", 1/361.
[690] Yar.3:11-13.
[691] Yar.3:12.

yılan beni kandırdı o yüzden yedim diyerek bahane sunmaktadır. Görüldüğü üzere Tanrı'nın suali karşısında, Hz. Adem suçu kadına hatta Tanrı'ya mal ederek bahane sunma yoluna gitmiş kadın ise suçu yılana yükleyerek bir bahane silsilesinin oluşmasına neden olmuştur.

Kur'ân'ı Kerim'de ise; "*Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi. Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti. Böylece ikisini de ayartmış oldu…"*[692]

Ayetlerinde yer aldığı üzere şeytanın, Hz. Adem ile Havva'yı aldattığı ifade edilmiştir. Ama Hz. Adem ile Havva işledikleri hatanın sorumluluğunu üstlenerek; "*Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!*"[693] şeklinde tavır takınarak hatalarını kabul edip, tevbe ve af dileme yoluna yönelmişlerdir.

Kutsal Kitap ile Kur'ân'ı Kerim, ilk insan çiftinin işledikleri ilk hata karşısında iki farklı insan tipi ve takınılan tavrı ortaya koymaktadır. Kutsal Kitap'ın ortaya koyduğu insan tipi; bahanelerin arkasına sığınıp, suçu ve sorumluluğu tamamen başkasının üzerine yıkarak, kendi hatasının olmadığı dolayısıyla özür dileme ihtiyacını da hissetmediği bir insan karakteridir. Kur'ân'ı Kerim'in insanlığa sunduğu insan tipi ise; işlemiş olduğu hata sonucunda suçu başkalarına yıkmak yerine irade sahibi olduğunu hatırlayıp, tevbe ederek, hatasını telafi etme yolunda samimi bir çaba harcayan karakterdir.

Yahudi anlayışına göre Tanrı'nın Musa'ya, Sina Dağı'nda Tora'nın sözlü yorumu olarak verdiği Talmud, Eski Ahit'ten sonra gelen en kutsal Yahudi metni olarak kabul edilmektedir.[694] Talmud'da yasak meyvenin "asma-üzüm" olduğu

[692] el-A'raf 7/20-22.
[693] el-A'raf 7/23.
[694] Salime Leyla Gürkan, "Talmud", 39/550-552.

geçmektedir.[695] Hıristiyanlık'ta ise Havva ve Hz. Adem'in cennetten sürgün edilmelerine sebep olan ağacın meyvesinin "elma"[696] olduğu kanısı hâkimse de bunun cinsel yakınlıktan bir kinaye olduğu da ileri sürülmektedir.[697] İslam'a göre de yasaklanan ağacın meyvesinin -diğer seçenekler arasından- eşsiz ve mükemmel bir "buğday"[698] olduğu fikri ön plana çıkmaktadır.[699]

3.3. Hz. Adem'in Ailesi

Taberî (ö. 310/923), Begavî (ö. 516/1122), İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve Suyûtî (ö. 911/1505)'nin aralarında bulunduğu müfessirlerin naklettiklerine göre Hz. Adem'in eşi Havva yirmi batında; her bir batında bir erkek, bir kız olacak şekilde toplam kırk çocuk dünyaya getirmiştir. İlk batında Kabil ile ikizi olan Aklîmâ, ikinci batında Habil ile onun ikizi Lebûda, sonuncu batında ise Abdülmuğis ve ikizi dünyaya gelmiştir. Havva ikiz olarak dünyaya getirdiği çocukları[700] arasında sadece Şît'i -Habil'in ölümünden beş yıl sonra- tek olarak dünyaya getirmiştir.[701] Hz. Adem ile Havva'nın çocuklarının hepsinin ikiz olarak dünyaya gelip, yalnızca Şît'in tek olarak doğması; insanlığın soyunun Hz. Adem'e dayanmakla birlikte, Nuh tufanından sonra Şît'in neslinden kurtulanların insanlığın soyunu devam ettirdiği görüşünü destekleyebilecek özel bir durum gibi görülmektedir.

3.3.1. Havva

Sumer dilinde "anne" anlamına gelen "ama" kelimesi Akkadca'ya "awa", burdan da İbrânîce'ye "havvâh" olarak geçmiştir. İbrânîce Tora'da adı "Havvâh"

---

[695] Mustafa Erdem, *a.g.e.,* s. 36-39.
[696] M. Süreyya Şahin, "Cennet", 7/376.
[697] Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri,* Ankara 1982, 1/58-59.
[698] İslam dünyasında yasak meyvenin "buğday" olarak tasvir edildiği minyatürler (16. ve 17. Yüzyıllar) için bkz. Fatma Nilhan Özaltın – Mehmet Özkartal, *a.g.m.*, s. 765-766.
[699] Zemahşerî, *a.g.e.,* 2/228-229; Elmalılı, *a.g.e.,* 1/336-337.
[700] Hz. Adem ve Havva'nın çocuklarının evlilikleri meselesi ile ilgili yorumlar için bkz. Ayşe Yüksel Yılmaz, *Tabâtabâî'nin el-Mîzân Tefsirinde Hz. Adem -Yaratılışı ve Hayatı-* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), s. 128-132; Nurullah Agitoğlu, *Peygamberimiz'in (sav) Dilinden Hz. Âdem,* Kitâbi Yayınları, İstanbul 2020, s. 66.
[701] Mustafa Öztürk, *Kur'an, Kitab-ı Mukaddes…,* 3-4; Nurullah Agitoğlu, *Peygamberimiz'in (sav)…*, 66.

olarak geçen Havva, "Tora'nın Yunanca tercümesine "Eva", Latince'ye "Heva", buradan da Batı dillerine "Eve" şeklinde geçmiştir."[702]

Kutsal Kitap takipçilerince ilk kadın olarak kabul edilen ve Hz. Adem'den sonra yaratılan Havva, İslam geleneğinde de böyle değerlendirilmektedir. Fakat Kur'ân'ı Kerim'de onun hakkında fazla bilgi olmayışı nedeniyle farklı yorumlar yapıla-gelmiştir. Bu yorumların içinde özellikle Havva'nın yaratılışı ile ilgili yapılan yorumlar ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında yaratıldığı yer ve isimlendirilmesi gibi konular yer almaktadır.[703]

İlk dönem İslam alimlerinin çoğunluğu Nisa suresinin;

اءً وَاتَّقُوا بَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَآءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً "*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.*"[704]

İlk ayetinde geçen "nefs-i vâhide" نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ile Hz. Adem'in kastedildiği ve Havva'nın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı yönünde yorumlar yaparken,[705] son dönem İslam bilginleri[706] ise "nefs-i vâhide" ile kastedilenin insanlığının yaratıldığı "öz" olduğu[707] dolayısıyla Havva'nın da Hz. Adem gibi sözü edilen "öz" den yaratıldığı yönünde yorumlamalar yapmaktadırlar.[708] Havva'nın Hz. Adem'den yaratıldığını ifade edenlere göre bu yaratılış biçimi bir eksiklik değildir. Konu ile ilgili hadislerde esas anlatılmak istenenin; kadınlarla iyi geçinmeyi temin

[702] Ömer Faruk Harman, "Havvâ", 16/542-543.
[703] Mustafa Erdem, *a.g.e.*, s. 145-149.
[704] en-Nisa 4/1.
[705] Ömer Faruk Harman, "Havvâ", 16/544.
[706] Züleyha Birinci, "'Nefs-i vâhide' İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (Ocak 2015), s. 155-158.
[707] Ömer Faruk Harman, "Havvâ", 16/544.
[708] Cahit Karaalp, *a.g.m.*, s. 41.

edebilmek ve erkek ile kadının bir bütünün parçaları olduğunu öğretebilmek olduğu ifade edilmiştir.[709]

Kitab-ı Mukaddes'teki bilgilerin aksine Kur'ân'ı Kerim'de Havva'nın, ilk günahın işlenmesi aşamasında herhangi bir manipülatif müdahalesi söz konusu değildir. [710] Kitab-ı Mukaddes'te yılan Havva'yı, Havva ise Hz. Adem'i kandırmıştır.[711] Kur'ân'ı Kerim'de ise şeytan, Havva ile Hz. Adem'e fısıldayarak, ikisinin de kafasını karıştırmış ve böylece ikisini birlikte ayartmıştır. [712] Bunun sonucunda da ikisinin de zelleye[713] düşmesine sebep olmuştur.[714] Bununla birlikte ilgili kıssanın anlatıldığı surelerden biri olan Tâhâ suresinde yer alan "*Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik."*[715] ayet ile muhatap alınan bizzat Hz. Adem'dir.[716] Ancak sonuç olarak ağacın meyvesini yiyen Havva ve Hz. Adem'dir.[717]

Cennetten çıkarılan Havva Cidde'ye inmiş, Arafat bölgesinde Hz. Adem ile buluşmuştur. Havva'nın yirmi defa gerçekleşen hamilelik süreçlerinde her hamileliğinde ikiz[718] çocuk olmak suretiyle toplamda kırk tane çocuk dünyaya geldiği ifade edilmiştir. Havva'nın vefatının ise Hz. Adem'in ölümünden bir yıl sonra gerçekleştiği düşünülmektedir. Cidde'de Havva'ya nispet edilen kabir, meşhur seyyah olan Evliya Çelebi (ö. 1095/1684) tarafından ziyaret edilmiş ancak sonradan yıkıldığı için günümüze kadar ulaşamamıştır.[719]

Kutsal Kitap ile Kur'ân'ı Kerim'e göre ilk insan olarak kabul edilen Hz. Adem'in eşi olan Havva, insanlığın annesi olmak gibi çok önemli bir konumda

---

[709] Mehmet Sait Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına…*, s. 58-66.
[710] Zemahşerî, *a.g.e.*, 2/28-229.
[711] Yar.3:1-6.
[712] el-Â'raf 7/22-22.
[713] Hz. Adem'in zellesi nübüvvetinden öncedir. Detaylı bilgi için bkz. Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, 2/267-268.
[714] el-Bakara 2/36; Ömer Faruk Harman, "Havvâ", 16/545.
[715] et-Tâhâ 20/115; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/658.
[716] Günay Tümer, "Aslî Günah", 3/497.
[717] et-Tâhâ 20/121; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3/657-658.
[718] İnsan neslinin nasıl çoğaldığı ile ilgili yorumlar için bkz. Mehmet Okuyan, *a.g.e.*, s. 76-87; Mustafa İslamoğlu, *a.g.e.*, 277-279.
[719] Ömer Faruk Harman, "Havvâ", 16/545.

bulunmaktadır. Havva, son derece önemli olan bu konumuna rağmen; Kutsal Kitap'ta Hz. Adem'i ayartan kişi olarak yer aldığından ve Kutsal Kitap bilginlerince bu minvalde yapılan, ataerkil bakış açısının hakim olduğu yorumlar nedeniyle, binlerce yıldır süre-gelen, kadına karşı negatif bir algının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kur'ân'ı Kerim'de ise Havva'nın söz konusu hatadan dolayı böyle bir konumunun olması bir yana zelleye düşme noktasında daha çok Hz. Adem ön plana çıkmış, İslam bilginlerince de konu genelde peygamberlerin "ismet" sıfatı üzerinden Hz. Adem'in tevbe süreci ile birlikte değerlendirilmiştir.

3.3.2. Kabil ile Habil

Hz. Adem'in ilk iki oğlunun adları olarak kabul gören söz konusu iki kelime Kur'ân'ı Kerim'de geçmemektedir.[720] İslami literatürde "Habil" olarak yer alan kelime orijini itibariyle İbrânîce "Hebel" (Hevel) olmakla birlikte etimolojisi tartışmalıdır. Kabul edilen görüşe göre "Habil" kelimesi Akkadca'da "oğul" anlamında kullanılan "hablu/habal" dan gelmektedir. Yine İslami literatürde "Kabil" olarak geçen kelimenin İbrânîce aslı "Kayin/Kain"dir. Kayin, "maden işinde çalışan, demirci" anlamlarına gelmektedir. Bazı erken dönem İslami kaynaklarda ise Kabil adı "Kayn veya Kâyin" şeklinde yer almaktadır.[721]

Hz. Adem'in cennette bulunduğu zaman içerisinde çocuğunun olup olmadığı meselesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları çocuklarının tamamının dünya da iken doğduğunu iddia ederken, bazılarına göre ise Kabil ile kız kardeşi, Hz. Adem ile Havva cennette yaşarken doğmuşlardır.[722]

Kabil ile Habil kıssası; Kur'an'ı Kerim'de Mâide suresinin 27-31'inci ayetlerinde "kurban", "katl"[723] ve "defn" kavramları bağlamında kısa ve özlü bir şekilde geçmektedir.[724] Bu ayetler şöyledir:

---

[720] Mustafa Öztürk, *Kur'an, Kitab-ı Mukaddes*… s. 1.
[721] Ömer Faruk Harman, "Hâbil ve Kâbil", 14/376.
[722] Nurullah Agitoğlu, *Peygamberimiz'in (sav)…*, s. 65.
[723] İlk insanın, ilk çocuğunun (Kabil) işlemiş olduğu "cinayet" ile birlikte, Bakara suresi 30'uncu ayetinde melekler tarafından dile getirilen "orada kan dökecek birini mi yaratacaksın" ifadesi vücud bulmuş oldu.
[724] Mustafa Öztürk, *Kur'an, Kitab-ı Mukaddes*…, 1; Hilal Fazla, "Ali Şeriati'de İslam Düşüncesinin Temelleri", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2017), 23; Zeynep Sağlam, *a.g.e.*, s. 30.

"Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, "Andolsun seni öldüreceğim!" dedi. O da dedi ki: "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder. Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur." Sonunda içindeki duygular onu kardeşini öldürmeye itti; onu öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu. Ardından Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?" dedi, ettiğine de pişman oldu."[725]

Tâbiinden olan Hasan-ı Basrî ve bazı müfessirlere göre ilgili kıssada anlatılan iki kişi Hz. Adem'in öz oğulları değil, İsrailoğullarından iki kişidir. Ancak İsrailoğulları zamanında ölünün nasıl gömüleceğinin bilinmemesinin mümkün olmayacağı gibi düşüncelerden dolayı çoğunluğa göre söz konusu kıssada bahsolunan Hz. Adem'in kendi oğludur.[726]

[725] El-Mâide 27-31.
[726] el-Mâide 27-31; Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 2/253-256.

SONUÇ

Semavi dinler bağlamında ilk insan olarak kabul edilen Hz. Adem hakkında, Kutsal Kitap (Kitâb-ı Mukaddes) ve Kur'ân'ı Kerim üzerinde yapılan metinler arası okuma neticesinde her ikisinin de; hemfikir olduğu konular olduğu gibi, farklı şeyler söyledikleri konularda vardır. Bununla birlikte birbirinden bağımsız hususlardan bahsedildiği gibi anlatımlar da görülmektedir. Kur'ân'ı Kerim'de Hz. Adem kıssası anlatılırken konu kısa ve öz bir şekilde yer almakta ve şahıs isimlerine minimum düzeyde yer verilerek anlatılmaktadır. Bu anlatım metodunun yanında, Kutsal Kitap'ta mesele çok daha detaylı ve ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır.

Mahlukatın ondan yaratıldığı "ilk madde" hakkında Eski Ahit ile Kur'ân'ı Kerim arasında farklılık bulunmaktadır. Eski Ahit'te söz konusu madde "toprak" olarak ortaya konulmuştur. Kur'ân'ı Kerim'e göre ise bu maddenin "su" olduğu belirtilir. Bununla birlikte Kutsal Kitap'ta, Hz. Adem'in Tanrı'nın suretinde yaratıldığına, Tanrı'ya benzer olduğuna değinilirken, Kur'ân'ı Kerim'de böyle bir bilgi yer almamaktadır. Bunun dışında Eski Ahit'te Havva'nın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı geçerken, Yeni Ahit'te ise çok detay verilmeksizin Havva'nın Hz. Adem'den yaratıldığı belirtilir. Kur'ân'ı Kerim'de hem erkek hem kadının "tek bir nefisten" ve ondan da eşinin yaratıldığı anlatılır.

Eski Ahit ile Yeni Ahit'ten oluşan Kutsal Kitap, kadının yani Havva'nın yaratılması ile ilgili olarak erkeğe yardımcı olmak, erkeğin varlığını desteklemek ve erkeğin hayatını kolaylaştırması noktasında destek sağlayacak bir "eş" olarak yaratıldığını vurgulamaktadır. Kur'ân'ı Kerim'de ise konu ile ilgili ayetlerden hareketle eşlerin birbirlerini huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmeleri gerektiği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Havva'nın yaratılma amacının da buna matuf olduğu zikredilebilir.

Kur'ân'ı Kerim'e göre Allah Hz. Adem'e üç tane emir vermiştir. Bunların ilki şeytan sizin düşmanınızdır; dolayısıyla onu dost bellemeyin. İkincisi, şeytanın sizi cennetten çıkarmasına izin vermeyin. Üçüncüsü ise yasak ağaca yaklaşmayın emridir.

Kutsal Kitap'ta yasak kapsamında sadece bir emir yer almaktadır; o da "yasak ağaçtan yeme" emridir.

Kur'ân'da meyvesinin yenmesinin yasaklandığı bir tane ağaçtan söz edilirken, Kutsal Kitap'ta "hayat ve bilgi ağacı" olarak iki farklı ağaçtan bahsedilmiştir. Yahudi anlayışına göre Eski Ahit'ten sonra gelen en kutsal Yahudi metni olarak kabul edilen Talmud'da söz konusu yasak ağacın meyvesinin "asma-üzüm" olduğu ifade edilir. Hıristiyanlık'ta ise Havva ve Hz. Adem'in cennetten sürgün edilmelerine sebep olan ağacın meyvesinin "elma" olduğu kanısı hâkimse de bunun cinsel yakınlıktan bir kinaye olduğu da ileri sürülmektedir. İslam inancına göre de yasaklanan ağacın meyvesinin eşsiz ve mükemmel bir "buğday" olduğu fikri ön plana çıkmaktadır.

Hz. Adem ve eşinin bilgi ağacından yemesiyle birlikte gözleri açılmıştır. Bunu gören Tanrı, Hayat Ağacı'ndan da yiyip ölümsüzlüğü elde etmesinler diye onları Aden'den çıkarmıştır. Kutsal Kitap'ın ifadelerinde "düşüş" meselesi böyle ortaya konulurken; Kur'ân'da ise yasak ağaca yaklaşmanın yani hududullahın aşılmasının doğal bir sonucu olarak Allah onları bulundukları yerden indirmiştir. Dolayısıyla düşüşün sebebi; Kutsal Kitap'ta daha çok bir "önlem alma" şeklinde ele alınırken, Kur'ân'ı Kerim'de işlenen bir hata karşılığında verilen "ceza" olarak karşılık bulmaktadır.

İlk günah işlendikten sonra Hz. Adem ile Havva, Kur'ân'ı Kerim'e göre cennet yaprağı ile üstlerini örterlerken, Kutsal Kitap'ta ise incir yaprağıyla örttükleri geçmektedir. Yine Kutsal Kitap'ta geçtiğine göre, ilk günah işlendikten sonra Hz. Adem suçu kadına yüklemiş ve meyveyi o bana verdi, demiştir. Bununla da yetinmeyip daha da ileri giderek, Havva'yı yanıma sen koydun o da bana meyveyi ikram etti, bende yedim diyerek hadisenin temeline indiğinde, yaşananların esas sorumluluğunun aslında Tanrı'ya mâl edildiği bir anlatım ortaya çıkmaktadır. Tanrı durumu kadına sorduğunda ise kadın, yılan beni kandırdı o yüzden yasak meyveden yedim diyerek bahane sunmaktadır. Görüldüğü üzere Tanrı'nın suali karşısında, Hz. Adem suçu kadına hatta Tanrı'ya mal ederek bahane sunma yoluna gitmiş kadın ise suçu yılana yükleyerek bir bahane silsilesinin oluşmasına neden olmuştur. Kur'ân'ı

Kerim'de ise şeytanın, Hz. Adem ile Havva'yı aldattığı ifade edilmiştir. Hz. Adem ile Havva işledikleri hatanın sorumluluğunu üstlenerek hatalarını kabul etmiş ve tevbe yoluna yönelmişlerdir.

Kutsal Kitap ile Kur'ân'ı Kerim, ilk insan çiftinin işledikleri ilk hata karşısında, iki farklı insan tipi ve bu durum sonucunda takınılan tavrı ortaya koymaktadır. Kutsal Kitap'ın ortaya koyduğu insan tipi; bahanelerin arkasına sığınıp, suçu ve sorumluluğu tamamen başkasının üzerine yıkarak, kendi hatasının olmadığı dolayısıyla özür dileme ihtiyacını da hissetmediği bir insan karakteridir. Kur'ân'ı Kerim'in insanlığa sunduğu insan tipi ise; işlemiş olduğu hata sonucunda suçu başkalarına yıkmak yerine irade sahibi olduğunu hatırlayıp, tevbe ederek, hatasını telafi etme yolunda samimi bir çaba harcayan karakterdir.

Kutsal Kitap'a göre Tanrı, Hz. Adem'e bilgiyi (meyve) yasaklamakta hatta bilgiye ulaştığı için Hz. Adem'in de kendileri gibi olduğunu söyleyerek adeta ona karşı kıskançlık duymaktadır. Bu durumda Tanrı'nın bilgiyi insandan esirgediği ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kur'ân'da ise bunun tam tersi bir anlatım vardır. Kur'ân'a göre Allah'ın Hz. Adem'e isimleri öğretmesi ile ona verdiği değeri gösterip, meleklerin Hz. Adem'e secde etmelerini sağlayan şey "bilgidir".

Kutsal Kitap'taki bilgilerin aksine Kur'ân'ı Kerim'de Havva'nın, ilk günahın işlenmesi aşamasında herhangi bir manipülatif müdahalesi söz konusu değildir. Kutsal Kitap'ta yılan Havva'yı, Havva da Hz. Adem'i kandırmıştır. Kur'ân'ı Kerim'de ise şeytan, Havva ile Hz. Adem'e fısıldayarak, ikisinin de kafasını karıştırmış ve böylece ikisini birlikte ayartmıştır. Bununla birlikte Kutsal Kitap'ta nasıl ki kadının erkeği kandırması ön plana çıkıyorsa, Kur'ân'ı Kerim'de sorumluluk açısından kadın ve erkek eşit olmakla birlikte işlenilen hatanın sorumlusu olarak Hz. Adem'in biraz daha ön plana çıktığı söylenebilir.

Eski Ahit'in ifadelerine göre Hz. Adem'in itaatsizlik yapması üzerine yeryüzü lanetlenmiştir. Kur'ân'ı Kerim'de ise konu farklı bir şekilde ele alınarak; yeryüzünün insanoğlunun ikamet edeceği ve aynı zamanda kâr kaynağı olan bu nedenle de Allah'a şükredilmesi gereken bir yer olarak ifade edilir.

Kutsal Kitap'ta dil ile ilgili olarak, insanların birlik içinde oldukları ve bu yüzden Tanrı'nın dilleri farklılaştırdığı ve insanları yeryüzüne dağıttığı anlatılırken, Kur'ân'ı Kerim'de ise dillerin Allah'ın varlığının kanıtlarından biri olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanarak, dillerin farklı olmasına özel bir anlam yüklenir. Bunun yanında Kutsal Kitap'ta başlangıçta tek bir dilin varlığından bahsedilirken, Kur'ân'ı Kerim'de dillerin farklı olmasından bahsedilmektedir. Bunlardan yola çıkarak, ilki Kutsal Kitap'ta ifade edilen, tek bir dilin olmasının insanları birlik ve beraberliğe sürüklediği böylece düşündükleri her şeyi birlikte hareket ederek gerçekleştirebileceklerinin ele alındığı ve bu durum da olumsuz bir şekilde değerlendirildiği için; Tanrı tarafından dillerinin karıştırılıp, farklı dillerin ortaya çıkarıldığı bir anlatımdır. Dolayısıyla dillerin farklı olmasının nedeni insanların birlik ve beraberliğinin önüne set çekilmesi ve insanların hedeflerini gerçekleştirememelerinin sağlanmasıdır. Diğer görüşün yer aldığı Kur'ân'ı Kerim'e göre ise insanların tek bir dili konuştuğu kısmına girilmeyerek; farklı dillerin yaratıldığı ve bu farklılığında Allah'ın varlığına delil olarak sunulduğu bir anlatım yer almaktadır. Bu anlatım ile Allah'ın varlığına delil olarak sunulan dillerin farklılığı; insana verilen bir nimet, bir lütuf olarak değerlendirilmektedir.

Kutsal Kitap'ta Hz. Adem, ilk günahı işlemesi dolayısıyla bütün insanları günahkar yaptığı için günahın temsilcisi olmak üzere olumsuz anlamda ele alınırken; Kur'ân'ı Kerim'de işlediği günah sonrasında tevbe ettiği için affa mazhar olmuştur. Bununla birlikte Hz. Adem ilk insan, ilk halife, ilk peygamber olduğu için meleklerin ona secde etmesi emredilmiş, baş tâcı kabul edilmiştir. Bunun dışında meleklerin secdesi meselesi Kur'ân'ı Kerim'de geçmekte olup, Kutsal Kitap'ta yer almamaktadır.

Kutsal Kitap ile Kur'ân'ı Kerim dünyanın altı günde yaratıldığı konusunda hemfikirdir. Kur'ân'ı Kerim'de söz konusu günlerden kastedilenin devirler ya da merhaleler olduğunu ifade edenler de olmuştur. Buna, dünyadaki bir günün Allah nezdinde bin yıl olduğu ve farklı bir zamansal düzlemde bir günün elli bin yıla tekabül ettiğini vurgulayan ayetler de bulunmaktadır.

Kutsal Kitap ve Kur'ân'ı Kerim, mahlukatın kendisinden yaratıldığı "ilk madde" ve Havva'nın yaratıldığı öz hakkında farklı görüşler ortaya koymasına

rağmen, Hz. Adem'in topraktan yaratıldığı ve bu yaratılışın ardından Hz. Adem'e ruh üflendiği konusunda hemfikirdir. Yine Kutsal Kitap ve Kur'ân'ı Kerim, Havva'nın Hz. Adem'den sonra yaratıldığı konusunda da aynı şeyi söyler.

Cennetin nerede olduğu konusunda, Tâhâ suresinde cennetin mahiyeti ile ilgili olan ayetler baz alınarak cennetin "vaat edilen cennet" olduğu fikri hâkimdir. Çalışmada "sadece" Tâhâ suresinin ilgili ayetleri üzerinden yola çıkarak cennetin dünyadan soyutlanmasına bir delil gösterilemeyeceği kanaatine varılmıştır.

Kur'ân'ı Kerîm'de "İsim verme" (ta'lîmü'l-esmâ) konusunda Allah'ın isimleri Hz. Adem'e öğretmesinden bahsedilirken; Kutsal Kitap'ta isim verme konusunda bütün salâhiyetin Hz. Adem'e ait olması söz konusudur. Dolayısıyla Kutsal Kitap'ta, Kur'ân'ı Kerim'den farklı olarak isimlerin konulmasında öznenin Hz. Adem olduğu ifade edilir. Kur'ân'ı Kerim'de ise isimler bizzat Allah tarafından Hz. Adem'e öğretilmiştir.

Tora ve İnciller'de geçen "İsim Verme" konusu üzerinde yapılan çalışma sonucunda Hz. Adem'in yanında Tanrı ve insanoğlunun da birçok yerde canlı-cansız mahlukata isim verdiği görülmektedir. Tanrı, Tora'da cansız mahlukata beş yerde isim vermiştir. Canlı olarak ise sadece insanlara isim verdiği görülmektedir. İnsan da aynı şekilde Tanrı gibi pek çok yerde canlı-cansız mahlukata isimler vermiştir. Bu isim verme durumlarının gerçekleşmesinde genellikle bir amaç hedeflenmekte ve isim verme eyleminin bir anlama mâtuf olduğu ön plana çıkmaktadır. Buna bağlı olarak bir amaç belirtilmeden de isim vermenin gerçekleştiği görülür. Yine söz konusu isimler verilirken genellikle ismi verenin kim veya kimler olduğu da zikredilirken, bazen de ismi verenler anılmamaktadır.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Abdülbâkī, Muhammed Fuâd. *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l Kerîm.* İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1982.

Ackroyd, Peter R. (ed.). *The Cambridge history of the Bible: Volume 1, From the beginnings to Jerome*. 1. Cilt. New York: Cambridge University Press, 9. Basım, 1992.

Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. Ankara: Seba Yayınları, 1. Basım, 1997.

Adıbelli, Ramazan. "Âdem'den Önce Adamlar Var Mıydı? Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi Bağlamında Isaac La Peyrère'in Ön-Âdemiler Hipotezi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33/47 (December 2019), 35-65.

Agitoğlu, Nurullah *Hz. Âdem ile İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Agitoğlu, Nurullah. "Kutsal Metinlerde ve Hadislerde Hz. Âdem Tespit ve Değerlendirme". Erişim 2 Ocak 2024.
https://www.researchgate.net/publication/271304451

Agitoğlu, Nurullah. *Peygamberimiz'in (sav) Dilinden Hz. Âdem*. İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2020.

Agizza, Roza. *Antik Yunan'da Mitoloji (Masallar ve Söylenceler)*. çev. Z. Zühre İlkgelen. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 2001.

Ağaç, Saliha - Sakarya, Menekşe. "Hayat Ağacı Sembolizmi". *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/1, (2015), 1-14.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/25848/272478

Akbaş, Muhsin. "Yahudi ve Hıristiyan Düşüncesinde Ölüm Sonrası Hayat ve Diriliş İnancının Dini ve Teolojik Temelleri". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2002), 37-60.
http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D00036/2002_15/2002_15_AKBASM.pdf

Akgün, Elif. "Ortaçağ'da Özgürlük Arayışı", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/8 (2013 Bahar) 120-134.

Âl-i Nasr, Muhammed b. Mûsâ Muhtasar. *İbn-i Kesîr Ayet Ayet Meâl-Tefsir*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Hayat Yayınları, 2021.

Alpaydın, Mehmet Akif. "Âdem'e (a.s) Öğretilen İsimler". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Aralık 2016), 125-126.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/guifd/issue/29293/313601

Altaytaş, Muhammet. "İslâm İtikadı ve Türk Lisânı Ma'ruftan İyiliğe Türkçe'nin

Tebdîlinin İtikâdî/Kelâmî Manası". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015), 41-64.

Anawati, Georges C. "İslam'da Aslî Günah Kavramı Var mıdır?". çev. Sadık Kılıç. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 507-518.

Armstrong, Karen. *Tanrının Tarihi*, çev. Oktay Özel vd. Ankara: 1998, Ayraç Yayınevi, 1. Basım, 1998.

Arslan, Ali. *Büyük Kur'ân Tefsiri*. 11. cilt. İstanbul: Arslan Yayınları, 1. Basım, 1995.

Arvas, Hamdullah. "Kelâm'da "Ta'lîm-i Esmâ": Dil Teorileri Bağlamında İlâhî Mânaların İsimlendirilmesi Meselesi". *Kader* 18/2 (Erişim 22 Ocak 2022). https://doi.org/10.18317/kaderdergi.805186

Aşirov, Tahir. "Bîrûnî'ye Göre Hıristiyanlık". *Milel ve Nihal* 10/3 (December 2014), 111-147. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/227424

Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*. 1. Cilt. Ankara: 1982.

Aydar, Hidayet. "Dilin Kökeni: Kur'ân-ı Kerîm ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu". *International Feriodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5/4 (Güz 2010), 686. https://hdl.handle.net/20.500.12462/4883

Aydın, Canan – Aslıtürk, Gül Erbay. "Mitoloji Ve Dinler Tarihi Çerçevesinde Yaratılış: Sistine Şapeli Tavan Freskolarına Yönelik Düşünceler". *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 6/30 (2017), 715-734. İdil Sanat ve Dil Dergisi - Makale Ara (idildergisi.com)

Aydın, Hüseyin. *İlim, Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teoloji).* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2012.

Aydın, Mahmut. *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2010.

Aydın, Fuat. "Aden'e Dönüş Ya Da Tesettürün Hikmetine Dair". *Eskiyeni* 10 (September 2008), 62-69.

Aydın, Handan Üstündağ (ed.), *Antropoloji*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2007.

Bakkal, Ali. "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratıldığını Belirten Rivayetler Hakkında Bir Değerlendirme". *İlahiyat Akademi* 18 (Aralık 2023), 53-85. https://doi.org/10.52886/ilak.1341494.

Battal, Emine - Turan, Süleyman. *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler,* Rize: STS Yayınları, 2018.

Batuk, Cengiz. "Âdem Ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem Ve Havva'nın Hayatı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Aralık 2006), 51-96. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititilahiyat/issue/7695/100816

Bayrakdar, Mehmet. *Üç Dinin Tarihi; Yahudilik Hıristiyanlık, İslam*. İstanbul: Say Yayınları, 1. Basım, 2016.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. 1. Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi.

Birinci, Züleyha. *Kadın Konusunda İslâm'a Yöneltilen Eleştirilerin Tahlîli*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Birinci, Züleyha. "Nefs-I vâhide" İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (Ocak 2015), 151-64.
https://doi.org/10.15370/muifd.18945.

Brink, Gijsbert van den. "Teolojik Antropoloji ve Evrim Biyolojisinde İnsan Ölümü: Ekümenik Bir Çözüm Olarak (IM) Faniliğin Belirlenmesi", *Journal of Religion and Science* 57/4 (2022), 869-888.
https://doi.org/10.1111/zygo.12824

Boice, James Montgomery. *Hıristiyan İnancının Temelleri*. çev. Batur Alp Bal. İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları Yayınları, 1. Basım, 2005.

Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/358-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Broadhurst, Jace R. *What Is the Literal Sense? Considering the Hermeneutic of John Lightfoot*. Eugene: Pickwick Publications, 2012.

Bucaille, Maurice. *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'ân*, çev. Mehmet Ali Sönmez. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 1984.

Buğday, İhsan. *Aquinoslu Thomas'a Göre Kötülük Problemi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Bumin, Tülin. *Tartışılan Modernlik: Descartes Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2010.

Campbell, Joseph. *Doğu Mitolojisi Tanrı'nın Maskeleri*. çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: İmge Kitabevi 3. Basım.

Campbell, Joseph. *Yaratıcı Mitoloji: Tanrı'nın Maskeleri*, çev. Kudret Emiroğlu, 2.

baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1994.

Can, Şefik. *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 19. Basım, 2020.

Charlesworth, James H. "Eski Ahit'in Apokrif Kitaplar". çev. Muhammet Tarakçı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 12/2 (2003), 385-411.

Cilacı, Osman. *Günümüz Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 1998.

Çağatay, Abdülbaki. *Kur'ân Işığında Hz. Âdem ve İnsanın Yaratılış Serüveni*. İstanbul: Çıra Yayınları, 1. Basım, 2020.

Çelebi, İlyas. "İsim-Müsemmâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 22/548-551. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Çelik, Pınar Güzelyürek. "Habil ile Kabil Mitinin Victor Hugo ve Leconte de Lisle'in Yapıtlarına Yansıması ve Türkçe'ye Çevirileri", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 4/2 (2014), 141-150.
https://dergipark.org.tr/en/pub/mjh/issue/83117/1432047#article_cite

Çığ, Muazzez İlmiye. *Ortadoğu Uygarlık Mirası-1*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 9. Basım, 2016.

Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar I*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2017.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü,* İFAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 211-213.

Demirci, Kürşat. *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.

Demirci, Kürşat. "Yaratma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43/331-332. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

DTA Akademi. "Prof. Dr. Asife ÜNAL Yahudilikte Kadın". *YouTube*. 10 Mart 2023.
https://www.youtube.com/watch?v=hbjJys7PQVg&ab_channel=DTAAkademi

Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı.* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1. Basım, 2018.

Duygu, Zafer. *Hıristiyanlık ve İmparatorluk; Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*. İstanbul: Divan Kitap, 1. Basım, 2017.

Düzgün, Şaban. "İsimler'den Kelimeler'e: Adem'den İbrahim'e İnsan Zihninin Tekâmülü". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Şubat 2011), 1-6.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/kader/issue/19175/203758

el-Ferâhîdi, Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. Amr. *Kitâbu'l-Ayn Muratteben alâ Hurûfi'l-Mu'cem*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, "kss", III.

en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed. *Nesefi Tefsiri*. çev. Harun Ünal. 1. Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2003.

er-Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*. çev. Sadık Kılıç vd. 2. Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1. Cilt, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1984.

Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. çev. Ali Berktay. I.cilt. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.

Eliade, Mircea. *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, çev. Mustafa Ünal. Konya: Serhat Kitabevi, 2005.

Eliade, Mircea. *Kutsal ve Kutsal Dışı*. çev. Ali Berktay. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti., 3.Basım, 2023.

Elik, Hasan - Coşkun, Muhammed. *Tevhit Mesajı Özlü Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2015.

el-İsfahâni, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân.* İstanbul: Yarın Yayınları, 2015.

Elsöz, Ümit. "Hz. Âdem Kıssasına Kelâmî Açıdan Yeni Bir Bakış". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (December 2018), 135-157. https://dergipark.org.tr/en/pub/esoguifd/issue/41757/504242

Emiroğlu, H. Tahsin. *Esbâb-ı Nüzûl*. 1.cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013.

Erbaş, Ali. *Hıristiyanllıkta Reform ve Protestanlık Tarihi.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2022.

Erdem, Mustafa. *Hazreti Adem (İlk İnsan)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2011.

Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 6. Basım, 2004.

Esen, Muammer. "İnsanın Halifeliği Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/1 (2004), 15-38.

Fazla, Hilal. "Ali Şeriati'de İslam Düşüncesinin Temelleri". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2017), 19-29.

Feriodical For The Languages, *Literature and History of Turkish or Turkic* 5/4 (Güz 2010), 686. https://hdl.handle.net/20.500.12462/4883

Friedman, Richard Elliott. *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı*. çev. Muhammet Tarakçı.

İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1. Basım, 2005.

Gedik, Seda. "İnanç Dünyasında Yılanın Ele Alınışı". *Journal of Human and Social Sciences*, 3/1 Mayıs 2020, 420-430.

Gaon, Sa'adya. *Tefsîrü't-Tevrât bi'l-Arabiyye*, çev. Nuh Arslantaş. 1. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2018.

Guenon, Rene. *Hıristiyan Mistik Düşüncesi*. çev. İsmail Taşpınar. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2005.

Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2022.

Gündüz, Şinasi. "Şît". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/214, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Gündüz, Şinasi. *Yaşayan Dünya Dinleri.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2010.

Güngör, Ali İsra. *Dinler Arası İlişkiler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2017.

Gürkan, Salime Leyla. "Talmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/550-552. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 7. Basım, 2018.

Gürkan, Salime Leyla. "Yahudi Ve İslâm Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı Ve Cennet'ten Düşüşü". *İslam Araştırmaları Dergisi* 9 (Ocak 2003), 1-48. https://dergipark.org.tr/tr/pub/isad/issue/68742/1081031#article_cite

Gürses, İbrahim. "Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (January 2007), 77-96.

Hacaoğlu, Haluk. *Zerdüşt "Ahura Mazda"*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1995.

Halevi, Z'ev ben Shimon. *Adam Kabbalistic And The Tree*. Maine: Samuel Weiser, Inc., 1991.

Hançerlioğlu, Orhan. "Yaratılış". *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.

Harman, Ömer Faruk. "Hâbil ve Kâbil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/376-378. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Harman, Ömer Faruk. "Havvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16/542-545. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Harman, Ömer Faruk. "Mûsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim: 19 Ocak 2022.

Harman, Ömer Faruk – Çift, Pelin. *Kudüs'ün Gizemli Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 64. Basım, 2023.

Hasanoğlu, Eldar. "Yahudilik". *Dinler Tarihi I-II*. Mustafa Alıcı, Süleyman Turan. 2/369-426. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 1. Basım, 2018.

Hewes, Gordon Winant. *Dilin Doğuşuna İlişkin Kuramlar*. çev. Hasan Boynukara - Bülent C. Tanrıtanır. Van: Yüzyıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993.

Hooke, Samulel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi*. çev. Alaaddin Şenel. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.

Işık, Halim. *Yahudi Kutsal Kitabında Tanrı İnancı.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

İbn Arabi, Muhyiddin. *Tefsir-i Kebir Te'vilât*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Kitsan Yayınları.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî. *Ḥâdi'l-ervâḥ ilâ bilâdi'l-efrâḥ*. 1. Cilt. Mekke: Awqaf yayınları, 1. Basım, 2016.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî. *Miftâḥu dâri's-saʿâde ve menşûru velayeti'l-ʿilm*. 1. Cilt. Mekke: Awqaf yayınları, 2. Basım, 2016.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye; Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin. 1. cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu'l-Arab*. 14. Cilt. Beyrut: Dar-u Sadır.

İsfahânî, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Müfredât* ed. H. Ahmet Menteş. İstanbul: Yarın Yayınları, 4. Basım, 2015.

İkbal, Muhammed. *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Anlamlandırılması.* çev. Hatice Demirekin. İstanbul: Karbon Kitaplar, 1. Basım.

İslamoğlu, Mustafa. *Tabiat ve Kur'ân Ayetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 8. Basım, 2023.

Jaffe, Martin S. *The Cambridge Companion To The Talmud and Rabbbinic Literatüre*, thk. Charlotte Elisheva Fonrobert. New York: Cambridge University Press, 1. Basım, 2007.

Jean, Soeur – Marie O. P., *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Kaan, Enver Osman. *Geçmişten Günümüze Dinler ve Mezhepler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2021.

Kara, Ömer. *Tefsir Tedkikleri I*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1.

Basım, 2017.

Karaalp, Cahit. “Hz. Âdem’in Yaratılışı, İnsanlığın Çoğalması Ve Diğer Yaratılış Meselelerinin Kur’ân Açısından Değerlendirilmesi”. *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), 27-63. https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/issue/62569/891864#article_cite

Karakoç, Sezai. *Yitik Cennet*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 30. Basım, 2017.

Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü.* ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2015.

Karataş, Hüsamettin vd. (ed.), *Bütün Yönleriyle Yahudilik*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1. Basım, 2012.

Karauğuz, Güngör. *Âdem’in Çocukları Çiviyazılı Kaynaklar, Tevrat, İnciller ve Kur’ân’a Göre*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2013.

Kaufman, Paul N. *Yuhanna’nın Müjdesi ve İlk Adım*. çev. Hande Taylan. İstanbul: GDK Yayınları, 1. Basım, 2012.

Kaya, Remzi. “Kur’ân’ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 35.

Kaygısız, Halil İbrahim. *Fahreddin er-Râzî'ye Göre Kur'ân'da Mecâz Meselesi*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Keskin, Hasan. “Kur’ân’da Meleklerin Hz. Adem’e Secdesinin Yorumu” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (December 2002), 107-126.

Ketenci, Taşkıner - Topuz, Metin. “Aristoteles Ve Augustinus’un İnsan Anlayışları Üzerine”. Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 20 (April 2013), 1-18.
https://dergipark.org.tr/en/pub/kaygi/issue/16208/169817#article_cite

Kılınçlı, Sami. “Hz. Âdem-İblîs Kıssasını Nüzûl-Sîret Bağlamında Okumak”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (Aralık 2020), 700-723.
https://doi.org/10.30627/cuilah.807058.

Kırkız, Mustafa. *Kutsal Kitaplardaki Tarihi Olaylar ve Edebi Yorumu (Hz. Âdem'den Hz. Lut'a kadar)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kılıç, Huzeyfe. *Thomas Aquinas Düşüncesinde Tanrı Hakkında konuşmanın İmkânı*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Kıvrak, Ahmet. *Kur'ân-ı Kerîm Bağlamında Peygamberlerin Karşılaştığı Bir Olgu Olarak Hicret.* Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Kidner, Derek. *Genesis*. Downers Grove: İnterVarsity Press, 2008.

Koçak, Hande (ed.). *Gılgamış Destanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Basım, 2021.

Koçyiğit, Hikmet. "Tefsir Kitaplarının İsimlerine Dair". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Mart 2015), 82-118. https://doi.org/10.17859/pauifd.94065.

Koçyiğit, Talât. *Kur'ân-ı Kerîm Meal ve Tefsiri*. 1. Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2016.

Koyuncu, Süleyman. *Kur'ân'da İnsanın Yaratılışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1992.

Kramer, Samuel Noah - Maier, John. *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.

Kramer, Samuel Noah. *Sümer Mitolojisi*. çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.

Kur'ân Yolu Meâli. çev. Hayrettin Karaman vd., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2015.

Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2017.

Kurt, Beyza Zeynep. *Thomas Aquinas Düşüncesinde Ruh ve Ölümsüzlük*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Kutsal Kitap*: Tevrat, Zebur, İncil.* İstanbul: Kutsal Kitap Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

Kutub, Seyyid. *Fi Zilâli'l Kur'ân*, çev. Salih Uçan – Vahdettin İnce (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1980), 1/84-88 (Bu eser, Dar-uş Şuruk Yayınevi tarafından yayımlanan ve 1980 yılındaki 9. Basımdan tercüme edilmiştir).

Kutub, Seyyid. *Kur'ân'da Edebı Tasvir*, Çev. Mehmel Yolcu. İstanbul: Çizgi Yayınları, 1991.

Küçük, Mehmet Alparslan. *Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam Örneği)*. Ankara: Berivan Yayınevi, 1. Basım, 2016.

Lasor, William Sanford vd., *Eski Antlaşma'ya Genel Bakış*, çev. Mine Yıldırım – Zeynep Ovalı. İstanbul: Haberci Basın Yayın, 1 Basım, 2010.

Madrigal, Carlos. *İncil ve Hıristiyanlık Sorgulanıyor.* İstanbul: Dharma Yayınları, 1.Basım, 2009.

Madrigal, Marc. *Yaratılış ve Tarih*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi Yayınları,

2015.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Teʾvîlâtü'l-Ḳurʾân*. 1. Cilt. İstanbul: Yayınevi, 1. Basım, 2005.

Martı, Huriye (ed.). *Hadislerle İslam.* 7. Cilt. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2020.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-ʿuyûn*. çev. Avnullah Enes Ateş. 1. Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2022.

Mete, Duygu. *Kutsal Kitaplar Bağlamında İlahi Dinlerde İnsan Kavramı*. Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Moye, Richard H. "In The Beginning: Myth And History In Genesis And Exodus", *Journal of Biblical Literature,* 104/9 (1990), 577-598.

Mueller, Ekkehardt. "Creation in The New Testament". *digitalcommons.andrews.ed*. Erişim 7 Kasım 2023, 56.
"Creation in the New Testament" by Ekkehardt Mueller (andrews.edu)

Müslim, b. El-Haccâc. *Sahîh-i Müslim Muhtasar*. çev. Abdullah Fevzi Kocaer. Konya: Hüner Yayınevi, 2. Basım, 2013.

Nesefî, Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed. *et-Teysîr fi't-Tefsîr Ömer Nesefî Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun. 1. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2019.

Nouveau Testament (Traduction Oecumenique de la Bible), Paris 1981, s. 13.

Nurbâki, Halûk. *Kur'ân-ı Kerîm'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 17. Basım, 2023.

Okuyan, Mehmet. *Kıssalar Ne Söyler (Yaratılış ve Âdem).* İstanbul: Düşün Yayıncık, 7. Basım, 2021.

Ouro, Roberto. "The Garden of Eden Account: The Chiastic Structure of Genesis 2-3", *Andrews University Seminary Studies (AUSS)* 40/2 (2002), 219-243.

Özalp, Hasan. "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?", *Bilimname*, 2016/1, (2016) 59-74.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilimname/issue/14233/402668

Özaltın, Fatma Nilhan - Özkartal, Mehmet. "Osmanlı Ve Batı Resim Sanatında Yaratılış Ve Cennetten Kovulma Tasvirlerinin İncelenmesi". *Art-e Sanat Dergisi* 14/28 (Aralık 2021), 753-774.
https://doi.org/10.21602/sduarte.1019855.

Özcan, İsmail vd. (ed.). *Dini Cevaplar*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2. Basım, 2022.

Özkaldı. Safiye Merve (ed.). *Yahudi Ataların Vasiyetleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2023.

Öztekin, Selma. *Dinlerde Hayat Ağacı*. Ankara: Ankara Üniversirtesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2018.

Öztürk, Mustafa. *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2.Basım, 2017.

Öztürk, Mustafa. "Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil Kıssası". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1, 2004.

Patai, Raphael – Graves, Robert. *İbrani Mitleri Tekvin-Yaratılış Kitabı*. çev. Uğur Akpur. İstanbul: Say Yayınları, 1. Basım, 2009.

Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ḥakîm Tefsîrü'l-Menâr*. çev. Mehmet Erdoğan. 1. Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 2011.

Rruga, İlir. "Aziz Pavlus'un Seyahatleri Çerçevesinde Arnavutların Hıristiyanlıkla İlk Temasları Konusundaki İddiaların Değerlendirilmesi". *Amasya İlahiyat Dergisi* 12 (Haziran 2019), 263-281.
https://doi.org/10.18498/amailad.539539.

Sağlam, Zeynep. *Kur'an-ı Kerîm ve Tevrat'a Göre Habil ve Kabil Kıssası*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Sallâbî, Ali Muhammed. *Yaratılışın Başlangıcı ve Hz. Âdem'in Yaratılışı*. çev. Asım Sarıtaş – Mustafa Çelik. 1. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2021.

Sand, Şlomo. *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 1. Basım, 2011.

Sayım, Huzeyfe. "Zerdüliştilik'te Kozmogoni ve Yaratılış". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16, (2004), 91-101.

Seligsohn, M. "Âdem", *İslâm Ansiklopedisi*. 1/134-135. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîrü'l-Ḳur'ân*. çev. Mehmet Karadeniz. 1. Cilt. İstanbul: Sezgin Neşriyat ve Ciltevi, 1993.

Spinoza, Benedict De. *Teolojik-Politik İnceleme*. çev. M. Kazım Arıcan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2011.

Stott, John R. W. *Kutsal Kitap'a Güvenebilirsiniz*. çev. Arzu Yıldırım. İstanbul: Haberci Yayınevi, 1. Basım, 2007.

Şahin, M. Süreyya. "Cennet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/374.

Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *el-Milel ve'n-Niḥal.* çev. Mustafa Öz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2005.

Şengül, İdris. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 19 Ocak 2022.

Şentürk, Mustafa. "Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İlk Günah ve Kadın". *İslâmî Araştırmalar* 22/1 (2011), 32-43.
https://www.islamiarastirmalar.com/journal_article/kitab-i-mukaddes-ve-kuran-i-kerime-gore-ilk-gunah-ve-kadin-the-first-sin-and-woman-according-to-quran-and-the-holy-book/

Şerbetçi, Mehmet. *Kur'an-ı Kerim'de İnsanın Yaratılışı ve Sorumluluğu*. Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Şeriati, Ali. *Dinler Tarihi*. çev. Erdoğan Vatansever. İstanbul: Seçkin Kitaplar Yayıncılık, 1995.

Şimşek, Mehmet Sait. *Kur'ân Kıssalarına Giriş.* İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.

Şimşek, Mehmet Sait. *Yaratılış Olayı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî tefsîri'l-Ḳur'ân*. çev. Vahdettin İnce. 1. Cilt, İstanbul: Kevser Yayınları, 2001.

Taşpınar, İsmail. *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı*. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.

Tarakçı, Muhammet. *Bir Hıristiyan Apolojist Olarak Saint Thomas Aquinas*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

Tarakçı, Muhammet. "St. Thomas Aquinas'a Göre Aslî Günah". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (January 2006), 307-318.
https://dergipark.org.tr/en/pub/uluifd/issue/13488/162980#article_cite

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî,. *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Refîk el-Acem-Ali Dehrûc. 1. Cilt. Beyrût: Mektebe Lübnan Nâşirûn, 1996.

Temiztürk, Halil. *Hıristiyan Mistisizmine Giriş*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 1. Basım, 2021.

Tezokur, M. Hadi. *Yahudilik II; Tarih ve Kutsal Metinler*. Ankara; Akademisyen Kitabevi, 2022.

Topaloğlu, Bekir. "Ağaç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/457-459. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Topaloğlu, Bekir. "Cennet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/385-386. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Toptaş, Aygül Şahin. "Dilin Doğuşu ve Kökenine Dair Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 50 (2022), 1236-1248.

Tümer, Günay. "Aslî Günah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedis*i. 3/496-497. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Tümer, Günay. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 6. Basım, 2015.

Uludağ, Süleyman. "Halife". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/299-300. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Uygur, Nermi. *Dilin Gücü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 4. Basım, 1994.

Ünal, Asife. "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı Ve Lilit Efsanesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/2 (Aralık 2017), 103-115. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/33591/372962#article_cite

Walton, John H. *The Lost World of Adam and Eve: Genesis 2-3 and the Human Origins Debate*. InterVarsity Yayınları, 2015.

Watt, W. Montgomery. *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*. çev. Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 1991.

Wellhausen, Julius vd., *Yahudi Mezhepleri Ferisilik ve Sadukilik*, Çev. Ahmet Aydoğan. Ankara: Say Yayınları, 1. Basım, 2023.

Wells, Spencer. "A family tree for humanity", *TED Konuşmaları*. Haziran 2007.

Woodhead, Linda. *Hıristiyanlık*. çev. Sevda Çalışkan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2006.

Vehbi, Mehmet. *Hulâsatü'l Beyân Fî Tefsîr'il Kur'an*. 8. cilt. İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 4. Basım, 1968.

Yazıcı, Mehmet. "Kadın Algısında Devrim: Kur'an". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın Ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Haziran 2022), 113-126. https://dergipark.org.tr/en/pub/okad/issue/70010/1121877#article_cite

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Zehraveyn, 2012.

Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap. South Korea: Kutsal Kitap Şirketi – Life Publishers İnternational, 2009.

Yılmaz, Emine Atay. *Hıristiyanlık'ta Aslî Günah İnancı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Yılmaz, Muhammet. "Âdem İle Havva'nın Yeryüzünde İşledikleri İddia Edilen İlk Günah: Şirk (A'râf Sûresi, 189-190. Âyetler Bağlamında)". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Haziran 2015), 65-101.

https://dergipark.org.tr/en/pub/rteuifd/issue/28234/299757

Yılmaz, Zafer. "Hz. Âdem Kıssasının İşârî Yorumu (Bursevî Örneği)". *Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Eylül 2023), 63-86.

Yücer, Hür Mahmut – Küçük, Serhat. "Tasavvuf Literatüründe Ağaç Sembolizmi Ve Muhyî'nin Temsîl-I-Şecer İsimli Eseri". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 3/1 (Mart 2019), 13-28.

Yüksel Yılmaz, Ayşe. *Tabâtabâî'nin el-Mîzân Tefsirinde Hz. Adem -Yaratılışı ve Hayatı-*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Zemahşerî, İmam Ebu'l Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer Muhammed. *El-Keşşâf*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Ekin Yayınları, 2016.

Zohar. çev. Daniel C. Matt. 1.cilt. Tel Aviv: Typeset by El Ot Pre Press, 15. Basım, 2004.